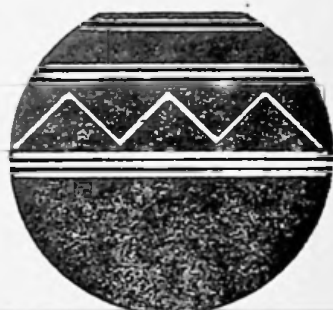

Alexandria

PERIODIEKE UITGAAF

VERSCHIJNEND ALLE 3 MAANDEN

NIEUWE REEKS IX, 1941, Nrs 1, 2, 3, 4.

koninklijke
geschied-en-oudheid-
kundige kring van de
antwerpsche kempen

Voor alles wat het bestuur van den Kring, het Museum en
het opstel van het Tijdschrift aangaat wende men zich tot :

KANUNNIK J. E. JANSEN, O. PRAEM,
BEEKSTRAAT, 5 TURNHOUT.

Voor giften en bezoek aan het Museum zich wenden tot

E. H. J. NUYS

Secretaris van Taxandria
de Merodelei nr. 179 Turnhout.

Voor finantieele zaken tot :

J. DIERCXSENS
GRONDEIGENAAR

Leopoldstraat, 18 Turnhout.
Postchecknummer 412831

BEZOEKT HET MUSEUM,
MERMANSSTRAAT 21.

TAXANDRIA

PERIODIEKE UITGAAF

Nieuwe reeks IX, 1941, Nrs. 1, 2, 3, 4.

≡≡≡ verschijnend alle 3 maanden ≡≡≡

GEDENKSCHRIFTEN
VANDEN KONINKLIJ-
KEN GESCHIED- EN
OUDHEIDKUNDIGEN
KRING VAN DE
ANTWERPSCHE
≡≡≡ KEMPEN ≡≡≡

KEMPISCHE GEMEENTEN.

ARENDONK.

Dit dorp heeft kranig zijn deel aan de Brabantsche Omwenteling geleverd. Vanaf den 25 October 1789 komen zijn Jongens op tot verdediging van 't land. Zij trekken dien dag Turnhout binnen, waarschijnlijk om het leger van Generaal Van der Mersch te vervolgen. Commisaris Van Lissum betaalt voor hen bij de W^c van Tichelt 49 potten Diestersch bier tegen 3 stuivers den pot, 3 brooden tegen 7 st. ieder, 3 pond holer tegen 7 st. ieder, zoodat wij mogen veronderstellen dat zij toch een fatsoenlijk groepje vormden. In Juli 1790, voldeden een twintigtal vrijwilligers aan den oproep van het Congres en volgden het Patriottenleger. Uit een rekening van 6 Juli 1790, berustend in het Archief der abdij van Tongerlo, kennen wij hun namen : J. Venneckens, J. B. De Vocht, H. De Vocht, P. van Leuven, V. van Gestel, J. F. Paeshuysen, J. F. Bellemans, A. van Gool, J. M. van Gool, P. Beyaerts, J. Claes, J. Mertens, W. Coppens, P. van Steenberghe, A. Stackenborgh, J. B. Aerts, J. van Gorp, A. Tillemans, J. Dierckx. Zij ontvingen, een eersten keer, voor hun pree 136 gulden 10 stuivers, en een tweeden keer, 33 kronen(1).

De gemeente schreef ook in voor een kanon, alhoewel de schout F. J. van Gestel keizersgezind voelde. Hij werd zelfs aangehouden en den 29 Augustus 1790 naar Brussel overgebracht door luitenant van der Velden van het korps vrijwilligers van Turnhout, die voor zijn commissie 54 gulden 1 1/2 stuiver kreeg(2).

Arendonk bleef de Brabantsche Omwenteling getrouw tot den laatsten oogenblik. Den 24 November kocht en ontving nog de schepen J. Aerts voor zijn vrijwilligers 25 geweeren te Oolen, die deze gemeente niet meer kon gebruiken (3).

BAARLE-HERTOG.

Deze grensplaats, eigenaardig ingesloten tusschen Holland en België, scheen te zijn een voordeelige en geruste plaats voor de Patriotten. Van in 't begin October trokken de Jongens er door, die zich bij het Comité van Breda gingen aan-

(1) Archief der Abdij van Tongerlo.

(2) Stadsarchief Turnhout.

(3) Mij medegedeeld door Z. E. H. Professor J. Lauwerijs.

geven. Eens het leger in 't veld passeerden er geheel de regimenten. Na den Slag van Turnhout voerde Generaal van der Mersch er eenige zieke en gekwetste Patriotten heen. De gewonnen kanonnen en wapens waren hier ook in den eerste geborgen, om ze later volgens het gedacht van den opperbevelhebber naar Alphen te brengen. De Keizerlijken patrouilleerden er dikwijls in den omtrek en geraakten er zelfs met een achterhoede van 't Patriottenleger in slag. De douaniers hadden het vooral gemunt op het graansmokkelen, welk langs dezen kant ijverig geschiedde.

Den 8 Nov. 1789, genoot Baarle de eer den gevolmachtigde van het Brabantsch Volk H. van der Noot in haar midden te bezitten. Hij kwam er met 2 of 3 dekens der ambachten van Antwerpen om alles te regelen. Moeten wij Dinne(1) gelooven, dan zou hij er streng te werk gegaan zijn en met groote woorden de tucht hebben willen herstellen, welke in de Patriotten gelederen nog al te wenschen liet. De soldaten verweten hem van hen bedrogen te hebben. Het moet er erg om toegegaan zijn, want een struische kerel sloeg zelfs van der Noot zijn hoed en pruik van het hoofd. 't Ging nog heeter worden, indien Van der Mersch die 't ook met den opperleider aan den stok had gehad, maar de spons er over vaagde, niet ware tusschengekomen en zijn volk wist te overreden om kalm te blijven. Van der Noot verweet aan den Generaal van den gevangen kanselier Crumpipen te zacht te behandelen. Hij had hem in het Capucienenklooster van Meersel moeten opsluiten, in plaats van hem zoo als nu overal in vriendelijke betrekkingen het leger te laten volgen. Verder verbood Van der Noot van de kanonnen en wapens naar Alphen over te brengen. Hij verplichtte Van der Mersch ze in een schuur alhier te bergen. Den 26 November, verbleef de quartiermeester De Dieuckanne te Baarle met zijn voorraad van levensmiddelen voor het Patriot'enleger. Hij kon niet verder daar de keizerlijke troepen, die rond Meerhout, Moll, Geel, Herenthals, Kastorlee en Hoogstraten rond liepen, hem den weg afsneden. Er bleef dan niets over dan een gunstig oogenblik af te wachten om de vaderlanders het noodige te bezorgen. Baarle's volk was de Patriotten zeer genegen, en sterk verbitterd op de keizerlijken, om het afschaffen door Joseph II van hun geacht Ste Katharinabergklooster.

BALEN.

Hier ontvlamde de heer van Praet het Patriottenvuur, die

(1) Dinne o. c. II bl. 27-29, 37.

de jonkheid aanwakkerde om ten strijde te varen. De onderpastoor stond hem ijverig ter zijde. Geen heil, zeide de geestelijke in zijn catechismus, voor hen die niet optrekken om den godsdienst te verdedigen. De Patriotten verbleven er meermaals en ook de Keizerlijken. Dezen hadden al de bruggen over de Neet van Balen tot Geel opgebroken. Balen had ook de eer in November-December 1790 de laatste Patriotten te mogen ontvangen. Verschansingen werden boven Schoor bij het inkomen der heide opgetrokken, daar de Oostenrijkers nog konden afkomen. Het werd onnuttig werk, want de Brabantsche Omwenteling liep ten einde; keizer Leopold II was wederom meester in het land.

GEEL.

Die groote gemeente met haar talrijke gehuchten bleef niet ten achter in liefde voor de nationale beweging. De Z. E. H. Deken Tubbax onderhield er het heilig vuur. In Juli 1789 was er reeds een patriottenkorps gevormd, waarover C. P. Pauli en Reyers het hevel voerden. De Hoogerw. Heer Prelaat Hermans bracht den 1 Augustus een bezoek aan Geel om de krijgsoefeningen der Patriotten bij te wonen. Hij werd plechtig ontvangen en door kolonel Reyers als volgt toegesproken (1) :

Aen den seer eerwaarden Heere Hermans Prelaet der Abdye van Tongerloode ende Lidt der Heeren Staeten van Brabant.

Overtuighyt van de soo swaere besigheden ende strengen arbydt door de Vaders van Vaderlant tot het gemeyne welsyn aangewendt, verwillcomen wy de aenkomste van uwe eerwaardighyt binnen onse Vryhydt, ende deelnemende in slants welvaeren, bedanken wy met oolmoet ende wederliefde de seer eerwaardighe, seer edele Heeren ende Leden van de Staeten van Brabant in uwe eerwaardighyds persoene, over hunne soo diere sorge ende kloeckmoedigh als wys belydt, tot de algemeyne verdedinge ende ruste geploogen; 't is deze ruste welcke de Patriotten van dese Vryhydt de militaire oeffeninge heeft doen aennemen om de vyligheydt van ideren inwoonder te versekeren — 't is onder dese oeffeninge dat sy D'eer hebben van hun aen uwe eerwaardighyt met soo teere gevoelens aen te bieden, om uwe ruste te vermaecken, seer ootmoedighlyk smeekende gelieve hunne herkentenisse ende iver ten goede aen te nemen, ende hun permitterend de kryghsoeffeninge uyt te voeren, gelieve onder ooghluykinge ende gedult oock hunne fauten te passeeren.

Actum Gheel 1 Augusti
1789

het welcke doende
J. T. Reyers colonel

(1) Archief der Abdij Tongerloode.

Na den Slag van Turnhout kende deze gemeente een gedurig doortrekken van patriotten en keizerlijke troepen. 't Was de weg op Meerhout, Averbode en Diest en zoo verder het land van Luik in. De keizerlijken wilden de verbinding met Luik vooral afsluiten. Daarom droegen zij een voornamene zorg voor deze plaats. Wanneer zij te Herenthals verbleven zonden zij naar hier alle dagen 's middags een officier met 30 man en 3 dragonders om de sreek te bespieden en den toestand te vergewissen. Kolonel Keim bemoeide er zich den eersten keer zelf mede en schreef den 1 Nov. 1789, aan graaf d'Arberg : «Wij hebben gisteren een afdeeling voetvolk en paardenvolk naar Geel gezonden om de streek te verkennen en te zien wat er gebeurt.» De Patriotten verlieten de plaats en verbleven te Turnhout. Nadien ontvingen de burgers en het Magistraat liefdadig een afdeeling Keizerlijken. De inwoners verzochten de soldaten om in huis te komen en een verversching te gebruiken, maar de officier liet het niet toe en hield zijn troepen onder de wapens op de markt. Het volk bracht hun daar brood, boter en bier. Na 3/4 uurs vertrokken de soldaten wederom naar Herenthals. 't Is misschien op deze gebeurtenis dat een hatelijk schimpsschrift zinspeelde, wanneer het in zijn «reis van de H^c Dymfna, patrones van Geel, naar Brussel» het volgende verhaalt. Wij geven het als specimen van zulke pamphletten :

En cheminant le Florentin cherchait à satisfaire sa curiosité sur tous les points qui pouvoient être relatifs à la sainte, et il n'oublia pas de lui demander comment elle avait pu souffrir que les habitants de Gheel a'lassent pendant la révolution porter processionnellement leurs respects et leurs offrandes au fameux Vander Noot, le Nabucodonosor des Belges. La sainte lui apprit, que dans les commencemens des troubles elle avoit employé sa puissance à les garantir de la contagion patriotique, qu'elle y avoit même réussi de telle sorte, que lorsque le fameux Général d'Arberg fit fouiller le village, pour savoir s'il ne receloit pas des patriotes, tous ses fidèles habitants sortirent de leurs maisons pour accueillir le militaire, et lui offrirent de la bière et des taltines, ce qui prouvoit bien qu'elle leur avoit conservé la raison. Mais que tout le pays ayant été corrompu par les curés, par les moines et par les évêques, et les pauvres Gheelens ne pouvant p'us se montrer raisonnables sans s'exposer aux insultes des fous, elle leur permit de faire comme les autres, et d'aller à Bruxelles adorer le polichinel de l'abbé Van Eupen (1).

(1) *Voyage de Sainte Dymphne à Bruxelles ou Histoire véritable de la conversion de nos seigneurs les Etats de Brabant*, bl. 15-16.

A Breda, de l'Imprimerie du défunt Comité insurgent. L'an deu-

GIERLE.

Geneesheer Antoon Sebastiaan Raupp was hier de groote patriot. Wanneer de Keizerlijken voor den Slag van Turnhout deze gemeente binnenvielen, hielden zij leelijk huis in zijn woning, stoegeu alles kant en klaar van een en paanderden, natuurlijk. Zij vernietigden de apotheek en verstrooiden de medicijnen ; huisraad, linnengoed, kleederen en paardsgeluig, levensmiddelen, wapens werden gestolen ; een zilveren degen en een zilveren dienlepel moesten ook mede ; de schade beliep in 't geheel 1042 gulden. Daarop schrijft de dokter later een brief aan de Staten van Brabant, om schadevergoeding. 't Blijft een belangrijk stuk voor deze geschiedenis.

Aen de Zeer Edele en Zeer Eerwaarde hoogmogende heeren Staten der Provincie van Brabant, etc., etc.

Verthoont met alle oodmoedig eerbied ende respect Anthonius Sebastianus Raupp practiserende medecine Licentiaet en Cherurgien binnen de parochie van Gierle quaertiere van Turnhout hoe den suppliant ter vervoordering van den gemeynen intrest, ende ter verdediging van U. E. ende Zeer Eerwaarde heeren, zich heeft gestelt aen het hoofd van, de ingesetene van de voors. parochie aen hun gedistribueert ruym 700 cartouches ider met twee kogels ge'aden hun noch voosende van nieuwe vuurkeyen, buspoeder en kogels, niet alleen om- de keyzerlyke detachementen van Herenthals en Casterle te verstroyen maer vastelyk geresolveert van hun aen te randen, doende daerom verscheyde patroilliens langs de wegen, waer zij moesten passéren blyvende dus twee geheele Daegen en nachten in de wapens tot sonndags savonds wezende den 25 8^{bris} 1789.

Dat hy suppliant voor de overmagt moelende vlugten geretireert is na Turnhout by de aldaer zynde patriotten.

Dat hy suppliant wanneer den attaque den 27 ditto op Turnhout gedaen is, des morgens is uytgegaen met den heere generael van der Meersch wanneer hy suppliant door den dikken nevel ofte mist geexpliceert heeft aen den gemelden Zyn Excellentie de aennaederinge van den vyand met de monstratie van hunne positiën wanneer zy hyde te Turnhout voor U zyn ingeweken.

Dat hy suppliant de geheele bataille heeft bygewoont aen de patriotten cartouches uytdelende, en hun ter manhaftige verdedin-

xième du règne de l'Empereur Léopold et premier de la mort de l'oligarchie Brabançonne. 1791. 64 p. Rijksarchief Brussel.

ge aenwaackerde, na de actie zich seffens onder de gequetste begevende de zelve verbonden ende verders geassisteert.

Dan van dit alles rapport gedaen aen den commandant der keyzerlyke trouppen, heeft het huys van den suppliant in hun reiraite op eene barbaersche wyze doen plunderen, zoo U. E. ende zeer Eerw. heeren connen zien, uyl de hier aengevoegden lyste, den welken den suppliant bereyd is met eed te verifiseren, en ter bevestinge voor waerheyd van den schouteij en ingesetenen onderteekent.

Hier door is de suppliant geene meubels meer hebbende, genoodsaekt zich by zyne vrienden te retireren, ende zich daer te houden in afwachtinge den suppliant in zoo eene narre situatie gestelt, neemt zijnen toevlucht tot de zeer Edele ende zeer Eerwaerde heeren.

Oodmoedelyk biddende gelieven gedient te wesen den suppliant geconsiderereert zynen getrouwen dienst aen den Lande bewesen zoodanige schaede vergoedinge te accorderen, als UE. en zeer Eerw. hoogmogende heeren sullen goedvinden te behooren.

Dit is de gratie, ets.

Ant. Raupp. (1)

De laatste patriot Coninckx, geboortig van Gierle, waarvan wij reeds gesproken hebben, woonde nog de 75^e verjaaring van den Slag van Turnhout in deze stad bij.

HERENTHALS.

Het volk was er zeker patriotsgezind, daar het in 1790 inschreef tot steun van leger en Staat voor een som van 1024 gulden 9 st. 3/4 d. De Z. E. H. Deken liet de alarmklok kleppen bij den inval der Patriotten in het land, zooals op andere plaatsen en moedigde zijn parochianen aan om het nationaal leger te ondersteunen. De stad bevond zich evenwel in zeer moeilijke omstandigheden. De keizerlijken maakten er hun concentratiepunt van en zonden van hier uit hun troepen naar Heist op den berg, Moll, Hoogstraten en de tusschen liggende plaatsen van de streek. Daarbij onderhielden zij nog overal spioenen, die hun het nieuws der Patriotten moesten aanbrengen; doch dikwijls werden zij er slecht door ingelicht en bedrogen. Geen regiment verbleef in de Kempen of het word te Herenthals gebilleteerd. De vrees van den aanval werkte diep op de gemoederen. De Oostenrijkers brachten versterkingen. Alle dagen patrouilleerden de soldaten in de richting van Poederlee, Achterlee, Lichtaart, Geel en den Troon te Grobbendonk om toezicht bij de Neeth te houden. Een piket soldaten waakte dag en

(1) Archief Abdij Tongerlo.

nacht op een hoogte in de stad om den vijand op tijds te zien aankomen. De wapens moesten te Herenthals en in den omtrek binnengeleverd worden ; de pastoors waren verplicht de sleutels van de torens af te geven. Mr. De Brou zegde aan de Oostenrijkers dat geheel de streek van Herenthals tot Ileghem van slechen wil bleek, de soldaten er niets voor hun geid konden krijgen ; het volk er van eene « insolence » was waar men geen gedacht van kon maken ! Over een man spreekt kolonel Keim met lof, dat is over den Burgemeester der stad, die goed gestemd schijnt, niettegenstaande voegt hij er aanstonds bij, dat men in 't algemeen wantrouwig tegenover de inwoners dezer streek moet staan. De burgemeester licht hem in over de toestanden in de omliggende gemeenten en bezorgt hem haver, hooi en strooi voor zijn troepen (1).

HOOGSTRATEN.

Deze aloude Vrijheid bekleedt een der gewichtige plaatsen in den Patriottenstrijd. Z. E. H. Lauwerijs schreef er in H. O. K. (2) een uitgebreid verslag over. Wij verwijzen den lezer daarheen. Daarom beperken wij ons bij eenige gegevens uit eigen documentatie. Van in 't begin van den opstand tot op het laatst verbleven er Oostenrijkers te Hoogstraten ; 't is immers een grensplaats en de sleutel van den intocht uit Holland. Bij den inval der Patriotten in't land greep hier den 24^{en} October de eerste groote vaderlandsche manifestatie plaa's. Het Manifest van het Brabantsch Volk, welk het land van zijn verplichtingen jegens den Keizer Joseph II onthond, werd er op de pui van het stadhuis plechtig afgelezen. Generaal van der Mersch met zijn leger vernachtte in de Vrijheid en rukte 's anderendaags verder naar Turnhout op. Een groep vrijwilligers vervoegde de troepen en droeg met hen een kunstig gesmeed kartel met de wapens van Hoogstraten.

Drie namen van buitengewone beteekenis luisteren de bijtreding dezer gemeente tot de Omwenteling op : Beltens, de drossaard, Vermeulen, de secretaris, en van der Linden, de

(1) Mémoires d'Alton bl. 264.

(2) H. O. K. 1939. Althewel wij den Z. E. H. Lauwerijs feliciteeren voor zijn merkwaaardige bijdrage, zij het ons toch toegelaten te doen opmerken dat het niet den 25^{en} October was wanneer het Manifest werd afgelezen, maar wel den 24^{en} October. Het was ook niet Generaal Van der Mersch die de lezing er van deed, maar wel Deken Reyens «ad hoc deputatus».

ontvanger. De landheer uit het hertogelijk Huis van Salm-Salm toonde zich niet ongenegen voor de beroering. Het volk liep overal met de driekleurige Brabantsche cocarde op de borst ; de boeren hielden de wacht in de stad. Hoogstraten's inschrijving voor kanons en geldspeciën en het leveren van vete vrijwilligers strekt het tot eere. Hoe roemwaardig het gedrag der bevoiking ook was, een vlek rust op haar hoofd. De hoofdschout J. A. van Cantfort toonde zich als verklikker van den eersten stond af, een man die de Patriotten en hun bestuur te Breda en in den omtrek bespiedde, en alles naar Brussel overbracht. Hij handelde zoodanig keizerlijks-gezind dat hij de Oostenrijkers volgde, met hen op het kasteel van Antwerpen verbleef en daar zelfs de brave Turnhoutse gevangenen na den Slag van 27 October bespottte. Wij geven hier, als een staaltje van zijn handelingen, eenen brief dien hij den 29 Juni 1789 in slecht fransch en vol fouten aan Z. E. den minister Trautmansdorff schreef :

A Son Excellence (1).

En conséquence des instructions que j'ai reçu par le canal de Monsieur Blumenthal de Tirlémont du 13 du courant, j'ai l'honneur de donner part à son Excellence que je me suis rendue le lendemain à Breda, ou j'ai effectivement decouvert que l'avocat van der Noot était logé chez le curé Van Gils et que le notaire Lince s'y trouvait aussi, je m'y suis arrêté pendant quatre jours dans l'espoir que mon ami Monsieur Haeck substitué Ecoutett de Breda aurait été de retour de son voyage de Bergen-op-Zoom, pendant quel tems je me suis donné tous les mouvemens possible pour être instruit de toutes leurs démarches ; selon mes informations ils y ont vue plusieurs Messieurs de Bruxelles, qui y sont venue pour les voir, enter autres étoient à ce que l'on assure quelques des Doueins du corp des Bouchers, sans que j'ai pu scavoir leurs noms, et l'on debite ici publiquement que van der Noot avoit dit en plain table que les affaires du Pais auront un meilleure suite qu'ils ne pencent. C'est ainsi Votre Excellence qu'ils encouragent tout le clergé de même qu'un grand partie du Publique, pour les attirer sur notre teritoire. Cela n'est pas possible, puisqu'ils ne quittent point la ville et comme je vien de recevoir une lettre de Monsieur Haeck qui me mande son retour de même que l'arrivé de Van der Noot et Lince que j'ai l'honneur de joindre ici à son Excellence, quel sujet j'ai

(1) Waarschijnlijk : Minister de Trautmansdorff

A son Excellence Monseigneur le Comte de Trauttmansdorff, Ministre plénipotentiaire.

résolu de me rendre à Breda pour prendre quelques arrangemens ultérieurs avec mon ami l'Écoutett. Son excellence peut être assuré que je négligerai rien pour me rendre utile dans cette affaire, de même que dans tout autre occurrence pour le bien être du service de notre auguste Empereur, et mériter les suffrages de votre Excellence. C'est dans cette attente que j'ai l'honneur d'être avec la plus grande vénération et le plus profond respect

De Son Excellence

Le Tres humble et le plus soumis serviteur

J. A. van Canfort Ecoutett.

Hooghstraeten 29 Juin 1789 (1).

De Patriotten kwamen, na den Slag van Turnhout, nog terug in de Vrijheid, wanneer zij naar Holland wederkeerden. Altijd ontving de bevolking ze even hartelijk. H. van der Noot, als hij den 17 December 1789, naar Brussel trok om ingehuldigd te worden en langs Hoogstraten kwam, werd er plechtig onthaald. Daarom kunnen wij moeilijk geloof hecht'en aan hetgeen graaf d'Arberg, den 10 November 1789, aan graaf d'Alton schreef over het inkomen der keizerlijke troepen : Het leger werd bij het luiden der klokken ontvangen ; eenieder kwam het, in de grootste onderdanigheid, te gemoed. Het volk beluigde een groot genoeg de soldaten van den hoogvermogen vorst te zien. Het bleek ontevreden over al hetgeen was voorgevallen. De opstandelingen zelf waren er van overtuigd, zoodanig dat verscheidenen niet beter vroegen dan de Patriotten te verlaten, indien zij mochten verhoppen van het leven veil te hebben (2).

Nadien werd Hoogstraten nog meermaals door Keizerlijke troepen bezocht.

ITEGHEM.

Deze gemeente voelde ook veel voor de Patriottenbeweging. Zij plantte, in 1790, den vrijheidsstandaard en schonk in Juni van datzelfde jaar tot ondersteuning der legers 391 gulden 10 stuivers. Dit dorp beproefde meermaals de plagerijen der Oostenrijksche bezettingen van alle regimenten. Het onderging een gedurig op en af trekken van soldaten.

(1) Eigenhandig en oorspronkelijke brief. HS.

Registre intitulé : Troubles en 1789 t. V. bl. 126.

Archives des États-Belgiques-Unis. n° 55. Rijksarchief Brussel.

(2) Mémoires d'Alton bl. 287 en 293.

De vijand aanzag het als een strategisch punt met voorpost tegen de Neeth.

Ziehier een zegen-wenschende vreugden-galm aan het vaderlandslievende Iteghem opgedragen :

I.

Zoo dan Itegem, zoo vroomc
Puyk van 't edel Kempenland !
Is den dag nu aengekomen,
Dat gy vrydoms-standaert plant ?
O wat wort ik opgetoogen,
Door 't bezit van deze vreugd,
Die voor al dien Hier geploogen
Om uws jonkheysd kloeke jeugd !

II.

Immers hier en zyn 't geen vrugten
Door een ander afgeplukt ;
Maer gy hebt ze naer veel dugten
Mede van den boom gerukt.
Zal het Turnhout niet getuygen,
Hoe zy van den eersten stond,
Om te schieten 't 'ras in duygen,
Itgemsche helpers vond ?

III.

Zeker, en zoo alle landen,
Die den Leeuw ontschakelt heeft,
Kreegen Itgemsche handen
Daer den Duytschen 'Mof voor heeft.
Voorders moet men slegt maer vraegen
Hulp voor 't Leger of voor 't Land ;
Itgem kan nooit verlaegen,
't Geeft en Goed en Bloed te pand.

IV.

Zie daer zooveel Helde-toonen,
Die betoonen, dat men regt
Itgem den hoed mag kroonen,
Ende vieren deze plegt ;
Oft zult gy misschien mispryzen
Dat er is te lang gewagt ?
Foey ! dit mag tog niemand peyzen ;
Want zy zyn te wel bedagt.

V.

Immers geen bekwaemer tyden,
Als den jaerdag van den s'ag ;
Daer ons Leeuwen zoo verspreyden
Schröders en d'Allons gezag ;
Daer gy 't eerste bloed zaegt vloeyen
Tot meer terging van het Land
Om de schelmen uyt te roeyen
En te zab'len in het zand.

VI.

Zoo dan Itgem, 't is regtig
Dat gy hebt tot hier gedaen ;
Maeckt dat uwe zaak blyft plegig :
Wagt u van te rug te gaen.
Dat den iever nooyt verflauwe
In den ed'len wapen-siel ;
Houd altyd uw eerste trouwe ;
Dus verbond gy schelm en hel.

VII.

Ziet gy elders Kempe-pooken
Daer den vonk geen vuer mee maeckt ;
Schoon zy 't meynden aen te stooken,
Had het maer in brand geraeckt.
Hier zyn zeker wyzer mannen
Pastor, Weth en Officier,
Die deez' razerny verbannen ,
En herkennen 't oud bestier.

VIII.

Hoed u dan van al die wolven
Die, als lam'ren in den schyn,
Onze vryheid willen dolven,
En hernieuwen d'eerste pyn.
Volgt gerust uws Herders leering,
Wien nog Vyg nog Vonk besmet,
Want hy haet al die onteering
Van den Godsdienst en ons Weth.

IX.

Grooten Godt ! o ! Opper-Vader,
Wiens vinger het al bepaelt !
Geeft deez gunst aen al-te-gader
Die het Neerlands-licht bestraelt.

Aldus zullen eenzaam kragten
Met hun veel herhaeld gebed
Maeken d'onverwinb're magten,
't Geen den dwingeland verplet ! (1)

MEERHOUT.

Dit dorp « de bloem der Kempen » werd een brandpunt van Patriot-Oostenrijkschen strijd. 't Was ter oorzake van den weg op Diest en de Luiker grens, waarom de doortocht van deze plaats beiden groepen aanbelangde. Hier stond aan het hoofd der parochie priester Joannes Van Haecht, van Wilsele, die eerst aan de Hoogeschool van Leuven leeraarde tot in 1787, wanneer hij vertrok om reden der nieuwigheden die Joseph II wilde invoeren. Het jaar daarop werd hij pastoor tot Meerhout benoemd en voelde veel voor de Brabantsche Omwenteling, zoowel als hij later in den Franschen tijd een hevig bekamper van de Fransche bezetting zal worden. Hij werd geholpen door zijn parochiaan Advokaat Duchateau, die als een der bijzonderste «woelgeesten» der Kempen bij de Oostenrijkers stond aangeleekend, en tegen wien de vijand meer dan een bevel van oplichting uitbracht. Een ijverig man Hendrik Monsieurs verliet de gemeente, doch voerde nu het bevel over de Patriotten van Westerloo. Het terrein lag dus goed bereid om den opstand tegen Joseph II te ontvangen. In een brief van Genotte lezen wij dat, den 30 September 1789, 25 jongelieden uit Meerhout met een tamboer aan 't hoofd naar Breda vertrokken (2).

Geheel de Kempen door luidde de alarmklok, den 24 October. In het dorp begon men reeds tusschen 4 en 5 uren 's morgens te kleppen. Te 8 u. vergaderde het Magistraat en kondigde een manifest af, waardoor de Oostenrijksche keizer vervallen verklaard werd. Nadien liep ieder te wapen want men verwachtte de Oostenrijkers die in optocht naar Meerhout (Meroth) waren. Het volk viel intusschentijd bij den rijksontvanger der douanen binnen, en wilde de registers en de zaken van het bureel wegnemen, maar een Franciscaan hield hen tegen zeggend, dat de oogenblik nog niet gekomen was (3). Daarop stormden de Viigen het dorp binnen. De alarmklok tampte nog altijd. De kapitein de Kreyssern rangschikte zijn voetvolk links van de kerk en zijn paardenvolk rechts. Eensklaps loste een Franciscaan

(1) Archief Abdij Tongerlo.

(2) Rijksarchief.

(3) Rijksarchief nr 74, bl. 237.

een schot van achter een huis op de troepen, (zoo luidt het officieel verslag, maar spreekt het de waarheid?). De dragonders waren alsdan niet meer tegen te houden en trokken het dorp binnen, zonder er bevel toe ontvangen te hebben. Een hevige strijd ontstond tusschen de Patriotten en de Oostenrijkers. De burgers ondersteunden ijverig hun makers, verschansten zich in de huizen en schoten duchtig uit de vensters op den vijand. Ook van uit de kerk en van op den toren werden de roeren op het voetvolk afgelost. De Oostenrijkers moesten het onderspit delven. Daar de kapitein geen obitser had om het dorp aan zijn vier hoeken in brand te schieten en de bosschen rond Meerhout nog vol Patriotten lagen, die ook hun mannen gingen ter hulp snellen, vond Kreyssern het voorzichtig het hazenpad te kiezen en den weg van Tessenderloo op te trekken. Volgens zijn verslag sneuvelden er over de dertig Patriotten en twee Oostenrijksche dragonders, twee waren gekweld, waarluschen een doodelijk, twee paarden gedood en andere op den hol (1). Hoe schoon de kapitein zijn verslag aan Z. Exc. den minister verbloemde, zijn haastige vlucht spreekt meer ten voordeele der Meerhoutenaars dan tegen.

Het dorp bleef rustig tot den 4 November, wanneer de Patriotten, die van uit Turnhout langs Retie en Meerhout naar Averbode marcheerden, het wederom bezetten.

Helaas de ontmoediging brak uit in het nationaal leger; de troepen wilden de posten tegen den Oostenrijker niet bewaren en zelfs de drie kanonnen van uit den Slag van Turnhout en den schat in den brand laten. Generaal Van der Mersch bidde en smeekte, moest met hen onderhandelen en hun een dubbele pree beloven om den afval van geheel zijn leger te voorkomen (2).

De Oostenrijkers verwachtten de Patriotten te Herenthals, maar nu vernamen zij dat het leger te Meerhout lag. Aanstonds rukken zij op Meerhout af langs Geel, Oevel, Tongerlo, Zoerle-Parwijs, Westerloo. Zij vorderden niet snel en verloren tijd onder weg. Kolonel Keim vergenoegde zich, den 7 November, met eerst een onderofficier en 8 dragonders af te zenden, die op een half uur van het dorp stil bleven. Hij zelf wachtte te Geel tot 10 uur 's morgens. Luitenant generaal d'Arberg trok de eerste af met een schadron paardenvolk, een officier en 3 grenadiers; de overige troepen moesten volgen. Op weg vernam hij van een hoer dat de Patriotten het dorp verlaten hadden. Daarop volgde

(1) Verslag van kapitein de Kreyssern, Diest 25 Oct. 1789. Archief Vereenigde Belgische Staten n° 73, bl. 53. Rijksarchief.

(2) Dinne. *Memoires o. c. d. I*, bl. 24.

het gebod de plaats binnen te vallen, maar met alle voorzorgen, de deuren der woningen in te beuken, de huizen te onderzoeken. De soldaten vonden daar groot genoeg in, want ze konden alzoo plunderen en een aanzienlijken buit bemachtigen. De generaal legde zulks zeer natuurlijk uit in zijn schrijven aan den opperbevelhebber d'Alton, zeggend, dat aangezien de bevolking gevlucht was, de boeren van den omtrek toch 's nachts zouden afgekomen zijn om te plunderen, en zij het dan toch op de kap van de Oostenrijkers zouden geschoven hebben ! Luitenant generaal d'Arberg verbleef maar een uur in Meerhout, keerde weder naar Geel, en bevoel aan Kolonel Keim, die hem te Meerhout volgde, om naar Herenthals te vertrekken (1). Vier man werd aangehouden : een die geschoten had, een tweede, oud rijksontvanger, die geen eed van getrouwheid aan Z. Majesteit wilde afleggen, een derde een commies, een vierde een pasloor ; allen werden te Brussel nabij de poort van Laken in 't gevang gezet.

De graaf d'Arberg gaf alsdan bevel aan den commissaris substituut Pansius van aan het Magistraat van Meerhout te schrijven om paarden, haver, hooi en srooi te zenden. De welhouders beloofden te gehoorzamen en zich in alles aan al de orders van Z. Majesteit te onderwerpen. De graaf stelde er niet te veel vertrouwen in en vroeg, om van hun onderwerping overtuigd te zijn, dat zij vier notabelen zouden zenden. Dan gewaardigde het leger Meerhout in Keizers bescherming te nemen. De welhouders voldeden aan de opeisching. Nadien bepleet de commissaris generaal het geval der gijzelaars : zij mochten uit Brussel naar Meerhout wederkeeren om den goeden dienst der gemeente waar te nemen (2).

Wat er ook van zij van al die verslagen der Oostenrijkers, het geldt een feit dat een groot deel der bevolking patriotsgezind bleef. Wij bestatigen het nog, wanneer den 17 Mei 1790 de inwoners 200 pond kogels door bemiddeling van vrouw Wijns uit Meerhout van de abdij van Tongerloo verkregen en als het Souverein Congres een oproep deed voor vrijwilligers, een groot aantal iongelieden in Juni-Juli 1790 onttrokken naar het vaderlandsch leger. Het archief van Tongerloo laat ons eenige hunner namen kennen: J. Tessens, J. Peeters, J. B. van Geel, H. Geys, J. B. Mutsaerts, S. Vermijen, M. Aertsen, J. B. Lodeweyckx, F. Lodeweyckx,

(1) Gerard. Rapedius de Berg o. c. II, bl. 385. — Mém. d'Alton, bl. 279.

(2) Mém. d'Alton, o. c. bl. 282, 284, 287.

H. van Gricken, J. B. Monseurs, P. Justus, F. Cools, F. van Dingenen, H. Aerts.

Den 11 Juli 1790 verspreidde men de mare dat de Keizerlijken een inval in de Kempen deden. Zonder dralen stuurt de opperschepen De Loecker eenige boden naar de omliggende gemeenten om hulp te verzoeken voor Meerhout en Moll. Het nieuws was voorbarig. Nochtans korten tijd er op waren die van Herenthals, Westerloo, Oolen; Morkhoven, Wickevorst, Hulshout, Ilegghem; Heist-op-den-berg bereid om Meerhout ter hulp te snellen (1).

Ziehier nu ten slotte een gedicht over Meerhout volgens de literatuur van den tijd.

DEN SLAG VAN MEIRHOUT.

Meirhout laet u Tempels ronken
Roept nu Vivat van der Noot !
Plant uw Standaert, laet hem pronken
Daer g'uw Vyand hebt gedood.
Immers 't is in uwe straeten
Op de Merkt ik hoorden 't wel,
Dat gy tot behoud der Staeten
Hun de Kogels treft door 't vel.
Mars had reeds in u behaegen
Als hy sag u kloek beroert ,
Toen sag men het Vendel draegen
Om 't ontwekken het geboert.
Want hy sag het manschap
Straks met waepens in de hand,
Die malkanderen hulpe deden
Voor de Kerk en voor het Land.
'T was ook tyd want de Pagnotten
Quaemen 's anderdaags van Diest,
Eer men van de Patriotten
Of van anderen bystand wiest.
De Dragonders vol van woeden
Drongen in langs alle kand
Maer Meirhout was op syn hoeden
'T was syn vesting haest bemand,
Die daer binnen syn gerukt,
D'ander moesten maer wat toeven,
Wilden sy ook zyn geplukt.
Siet daer liggen dan de knaepen
In hun bloed versmagt, versmoort,
Ziet ze naer den adem gaepen

(1) De Meerhoutenaer, 1863, n° 25 en 26. — Zie ook Jongenelen. Bouwstoffen voor de geschiedenis van Meerhout.

Door de kogels gansch door-boort.
Kloek dan Meirhout wilt niet schroomen
Van den dwingland die u drygt
Tragt voorts zyn geweld te toomen
Tot dat hy gansch ja, voor u neygt.
'T kostent leven aen de boeven
Die zoo sloudt hier dringen in
En denk er zonder vertoeven
Hier te moorden naer hun sin.
Houd u manschap bij malkander
'l Heel gevaer is niet gedaen.
Stryd manhaftig d'een door d'ander
Tot dat is de zaek gedaen.
Wilt dan op de kroonen denken
Die men voor u heeft gevlegt,
Men sal u haest komen schenken
Voor u dit zoo kloeklyk vegt.
Want uw Naam die staat geschreven
In het boek van Van der Noot,
Men wenscht u veel rust in 'l leven
En den Hemel naer u dood. (1)

MOLL.

Wat beweging in dit heerlijk dorp ! Keizerlijke en Patriotgezinde inwoners stonden tegenover elkaar, doch de Patriotten, meest geteld tusschen het kleine volk en eenige welingezetene burgers, hielden de bovenhand. Substituut procureur generaal de Leenher landde met zijn dragonders, den 12 Juni 1789 te Moll aan om een onderzoek in te stellen en nam zijn intrek bij den E. H. Landdeken C. van Dongen. De rijkswacht (provosten) was er niet sterk genoeg en moest vermeerderd worden. Uit de verslagen van de Leenheer aan Z. Exc. den minister Trautmansdorff van 15 en 24 Juni 1789 kennen wij zoo wat den toestand in de gemeente (2). Het Magistraat met den schout De Sworte, de schepenen, de secretaris en de familie van V. Dillen hoogleeraar

(1) Recueil des pièces de la Révolution Belgique, d. 8, bl. 263.

Archives des Elats-Belgiques-Unis n° 91. Rijksarchief Brussel. — Zie ook Versameling van cretieke stukken, bij een vergaederd door Sincerus Recht-uyt, d. II, bl. 132-133. Ibidem.

Jongenelen. Bouwstoffen voor de geschiedenis van Meerhout, bl. 245, geeft het stuk ook, maar niet geheel juist volgens den oorspronkelijken tekst.

(2) Rijksarchief Brussel.

bij het Seminarie Generaal te Leuven, en eenige anderen hielden de zijde van den keizer. Daartegen kantten zich als bijzonderste woelgeesten-patriotsgezinden: de Paters Broemans, Jan, ex-kloosterling van het Brigittenklooster te Hoboken en zijn broeder ex-kloosterling van Rood-klooster bij Brussel verblijvende te Moll, advocaat Theeuws, wiens huis men de «geuse capelle» noemde, Procureur en Notaris Peeters, Vincent van Pelt, slachter, De Bie, Francis Roeyen en de onderpastoor. De borgemeesters der verscheidene gehuchten Ezaert, Soki, Achterbosch, Sluys, Ginderbuiten, en kom van 't dorp o.a. H. Caers, W. Luyekx, J. Gysen, F. van Hoolst, J. Hoefs, J. Wuyts in 1789 allen volksgezinde mannen, bekampten schout en schepenen en beheerschten hun volk, alhoewel niet slimmer dan hun onderdanen. Er roerde dus gisting onder het volk, des te meer dat de lakenmaker Dillen ongeveer 100 werklieden moest doorzenden, om wille van de Patriotten die zijn neering bedreigden. Zij wilden hem kwaad ter oorzake van zijn b'oodverwant den E. H. Dillen, hoogleeraar bij het zoo gehaatte keizerlijk Seminarie generaal te Leuven. De werkloosheid van dat leeglopend volk bleef een groot gevaar. Die nietsdoende lieden zouden zich gemakkelijk bij de opstandelingen aansluiten. Inderdaad, den 17 Augustus 1789, begon het spel. De Patriotten (een beide satte schelmen en deugnieten) ! zoo zegt het verslag (1), viel het huis van den landdeken van Dongen binnen, roofden al wat er hen onder handen viel, volgens den inventaris voor een waarde van ten minste 100 gulden. De priester moest gaan vluchten. Een Franciscan, die bij hem inwoonde als onderpastoor, patriots gezind, werd gespaard. Wat de plundersaars alzoo bij den monnik verloren gingen zij inwinnen met zich naar de hoeve der ouders van Hoogleeraar Dillen te begeven, waar zij hun hart eens goed ophaalden(2).

Na den Slag van Turnhout trokken de Patriotten dikwijls door Moll naar Meerhout, omdat de weg langs Geel onveilig was. Eenige dagen te voren vluchtten de commiesen uit het dorp, daar zij zagen dat men er zich begon te wapenen, om de Patriotten die te Turnhout en Meerhout aankwamen te ondersteunen.

De Oostenrijkers achtervolgden de Patriotten. Nadat zij, den 7 November, Meerhout geplunderd hadden, kwamen zij 's anderdaags op Moll af. Hier zou hetzelfde gebeurd zijn, toen de Deken van Dongen genade vroeg voor zijn we-

(1) Rijksarchief Brussel.

(2) Rapedius de Berg, o. c. II bl. 251.

(3) Mémoires d'Alton.

derspannige burgers, die hem en landbouwer Dillen nochtans, den 17 Augustus, zoo veel schade berokkend hadden.

Den 9 November, houdt luitenant kolonel graaf de Gontreuil zijn intrede te Moll en laat in den omtrek patrouilleeren op zoek naar Patriotten.

Den 21 November, moet er een schermutseling plaats gehad hebben tusschen Oostenrijkers en Patriotten, waarin de Jongens een vaandel aan de keizerlijken ontnamen.

Nadat de strijd zich op het laatst van 1789 en in 1790 naar Brabant en het Walenland overplaatste werd het te Moll rustiger. Wanneer in Juni 1790 het Souverein Congres een oproep deed tot het volk om wapens, geldspeciën en vrijwilligers, toonde het dorp zich uiterst edelmoedig. Het schreef in voor een kanon en bekostigde 60 geweeren. De inwoners wilden het voorbeeld der andere Belgen navolgen, legden den eed van getrouwheid aan de Staten af, erkenden hen als hun wettige hoofden en eenigste vertegenwoordigers van het volk en voelden in hen blaken « het vuur tot verdediging van onsen heyligen Godsdienst, tot behoudenis van den Staet ende het Vaaderland ». Moll richtte een korps vrijwilligers in met aan 't hoofd : commandant F. A. Peeters, kapitein Knaeps, auditeur Theeuws, 1° luitenant Smeulders, 2° luitenant Lekens, vaandrig Putmans, sergeant Bongaerts, 2° sergeant Huysmans, adjudant Loots.

Omtrent middernacht tusschen 11-12 Juli 1790 verspreidde zich het gerucht dat de Oostenrijkers op de grenzen van de Brabandsche Kempen te zien waren. Het leek een valsche alarm. Een rotting van 10 gewapende overloopers met een lamboer verscheen in de Balensche heide. Anders niets. Nochtans te Moll trok men aanstonds de stormklok. Op 'n half uur tijds stond eenieder te been met fusieken, schuppen, bijlen, maar geheel de hende was verdwenen. 't Is voorwaar een schoon voorbeeld van den iever welke de Molle-naars bezielde tot de verdediging van 't land.

Een laatste maal kende Moll de Patriottenbeweging, wanneer, op het einde van November-begin December 1790, de Patriotten zich meenden te verschansen te Balen bij het inkomen der heide achter Schoor. Het was onnoodig. De Brabantsche Omwenteling stierf uit.

Er werd ook in dien tijd een muziekmarche gecomponeerd ter eere van de Patriotten van Moll. Wie schreef ze ? Was het S. J. Robson, de auteur der Marche van Turnhout ? P. Bergmans bibliothecaris der Universiteit van Gent, toonde zich zoo vriendelijk ze ons in 1914 mede te deelen tegelijkertijd met de Marche van Turnhout.

NOORDERWIJK.

Deze gemeente deed haar best om de beweging te steunen. Het volk bracht in 1790 134 gulden 15 1/2 stuivers bij een voor hulp aan het Patriottenleger. Zijn jongens verwoegden zich met die van Oolen om een compagnie vrijwilligers te vormen. Gelijk in veel andere gemeenten plantte het volk er den vrijheids-standaard den 30 Juni 1790. Te dier gelegenheid maakte men het volgend liedeken en zong het op de aria van een «Jaegers duyntje».

I.

Cartouchen, Zabel en Fuzieken,
Dit past een blyde standaerts-feest
Wel het meest ;
Wy willen niets als poeder rieken,
Vlam en vier — is 't plaisir
Van onzen geest.
Wy willen niets... etc. (Als boven repetitie).

II.

Zoo Noorderwyk, zoo Patriotten,
Wy pryzen uwen heldenmoed,
Brabandsche Bloed,
Laet Royalist en Vyg maar spotten,
Oostenryk — schrikt gelyk
Uw Vryheids-Hoed.
Laet Royalist... etc. (Als boven).

III.

Hoe vloogt gy seffens in de waepen
Zoo d'eerste stormklok gaf lawyd
Tot den stryd,
Gy kost niet rusten meer of slaepen,
't Is een stof — tot uw lof
In eeuwigheyd.
Gy kost... etc. (Als boven).

IV.

Den Leeuw, die langen tyd moest zuchten,
Die praelt nu met zyn gulden maen
In uw vaen,
Den Leeuw, die om 't geweld moest vluchten,
Staet nu vry — in de ry
Moedigt ons aen.
Den Leeuw... etc. (Als boven).

V.

Laet uw kanonnen deftig ronken
En voegi uw ander schuttery
Kloek daerby,
Wat zuiver vlammen zonder vonken.
Jac, dees schaer, — is heel kaer
Van kraemery.
Wat zuiver... etc. (Als boven).

VI.

Leefl, Van der Noot, Vivant de Staeten,
Vivant Van Eupen, en Schonfeld,
Onzen held,
Voor Kerk en Staet willen wy laeten
Goed en Bloed — en met uw moed
Vliegen te veld.
Voor Kerk en Staeten...etc. (Als boven).

VII.

O Hemel ! laet voor eeuwig dueren,
Voor Brabands algemeyne zaek
Dit vermaek,
Zoo wenschen wy en ons gebueren
Die hier zyn, — groot en kleyn,
Rond-om den Staek.
Zoo wenschen wy... etc. (Als boven).

P. Van Leeuw d'Eerw. Heere Pastoor.
uyt genegenheyd voor den Leeuw, ende
gebueren(1).

OOLEN.

De gemoederen der bevolking verbitterden erg om al het-
geen men tegen den godsdienst en de landrechten deed.
Reeds in 1787 en 1788, begonnen de inwoners van Oolen
eenigen tegenstand te bieden. In 1789, liep de maat over.
Wanneer Joseph II de staatsoelagen met geweld wilde af-
persen en vele buitengemeenten uit schrik gehoorzaamden,
hoog Oolen het hoofd niet en weigerde. Maar integendeel
was het een der eerste dorpen dat lasten aan de Patriotten
betaalde. Vele Oolenaars namen deel aan den Slag van
Turnhout. Wanneer na dezen Slag de Oostenrijkers de
Kempen bezetten, verbleven er ook te Oolen. De gemeente

(1) Archief Abdij Tongerlo.

moest van alles leveren in en buiten het dorp : paarden, karren, foerage, boter, aardappelen; drank. Doch de keizerrijken konden den patriottengeestdrift er niet onderdrukken.

In 1790 plaatste men zoowat overal een Brabantsche standdaard. Ooren bleef niet ten achter. Den 4 Juni, huldigde het plechtig het symbool der vrijheid in. Geheel het dorp was versierd en in feest. Jaarschriften ontbraken niet, o.a. een zeer schone :

pULsIs tYrannIs
soplIs DIscordIIs
VeXILLa statUs proDeUnt. (1)

(De tyrannen verdreven en de eendragt hersteld zijnde, rijst de Statenvlag op.)

Het volgend lied werd te dezer gelegenheid uitgegeven en gezongen :

I.

Kloek Herentals, laet uw musketten ronken,
Zoo Turnhout, Geel en moedig Westerloo,
Zoo Meerhout, laet uw' vrydoms-wimpel pronken,
Op, Rethy, Moll, en Thielen, Tongerlo.
Nooit heeft de Kempen iets gedaen,)
Of Oolen is kloek meegegaen.) (bis).

II.

Wyl nog het jok der Duytsche dwingelanden
Bedrukte 't Land met zugt en bitter traen,
Wyl Brabands Leeuw schier lag in slaafsche banden
Durf, Oolen stout den Keyzer wederstaen.
Nooyt heeft...

III.

Men dreygt ons Dorp met vreedde executie
Met vlam en zwaerd van militair geweld ;
Wy bleven vast by onze Constitutie,
Wettig Consent of geen Subside-geld.
Nooyt heeft...

IV.

Nu in Breda onz' waer' Representanten
Werkten met kracht voor onze liberteyt ;
Maekten wy ons hier veerdig t'allen kanten,
Om op een wind te vliegen tot den stryd.
Nooyt heeft...

V.

Wy konden, jae, wat meer als zeven tellen,
Morkhoven spreekt, spreekt Norderwyk ;
Op d'eerste storm met duyzende gezellen,
Stonden wy vroom in wapen al gelyk.
Nooyt heeft...

VI.

Zoo nu een deel van Brabands helden schaeren
Kwam binnen Diest gevallen uyt de maen,
Kon men onz' jeugd niet toommen, niet bedaeren,
Men loopt, men springt, men vliegt nae 't Vrydoms-vaen.
Nooyt heeft...

VII.

En binnen Diest voor Vaderlands-soldaeten
Betaelt ons Dorp uyt een dry-oorig Pot ;
't Subside-geld ten dienst des Heeren Staeten,
Spreekt, Heer Gossin, spreekt trouwen Patriot.
Nooyt heeft...

VIII.

Het schelmen-rot der muyters en Vonkisten,
Daer groot en kleyn zoo jammerlyk van klaegt,
En daer hier nooyt verscheynen, veel min twisten,
Van deeze pest is Oolen zuyver maegt.
Nooyt heeft...

IX.

Op, Oolenaers, nu fyn genoeg geslepen,
Zingt, lacht en danst rond om uw' Vryheyds-staek.
't Is reeds dry jaer dat gy had aengegrepen
Het blanke stael voor Brabands goede zaek.
Nooyt heeft...

X.

Glorie en dank voor alle deeze dingen
Aen onzen Heer Verlosser onzen God ;
Laet ons hierby den lof der Staeten zingen;
Dit blyft het woord van elken Patriot :
Nooyt heeft... (1).

Sedert het begin van Juli tot in de maand December 1790
offerden verscheidene inwoners zich op om ten velde te

(1) Archief Abdij Tongerlo.

trekken en zich bij de Patriotten te scharen. Wie niet zijn leven ten beste kon geven tot verdediging van het Vaderland, schonk milddadig zijn penning tot onderstand der Staten. Den 15 Juli betaalde Oolen aan den E. H. A. van Celst, secretaris van den Bisschop van Antwerpen, 392 gulden voor het aanwerven van een kanon.

De wagen rolde snel voort. Het Patriottenvuur ontvlamde vuriger en vuriger. Den 2^{en} September vertrokken 44 man van alle standen en van allen ouderdom naar Hoei. Karren en paarden vergezelden hen. De gemeente zette hen goed in ; zij kregen mede : huiven en stokken, om tenten te maken, 560 1/2 pond hespen door het bestuur voor 140 gld. 2 st. aangekocht, alsook marmitten en alle keuken- en eetgerief, waarvoor het dorp 23 gld. 19 st. betaald had. Hun kampement te Hoei duurde niet lang. Den 27 September kwamen de moedige jongens behouden terug met nog overschot van hunnen noodkracht. Ziehier de naamlijst dezer vrijwilligers welke met die van Herenthals, Noorderwijk, Morkhoven, Heghem, Vorselaar, Poederlee, Lille, Hoogstraten op 17^{en} September te Hoei het tiende bataillon jagers vormden.

1. E. H. onderpastoor Corn. Vranx, aalmoezenier. — 2. Notaris Jan Frans Oniaerts, kapitein. — 3. Secretaris Pet. Mart. Soeten, 1^e luitenant, foerier en secretaris. — 4. Pet. Frans De Smedt, 2^e luitenant. — 5. Jos. van Goubergen, molenaars-gast te Buel. — 6. Pet. Rochus, schrijnwerker. — 7. Hendr. Jos. Soeten, broeder van den secretaris. — 8. Pet. Mart. Mol, naderhand priester en pastoor te Wiekevorst. — 9. Jan Mart. van Hout, naderhand priester en pastoor van Schaffen. — 10. Guil. Heylen, van den Doffenschen heikant. — 11. Adr. van Elst, kort na zijn terugkomst overleden. — 12. Mart. van Bladel. — 13. Jan Frans Mertens, van Gerhagen. — 14. Guil. Wouters, zoon van Theresia Baetvens. — 15. Pet. Verachttert, alias Peer Duymen. — 16. J. B. Wouters, zwager van bakker Verellen. — 17. Jan Vervoort, van Schaatsbergen. — 18. Pet. De Ceuster, zoon van Frans, Oosterwijk. — 19. Pet. Geens, getrouwd met Maria Bertels, bodin op Herenthals. — 20. Adr. van Lommel, steenvormer en daarom «bisschop» genoemd. — 21. Adr. Bruers, van Oosterwijk, geheeten «Gebruers». — 22. Pet. Bleirinx, van Meeren. — 23. Jan Vermeerbergen, Adriaans zoon, uit den Honinck. — 24. Mart. Verbist, den rossen van Bylen, als voerman. — 25. Hendr. Horemans, snuifmaker, oud soldaat. — 26. Jan Verstappen, van Oosterwijk, oud soldaat. — 27. Norb. Helsen, van Schaatsbergen, timmermans-gast. — 28. Petr. van Reusel, uit de herberg te Oosterwijk. — 29. J. B. Hendrickx, timmermans-gast, broeder van Fr. Hendrickx. — Mart. Cluyts, van den Doffenschen Heikant. — 31. Jan De Bruyn, zoon van Adrianus, kuiper te Gerheyden. 32. Mart. Helsen, van de Nieuw Hoeve. — 33. Fr. Heylen, zoon van schepen

Heylen, te Doffen. — 34. J. B. Heylen, van den Doffenschen heikant. — 35. Petr. Vervoort, uit den Agterbosch, te Heesewijk. — 36. Jan Maes, dienstbode te Schaatsbergen. — 37. Jos. Baelemans, woonde vroeger in de Pataete Huyskens. — 38. Hendr. Deckers, Petri zoon, van Gerheyden. — 39. Frans van Dingenen, Janszoon, van Doffen. — 40. Petr. Verstappen, later getrouwd te Meeren. — 41. Mart. van Hove, van Meeren. — 42. Chr. Helsen, van de Nieuw Hoeve. — 43. Mart. Heylen, zoon van Anna El. Janssens. — 44. Petr. van Sande, van Doffen.

De maand October en de 1° helft van November 1790 verliepen rustig, alhoewel de omstandigheden niet gunstig bleken voor de Patriotten.

Hoe hachelijk de toestand ook scheen, Oolen gaf niet op. Tegen het einde van November trokken toch nog een twintigtal jongens naar Balen om zich bij de compagnie van Kolonel van der Praet aan te sluiten. Het dorp verkocht vijf en twintig geweeren der vrijwilligers, die er nog overschooten, aan de gemeente Arendonk. Na nog wat diensten met vervoer en brievenbestelling aan de Patriotten van Schilde, Mortsel, Edeghem, Lier, Boom, bewezen te hebben, zag Oolen met droeve oogen het einde van den heldhaltigen strijd en de terugkomst van het Oostenrijksch bewind (1).

RETIE.

Deze belangrijke gemeente leende grootmoedig haar aandeel aan de Brabantsche Omwenteling. Wel kende zij vele doortochten van Patriotten en Keizerliken, maar als krijgsverblijfplaats staat zij minder aangerekend als Moll, Meerhout, Geel enz. 't Goid zuik belangrijk strategisch punt niet als deze gemeenten. Zij schonk menige vrijwilligers aan het Patriottenleger, vooral in 1790. Eenige namen van hen die den 29 Juni 1790 ingelijfd werden zijn ons toegekomen : Jan Baptist De Vel, Godefridus Melus, Peeter Meynendonckx, Martinus van den Brande, Jan Baptist De Bie, Jan Willekens, Peeter Sleigers, Andreas van der Wangen, Peeter van Dyck, Gilliam Seeps, Gedadie Erkental ?, Peeter van der Wangen(2).

(1) Oolen in 1790 ; in : Historische Mengelingen over de Kempen. — Buiten deze gegevens van den E. H. De Ridder en de onze, ontleenden wij vooral de naamlijst der vrijwilligers aan een onuitgegeven opstel van den Z. E. H. Professor Lauwerijs van Hoogstraten, aan wien wij onzen hartelijken dank aanbieden.

(2) Archief Abdij van Tongerlo.

TONGERLOO.

In deze gemeente ligt de aloude abdij der Norbertijner kannuniken, de roemwaardigste abdij der Kempen. Het dorp, waar de abdijsheeren ook de parochie bedienden, was om zoo te zeggen praktisch haar onderworpen ; het middel-eeuwsche stift vervulde met eere zijn rol als heer der plaats. De abdij groeide weldra tot middenpunt uit, waarvan het grootste deel der Brabantsche beweging uitging ; zij ondersteunde de Staten en het leger, dank zij haar dapperen abt Godfried Hermans. Deze kloekmoedige prelaat bevooroordeelde zakelijk, geldelijk en persoonlijk den opstand tegen Joseph II, niet tegen 's vorsten gezag, maar tegen zijn daden. Trouwens, als er een ander Keizer opvolgde schreef de abt hem uit 's Hertogenbosch, den 26 Maart 1793, om zijn onderdanigheid kenbaar te maken en voegde er bij : « que Sa Majesté n'aura pas plus fidei sujet que moi ». Niet alleen op politiek gebied staat zijn naam hoog in de Brabantsche Omwenteling, maar ook tevens als opper geestelijke overste der Belgische krijgstroepen speelt hij een buitengewone rol. Hermans schreef ook een gewichtigen brief aan al zijn onderhoorigen, veldkapelannen, officieren en onderofficieren enz. waarin hij hun aanmoedigde om ijverige Patriotten te zijn, terzelveertijd ook zedige en welminnende burgers(1).

Zooals met andere geestelijke gestichten o. a. de abdij van 's Hertogen park bij Leuven, der zelfde Orde, gebeurde, wilde de Keizer ook Tongerloos afschaffen. Hij stelde zich daarna den 13 October 1789 tevreden met ze onder sequester te plaatsen. De kannuniken lieten zich niet doen en stelden een degelijk protest op dat wij in de Bewijsstukken hierna opgeven. Niettegenstaande kwam de kapitein Kreyssern de abdij bezetten met 75 soldaten, den 16 October (2). Hij vond de deuren gesloten. Niemand wilde opendoen. Alsdan brak hij binnen en nam te 11.30 uur 's nachts bezit van de abdij. De Procureur generaal van Laken, op wiens orders alles geschiedde, legde de zegels, na zich geld en zilverwerk, toch niet veel, machtig gemaakt te hebben. De bezetting duurde eenige dagen, doch in de omgeving krioelde het van patriotten, en de kapitein vreesde een aanslag. Wanneer, den 21 October, in al de gemeenten der Kempen de stormklok klepte en ook te Tongerloos, ging hij met zijn volk ijlings op de vlucht.

(1) Gedrukt bij H. F. 't Serstevens, z. d. te Brussel.

(2) Verslag de Kreyssern. Archief Vereenigde Belgische Staten, nr 71, bl. 204. Rijksarchief Brussel.

Na den hardnekkigen weerstand der Patriotten, verleende de Keizer eenige toegevingen ; o. a. bevoel hij, den 29 November 1789, aan den jecken econoom beheerder der abdij uit zijn post aan te gaan, alles aan den Z. E. H. Prior terug te geven en de abdij met vrede te laten (1).

Zooals elders in de Kempen werd hier ook plechtig den vrijheids-standaard geplant den 18 Mei 1790, vergezeld van uitspattende feestelijkheden en onontbeerbaar muziek. Ziehier het liedeken welk er gezongen werd (2).

I.

Schroeders, Trauttmansdorff, Alton,
Poeder, Loot, Kartauwen,
Kogel, Bal, Obitz, Kanon,
Was all' uw betrouwen ;
Reus, Leclerc en booze Stien
Vreede vloekverwanten
Koomt in Tongerloo eens zien
Vryheids-Standaert planten.

Bijzang.

Neen, zeker neen,
Geen beul of dieven wy begaren,
Neen, zeker neen ;
Die vreugden zyn voor ons alleen,
Voor trouwe Belgen Patriotten ;
Maar voor geen schelmen of pagnotten,
Neen, zeker neen.

II.

Heel de Kempen moet in gruys,
Riep soldaet Dragonder,
Kerk en Klooster, Tooren, Kruys
Alles moet ten onder ;
Menschen, beesten, huys en schuer
Moet door vlam en zwaerde,
't Is nu, 't is hun laetste uer,
Alles moet ter aerde.

Bijzang.

Wel Marie Treës,
Zyt gy dan Josephs waere moeder,
Wel Marie Treës,
Zyt gy, ma foi, die heylige bees ?

(1) Archief Abdij van Tongerloo.

(2) Gedrukt bij H. F. 't Serstevens, z. d. te Brussel.

Leert gy uw kinders rooven, stroopen ?
Zy zullen dit wel dier bekoopen,
Wel Marie Threes.

III.

Waer is Hermans, uw Prelaet ?
Vloekten Benders-zielen ;
Die verraderlyk en laet
's nags hier binnen vielen.
Joseph is voortaan den baes
Die u zal regeeren ;
Uwen Abt is Meester D'Haes,
Wilt hem venereeren.

Bijzang.

Joseph en D'Haes,
Wat vieze naemen en wat kraemen ?
Joseph en D'Haes,
Wy kennen hier maer eenen baes ;
Hermans alleen zal ons regeeren ;
Maar niemand zal hier venereeren
Joseph en D'Haes.

IV.

Schept moed, vreest niet, Heer Prelaet,
Laet uw vyand woeden,
Gaal voort, werkt voor Kerk en Staet,
God zal u behoeden ;
Vloekt den Weenschen dwingeland,
Braband zal u pryzen,
U zal 't dankbaer Vaderland
Eeuwig eer bewyzen.

Bijzang.

Den goeden Godt
Die waekt voor zyn getrouwe vrienden,
Den goeden Godt
Besloot voor ons het beste lot.
Joseph dee moorden en dee blaeken,
Wy bevoolen onze zaeken
Den goeden Godt.

V.

Op, op Tongerloosche jeugd,
Die meer als dry jaeren
In de waepens vond uw vreugd,
Vroome Kempenaren ;
Lacht nu, maekt nu vreugde-viers,

Laet uw stemmen hooren,
Geen zes honderd grenadiers
Zullen u nu stooren.

Bijzang.

Weg, slaeverny,
Weg blauwe Jan met uw spioenen ;
Weg, slaeverny,
Den Hemel maekt ons Kempen vry.
Den echo klinkt langs alle zyden
In bosschen, velden, beemd en heyden .
Weg, slaeverny.

VI.

Jac, ik zien het Vrydonis-vaen
Zwaeyen l'allen kanten,
Niemand wilt hier achterstaen,
Elk wilt Standaert planten ;
En ziet ront-om Vryheyds-boom
Vrye vogels zingen,
En in Wimp en Neethen-stroom
Vrye Genoyens springen.

Bijzang.

Aen Godt alleen
Zy lof en allen dank gegeven ;
Aen Godt alleen
Die ons deez' vreugd geeft naer 't geweest.
En vivant alle dry onz' Saelen
Die alle glorie geerne laeten
Aen Godt alleen(1).

VOSSELAAR.

Vosselaar verdient een bijzondere vermelding. Een inwoner van dit dorp, op 7 kilometers west van Turnhout gelegen, Karel Druy's, reed den 27 October 1789, 's morgens rond 6 1/2 uur in vollen draf naar de Vrijheid, verwittigde Generaal Van der Mersch over den intocht der keizerlijken en hun nabijzijnde marche op Turnhout. De Generaal bespoedigde daarop de maatregelen van den afweer en verwachtte kloekmoedig den vijand.

Intusschentijd maakten de Oostenrijkers het nog al bont in 't dorp. Zij kwamen er omtrent 5.30 uur aan, vermoeid en hongerig, vielen de huizen binnen, eischten eetwaren en drank en zegden dat zij hetwel zouden betalen bij hun te-

(1) Archief Abdij van Tongerlo.

rugkomst, of anders dat men de onkosten maar moest stellen op de rekening van H. van der Noot. De molenknecht van K. Druyts, P. van Reet, van Hoogstraten, werd gedood bij 't afkomen van zijn molen(1). De troepen toonden geen haast om te vertrekken en verspilden een kostelijken tijd. Eindelijk, rond 6.30 uur verlieten zij Vosselaar.

De Keizerlijken die aan de inwoners vertelden dat zij te Turnhout vlug gingen ontbijten, voor den noen terug kwamen en de Patriotten eens zouden leeren exerceeren, ondergingen integendeel een duchtige nederlaag.

Schrœders troepen keerden na den Slag te 12 u. ontmoedigd te Vosselaar weder. Als razende kwamen zij hier toe. Zij werkten hun schande uit op de gevangenen die zij medevoerden en op de inwoners bij wie zij binnendrongen. Men hoorde niets als vloeken en opeischingen. De burgers leden verschrikkelijk van den vijand, maar de gevangen Patriotten ondergingen nog meer den weerslag zijner woede. Een hende plaatste de Turnhouters op het kerkhof. Eenieder dacht dat hun laatste oogenblik gekomen was. Gelukkiglijk bleef het bij doodsbedreigingen, uithongering en dorst. De woestenaars wreekten zich zoo wreed, dat zij een der gevangenen, Pieter Vertongen (Vertommen?), die een scheut in den buik ontving, niet meer voort kon en bij het inkomen van het dorp omtrent den « Bonten Os » in 't zand nederzeeg, ongenadig mishandelden en daarna in een huis droegen, waar hij in den achternoen overleed.

Na die schandelijke exploitatie op weerlooze mensen, trokken de militairen Vosselaar uit naar Lier. Zij nemen nog baas Keyaerts mede die hen tot Wechelderzande moest geleiden. Die man onderging ook veel leed, doch kon ongeleed naar huis wederkeeren (2).

WESTERLOO.

De prinselijke plaats prijkt met eere op de lijst der heldhaftige Kempische dorpen in den Patriottenkrijg, des te meer dat zij zich in zeer moeilijke omstandigheden bevond om de bezetting van het kasteel door de keizerlijken. De Pastoor, de geneesheer Segers «boute-feux tres dangereux» die later werden aangehouden, Hendrik Monsieurs (3) die het bevel voerde over de jonkheid en de weledele grondheer der plaats waren alhier de leiders van de beweging.

(1) H. O. K., 1939, bl. 238.

(2) Merkwaardig Turnhouts Dagverhael.

(3) De Meerhoutenaar, 1863, nr 25.

Een der grootste Merode's teekende den 2 November 1787 de leenverheffing van het markiezaat van Westerloo. Willem Karel Gisleen markies de Merode, in huwelijk met Maria gravin d'Ognyes de Mastaing, stond in den beginne met den keizer op goeden voet, verlegenwoordigde den vorst als gevolmachtigde Minister aan het Hof van 's Gravenhage, en om zijn souverein waardig te verlegenwoordigen ontleende hij zelfs 400.000 gulden, waarvoor hij zijn heerlijkheid Westerloo hypothekeerde. Wanneer hij zich, in 1789, aan het Hof van Leopold groothertog van Toskanen bevond, ontketenden de Patriotten hun opstand tegen Joseph II. De markies, alhoewel sterk aan zijn land verknocht, deelde geenszins de beginselen noch stemde in niet de hervormingen van zijn keizer. Hij sloot zich bij de Patriotten aan, nam ontslag als gevolmachtigd minister en ging zetelen in de Staten van Henegou, die hem als hun mandataris van den Staat der Edelen naar het Belgisch Congres van 1790 afvaardigden. Met overtuiging steunde hij de gezindheid der Patriotten van Westerloo, Tongerloo, Oolen en omtrek, die zoo kloekmoedig stredden voor autaar en haard (1).

Een groote hindernis in het openbaar patriots-manifesteeren der Westelsche bevolking lag in de bezetting van het kasteel door de Oostenrijkers en het weg en weer gaan der keizerlijke troepen in deze streek.

Na den Slag van Turnhout viel het vijandelijk garnizoen van Westerloo onder het bevel van majoor Broëla d'Aerschot. De kapitein Kreissern bezette het kasteel met een luitenant, 60 man voetvolk, 1 brigadier en 10 paarden. Hij versterkte het om eventueel weerstand te kunnen bieden aan een belegering der Patriotten. Generaal d'Arberg kwam zelf den 7 November met zijn ruitery 't dorp binnen. Zijn inzicht was de Patriotten die Meerhout innamen aldaar te verjagen en de plaats terug te bemachtigen. De generaal-majoor Baillet-Latour gebod den 17 November 1789 en verplichtte den kapitein Kreissern al de bruggen over de Neeth tusschen Westerloo, Geel en Ileghem op te breken en alleenlijk die in de gemeenten Westerloo, Geel en Ileghem te bewaren. Troepen uit Aarschot, Heist-op-den-berg en Berlaar vervoegden zich bij de andere Oostenrijkers op het kasteel. De wegen van Aarschot tot Westerloo moesten door de boeren hersteld worden.

Al die gedurige vijandelijke soldatenopmarchen beletten de bevolking, zoo als wij 't hier even zegden, in 't openbaar haar meening ter plaatse te uiten. Beteekent deze houding

(1) J. E. Jansen. Westerloo en de prinselijke familie de Merode.

dat zij niet patriot voelde ? O neen. De hiervoor voormelde leiders getuigen van het tegenovergestelde. Daarbij lezen wij in een verslag van Kreissern aan graaf d'Arberg, op 4 November(1), dat vele boeren uit Westerloo verlokken en men in de huizen nog slechts vrouwen en kinderen vond. Waar bleven de mannen ? Ongetwijfeld in het leger der Patriotten. Deze aanhaling bewijst onrechtstreeks het groot deel welk de Westelsche boeren in den Vrijheidskrijg namen.

Kapitein Kreissern, die vroeger al niet hoog bij zijn oversten stond aangeschreven, had nu, den 30 November 1789, zijn post van Westerloo verlaten, niettegenstaande de orders van er te blijven. Het gebrek aan levensmiddelen bleek hier wel de schijnreden van te zijn. Nochtans voerde die uitvlucht tot achterdenken, vermits hij nog brood voor 5 dagen en meel voor 15 dagen uit Leuven ontvangen had. Hij moest daarvoor tweemaal 24 uren in het gevangכותen (2).

Westerloo vierde ook het feest der vrijheid den 27 April 1790 met het planten van een boom en verhoogde de feestelijkheden met den volgenden triomfgalm :

I.

Verheugd U Moyses met uwe schaeren,
Mackt vreugd in Elias's Lust Warand,
Doet uw verlostē volk vergaeren
By 'l Palmbosch aen den water-kant.
Speelt Israēl op fluit en lieren
In 'l groote woud aen bron en stroom,
Den hemel geeft ons meer pleyseren
Aen onze Neeth by den Vryheyds-boom.

Byzang.

Dryft den Egyptenaer
Verzoopen in de roode baer,
Joseph den dwingeland
Ligt ook in 'l zand.
Gaet Moyses met zyn volk ten Rey
Wy zyn ook uyt de slaverny
En zien met groot vermaek
Den Vrydoms-slack..

II.

Op ! Gedcon, vat byl en zwaerde,
Op ! vroomen held, weest kloek en stout,

(1) Mémoires d'Alton, II, bl. 20.

(2) Mémoires d'Alton, 1e uitg. bl. 411.

Werp Baäels Autaer gansch ter aarde,
Verniel geheel 't oneyndig woud.
En ziel wal boomen wy hier planten
Voor God en voor het Vaderland,
En hoe wy jaegen de gezanten
Van Baäl uyl ons Nederland.

Byzang.

Dat Gedeon het byl
Verslyt op Baäls romp en styl,
Wy pryzen hier de pen
Van Keuremen ;
Het Seminarie is te niet
En al de Stoegers in 't verdriet ;
Onz' Universiteyt
Herleefd verblyd.

III.

De Boschkens, Hoven en Priëlen
De boomen schoon van vrugt en blad,
De Veld-kapellen en Kasteelen
Die pronken rond-om Sions-Stad ;
Zyn voor Afgoden en Godinnen
(Salomon dwaez' en 'slegt gedagt)
Voor vreemde slooren en zottinnen,
Tempels van ydelheyd en pragt.

Byzang.

Weg met Salomon gaet heen ;
Wy willen hier geen zottigheen ;
Wy reglen onzen staek
Voor beter zaek.
Den Leeuw en Christi-Moeders beeld
Staen schoon op onze vlag gesteld ;
Geen Jeppen of geen tien
Zyn hier te zien.

IV.

Zoo Maetsabeër, Held der Helden,
Herhouwd en zuyvert Sion' slot,
Men zal uw lof voor eeuwig melden
Heylig en vroomen Patriot.
Wat vreugd' in all' d'Israëlieten
Wat blydschap op deez nieuwe feest ?
Jerusalem zal weer genieten
Zyn rust en Godsdienst onbevreesd.

Byzang.

Geen feest, geen vrolykheyd,
Sprak Meester Joseph over tyd,
't Moet alles zyn te niet,
Kerk en Leviet ;
Maer lof zy onzen Godt,
Die ons verleent een beter lot,
Wy zien weer bly van geest
Ons kermis-feest.

V.

Verdwynt voor eeuwig o treurige tyden
Die wy beleefden dag op dag,
Wat moest ons Westerloo al lyden,
Wat vrees en angst van allen slag.
De borgers wierden aengegrepen
En elk verwagte 't zelfste lot,
Den Heer Pastoor en onze Schepen
Vervoert naer een genagen-kot.

Byzang.

Viel Petrus in het net
Door schelm Herodes vastgezet,
Den Engel en 't gebed
Heeft hem gered ;
Den Hemel geeft ook ons gehoor,
En lost d'Eerwaerden Heer Pastoor,
Den Schepen is ook hier
Tot ons plaisir.

VI.

Lof zy en dank in alle eeuwen
Den Opperheerscher onzen Godt,
Die kragt verleent aen Neerlands-Leeuwen
En jaegt den arend in zyn kot.
Gaet voorts, verlost Kempnaeren,
En bid en stryd met kloeken moed,
Zoo zal den Heer in u bewaeren
Den Godtsdienst en den heldenmoed.

Byzang.

Sa ! Westerloo klock aen
Vandaag den Slender eens gegaen,
Vreest nu geen Bender-man
Of blauwe Jan.
Zingt, roept nu onbevreesd en vry :
Vivant onz' Staeten alle dry,
Vivant den eendragt's-band
Van 't Neederland(1).

(1) Archief Abdij Tongerlo.

BEWIJSSTUKKEN.

BULLETIN DE L'ARMÉE DU PEUPLE BRABANÇON SOUS LE
COMMANDEMENT DE SON EXC. LE GÉNÉRAL MAJOR
VAN DER MEERSCH (1).

Turnhout le 27 octobre 1789 à une heure de relevée.

Nous reçûmes à trois heures de ce matin la nouvelle de la Marche de l'ennemie, à cinq heures leur approche c'est confirmée, à sept heures et un quart l'attaque a commencée vers la Porte d'Hoogstraeten. Nous avons pris toutes les précautions et barricadés toutes les entrées de la Ville autant que possible. On nous attaquait d'abord avec une vivacité incroyable avec sept pièces de canon à la fois chargés à Boulets et mitrailles ; nos troupes étaient distribuées en différents corps à toutes les entrées de la Ville et particulièrement du Côté de l'Attaque, où son Exc. était présent ; après cinq quarts d'heure d'Attaque, toute l'Artillerie de l'ennemie étant postée et donnant en plein vers la Porte d'Hoogstraeten, nous quittâmes cette position, et nous nous défendîmes à chaque pas : nous avions un corps de réserve de neuf compagnies placées sur le cimetière ; plusieurs maisons sur la grande Place et des avenues étaient garnies de nos soldats, pour qu'en cas de mauvais succès, nous aurions encore pu repousser l'Ennemie lorsqu'il se serait présenté vers cet endroit.

A l'approche de l'Ennemie nos gens firent de prodiges de valeur ; à dix heures leurs manœuvres devinrent chancellantes, nous avons à notre tour chargé et repoussé l'Ennemie et nous nous sommes eniparés de trois pièces de canon de quatre à six livres de balle avec toutes leurs munitions, fait deux officiers prisonniers de guerre avec environs 60 Soldats, l'Ennemie a perdu en morts et blessés au moins 600 hommes ; on dit deux Officiers tués du Regiment de Clairfayt ; notre perte consiste de 30 à 40 hommes.

Le Corps d'Armée des Impériaux était composé d'un Bataillon de Bender, d'un de Clairfayt, deux escadrons Dragons, et 90 hommes de l'Artillerie ; le tout environs au nombre de 2400 hommes, l'on dit même à 3000. Cette armée était commandée par le Général Schroöder, le Colonel Kain Lusignan, le Colonel Dujardin et le Major Vogelsanck qui commandait l'avant Garde.

Était signé Vander Meersch, Gén. Maj.

(1) Uittreksel uit het handschrift : Recueil des pièces de la Révolution Belgique t. 8. Archives des Etats-Belgiques-Unis. nr 91, p. 244-245. Rijksarchief Brussel.

BRIEF OVER DEN SLAG VAN TURNHOUT.

LIEVE VRINDIN,

Dese Dint om ul welvaerentheyte te verhoppen ; wat mij en moeder aen gaet, is maer redelyck het welck sekerlyck wel beter soude mogen syn, maer wy hebben hier soo veel schrick e uytgestaen dat het niet alle om schrijven is ; en wenscht ul een sañg hoogtyl van kersmis en een aenstaende nieuw jaer, met nog veel naervolgende, als het ul salig is ; en wy hoope dat Godt ul sal bewaeren van alle onheyl, want wij al veel gepasseert syn op dees 2 maenden en wat er nog komen sal is godt bekent ; nu is om ul iet te laten weten, den 24 october smorgens ontrent 3 uren begosten sij met alle de klokken te stormen ; als doen kwamen eenige patriotten binnen en alle de borgers mosten op de wagt met rieken, piek en kluppels en adat sy hadden ; en dat duerde tot de 25 savonds, als wanneer ontrent 6 uren 4000 patriotten in quamen ; en sy deden met eenen het vendel op den toren steken ; smorgens den 26 vonden sij den heer schout en den rentmeester en den postmeester en den secretaris van tieen, en naer noen savens verlokken sij met de gevangen en quamen sij wederom ; als smorgens den 27 om half seven begosten sij wederom alarm te kleppen ; als doen quamen 5000 soldaten met veel canonnen en ysere keetens om alle de Geestelycke een ider in syn deur op te hangen ; en sij begoste te schieten tot den helf ure toe ; sij hebben geschoten op de gasthuys kerk en daer komt soo een doncker logt dat sij niet sien en costen waer sij schooten, het welck seker een mirakel is, en al de glazen van de kerk uyt en door den muer tussen S. jan en O. L. vrouw maer die is niet beschadigt, en in de gaste siraet en is soo ik geloof niet een huys daer de glaesen sijn in gebleven, de sommige de geheel daken geheel door schooten ; de meyt van den heer pastoor uyt het gasthuys deerlyck vermoort, eenen man die syn eygen dood gestorven is, den dag van te voren hebben sij nog veel steken gegeven en veel borgers vermoort gekuest en gevangen, een huys in den brandt gestoken, en de patriotten hebben dry stuken canon gewonnen en hier syn 100 en 11 soldaten begraven en veel gequest, en veel gevangen en men segt dat sij nog meer dooden mede genomen hebben als gelaeten, en daer syn maer ontrent 10 patriotten gebleven, en de soldaten hebben op den toren geschoten van de groote kerk verscheyde keeren maer daer en is niet beschadigt, als doen begosten sy te vlugten want ons Live vrouw die helpt onse patriotten, want den gevangen canonnier die segt dat hy tot dry mael toe een vrouw heeft sien slaen voor syn canon, en ons Live vrouw die rust in de capel van S. Deobaldus, die is dry keeren gemist geweest, onder het schieten en sy is gequest in haer hair en onder haer kin is sy soo blauw, soo dat men gelooft seker soo is, dan zoeken de

patriotten nog den heelen dag door nog al naer soldaten die sy nog al vonden in alle canten aen het moorden en plunderen, en sy schooten die dan dool, en gequest en gevangen genomen, den 30 hebben sy Crumpipe gevangen, al het volck naer den hollandsche kant tot de besloen nonnekens de Bonenfanten en de begyntjens een ider nemt soo veel als hy can mede krygen, soo dat men hier niet siel als vlugten ; maer ick en moeder die nivens geen kennis hadden bleven tuys ; om ons gelt te gaen verteeren kost niet geschieden ; wy syn gebleven met nog ontrent dertig beggynen ; onsen heer pastoor die heeft ook altyd tuys geweest ; nu op den eersten november is er een mis gedaen met de toe kerk, soo dat er noch al sommigen geen mis gehoord en hebben ; den 6 verrocken de patriotten altemael en den 7 (?) quamen sy weder, het welck noch soo grooten schrick was voor alle menschen, want sy adden twee karren met gelt die sy in de abdyen adden gehaelt, en den 9 verrocken sy met het gelt ; t'welck de soldaten gehooft adden quamen sy ook den 11 al brisende Leeuwen om Turenhout in brand te schieten, maer Gode lof den heer versiet het, maer niet sonder pardon, want den schepenen gebigt en gecommuniseert en de generale absolutie ontfangen hebbende is de soldaten tegen gegaen en pardon gevraegt ; de soldaten hebben hem tot 3 mael toe voor het canon gesel, en doen hebben de soldaten comen campeeren voir het begynhof, soo dat mense hooren cost ; den 13 trocken sy wederom ; sy plunderde al wederom en als sy nu onderwegen waeren syn sij wederom gecomen met de selve rasernye om turenhout in brant te setten, maer sy costen niet want 't vlas dat sy in sommige huysen met poeder in het vier smeten en gink nog niet aen ; den 14 verrocken sy weder en hier bleven nog ontrent 200 soldaten op het casteel, om voor de derde keer te plunderen, en als die verrocken, gaen sy soeken by de paters minnebroeders of daer geen cruyt of Loot is ; sy meynden naer het begynhof oock te gaen, maer den heer doctoer Liebereckx die verbidt het, van den oversten, hy segt van dat voor hem te doen, en hy comt by onse portieresse vraegen naer cruyt en Loot en daer mede is Godt lof het begynhof gesalveert, want in het weg trecken plunderen sy alweer ; soo laet ik uw weten in wat benautheyt wy hier syn geweest, vier weken Lanch, wy die nog tuys waeren die brogten den tyt over met bidden in onse kerk, soo wel snags als in den dag, want alle uren, hoorde wy iet dat ons soo lanck de struksie geduert heeft hebben wy selde gaen slapen en als wy gongen liggen het was gemynelyck met ons kleedere, alle de schricke is niet mogelyck om schryven. Laet ons voor malkanderen bidden om den segen des heeren

U Dienares Joanna tibe

beggyn

Turenhout den 26 December 1789. (1)

(1) Oorspronkelijke eigenhandige brief, 4 bladzijden geschrift

3.

BRIEF VAN GENERAAL GRAAF D'ALTON AAN
KEIZER JOSEPH II.

A Sa Majesté l'Empereur et Roi.

Le 28 Octobre 1789.

Par le rapport que j'ai eu l'honneur de faire passer hier à Votre Majesté, j'annonçais les excès que s'étaient permis les insurgens en portant leurs premiers pas sur les terres de sa Domination. J'annonçais en meme temps que je comptais les faire attaquer aujourd'hui 28 ; et ce par le moyen d'une traque générale que j'espérais exécuter moi-même : et j'avais en conséquence envoyé le Général Scroeder à Lierre pour reconnaître l'ennemi, en lui donnant rendez-vous à Malines, où il devait m'en rendre compte. Je le destinais à commander la colonne principale et à diriger les plus fortes attaques. Deux autres colonnes conduites par le Colonel Desjardin de Clairfayt et le Lieutenant Colonel Gontreuil de Ligne, devaient attaquer en même temps ; mais ce Général arrivé sur les lieux croyant qu'il importait d'arrêter les insurgens dans le principe, et entraîne d'ailleurs par l'ardeur que montraient les Officiers, m'écrivit le 26 au matin qu'il se proposait de marcher le lendemain à Turnhout pour en déloger le Colonel Van-der-Mersch qui (du service de Votre Majesté où il a été jusqu'à ce jour) s'est mis à la tête des mécontents. Le Général trompé par de faux avis (chose d'autant moins étonnante qu'on est entouré de traîtres) croyait ce Van-der-Mersch chef d'une bande d'enfans indisciplinés et sans ordre ; il marcha le 26 au soir au lieu du 27 prescrit dans le plan d'attaque, que je lui avais fait passer, mais qu'il ne reçut point parce qu'il était effectivement parti comme il me l'avait annoncé.

Il prit avec lui 3 divisions de Bender et 3 de Clairfayt, 1 des grenadiers de Réniac et finalement une division d'Arberg. Son corps muni de 5 pièces de canons et de 2 obusiers, marcha toute la nuit et arriva devant Turnhout à 7 heures du matin. Il fit ses dispositions et attaqua d'abord par un brouillard qui servit encore à le contrarier ; mais tout le Peuple uni aux mécontents retranchés dans les maisons et faisant un feu terrible sur la troupe, l'accablait du haut des toits, des fenêtres et des soupiraux de cave ; il perça cepen-

kl. in-4, ingelast van achter in een bundeltje kl. in-4, beginnend met : De Vreyheyd ; ontboeyd door de reglveerdige kloekheyd der Brabandsche Helden. Dichtstuk door A. J. St[ips]. Gedrukt tot onderrigting van 'l Publiek, 1790 ; toebehoorend aan den heer onderzoeksrechter, A. Boone, Turnhout. Brok folklore, waarvan alles niet juist is, maar waarvan toch 't een en ander zijn belang heeft. Joanna Tibe, Antwerpenaarster, geprofest den 8 september 1777, 20 jaar oud. Zij woonde met haar moeder op het begynhof te Turnhout tot aan haar dood den 30 Januari 1835, 84 jaar oud zijnde.

dant après avoir dégagé les rues des barricades soutenues d'un feu de mousqueterie très vif ; mais enfin il fut obligé de se retirer et d'abandonner même une pièce d'artillerie au pouvoir des habitants. Je ne puis avoir l'honneur de faire dans ce moment à Votre Majesté un détail plus circonstancié de cette malheureuse affaire et ni conséquemment lui rendre compte de la perte qu'il y a faite, parce que le rapport de ce Général ne m'en est point parvenu. Mais le Colonel Desjardin qu'il m'a envoyé sur le champ me disait que la chose peut aller à 50 ou 60 hommes, parmi lesquels se trouvent le Capitaine Rey, de Bender, et le Lieutenant Weser, de Clairfayt, je me vois borné à promettre ce détail pour mon premier rapport ; mais ce que je trouve de plus malheureux dans tout ceci, c'est que cet échec va furieusement animer le parti des mécontents ; et qu'il faut s'attendre plus que jamais à une explosion. J'ai fait partir sur le champ le Lieutenant d'Arberg pour remédier à ces malheurs.

Le 30 Octobre 1789.

En rendant compte à Votre Majesté de la malheureuse affaire de Turnhout, commandée par le Général Serceder, j'ai l'honneur de lui dire que j'en ferais un rapport plus circonstancié dès que celui de ce Général me parviendrait. J'ai l'honneur de le joindre ici. Votre Majesté verra que cette perte est beaucoup plus considérable que l'on n'aurait dû s'y attendre ; mais si d'un autre côté elle daigne observer que c'est à la valeur inconsiderée de cette troupe autant qu'à l'amour de son devoir qu'il faut attribuer l'espèce de désordre qui a eu lieu, elle sentira combien on peut s'en promettre lorsqu'elle sera menée avec plus de précautions. Je saisirai encore cette occasion (toute malheureuse qu'elle est) pour rendre aux militaires la justice qu'ils méritent. Jamais troupes ne montrèrent plus de fidélité à l'honneur qui les guide. Malgré la fatigue d'une marche de sept mortelles lieues, d'un combat aussi chaud et celle d'une retraite qui les ramena dans le lieu d'où ils étaient partis, ils ne perdirent pas un seul homme par désertion.

Malgré la retraite précipitée qu'ils ont faite de cet endroit, ils en ont cependant amené vingt et quelques prisonniers qui ont été conduit à la citadelle d'Anvers [après de nouvelles instructions] je ne doute pas que les troupes n'opèrent avec fruit contre ce repaire de brigands, aussitôt que mes dispositions, auxquelles je suis occupé, me permettront de les faire châtier comme ils le méritent.

C'était par le feu qu'il falloit contraindre ces malheureux au repentir de leur révolte. C'était par un exemple terrible qu'il importait de marquer les premiers coups ; mais puisque l'on n'a pas profité des avantages que l'on avait sur eux, il est d'autant plus urgent de réparer le mal afin qu'il ne germe point ; et surtout que les insurgens ne se forifient dans l'endroit (1).

(1) Mémoires pour servir à la justification de feu Son Excellence le Général Comte d'Alton o. c. p. 175-177.

GEKENDE GEMARTELDE KRIJGSGEVANGENEN, GESNEUVELDEN EN VERMOORDEN, PATRIOTTEN EN BURGERS, TIJDENS DEN SLAG VAN TURNHOUT, DEN 27 OCTOBER 1789.

- Ansoms Cornelius , krijgsgevangen.
 Backx Walterus, krijgsgevangen.
 Baeten (Baten) Adriaan, getrouwd met Catharina Dieltjens, hovenier, vermoord.
 Batrijn Jan Baptist, van Antwerpen.
 Beelaerts Guilielmus, van Mechelen.
 Beirens (Beiris, Berens) Abraham, getr. met Maria Cornelia Bayens, vader van 2 kinderen, tijkwever-winkelier, vermoord.
 Beirens (Berens) Adriaan, getr. met Maria Catharina Geerts.
 Bertrang Guilielmus, van Leuven.
 Cauwenbergh Francis, gekwetst in den Slag en kort er op gestorven.
 Cnaepkens Francis, oud 46 jaar, gekwetst in den Slag en onbekwaam tot werken, tijkwever.
 Cornelissen Andreas (vader) getr. met Maria Elisabeth Nuyens(niet Truyens), vermoord omtrent het Hof ter Duinen.
 Cornelissen Adriaan (zoon) oud 23 jaar, gekwetst in den Slag, kort daarop aan zijn wonden overleden.
 Cornelissen Jan (andere zoon) oud 36 jaar, linnenwever, gekwetst door een fusiekkogel op zijn borst en onbekwaam tot werken.
 Cornelissen Hendrik, ongetrouwd, aan zijn kwetsuren gestorven den 12 November 1789 te 2 uur.
 De Coster (De Koster) Karel, Antoon, luitenant, gesneuveld in 't inkomen van de Gasthuisstraat in het begin van den strijd, van Heverlee-Leuven.
 De Koninck Guilielmus, van Leuven.
 De Leuze Gisleen Joseph, van Hanefte (Namen).
 De Volder Adriaan.
 Dierckx (Dierkx, Diercks) Cornelis, getr. met Maria Dimfna Mariën, tijkwever, oud 40 jaar, vader van 3 kinderen, vermoord.
 Eyckens (Eijkens) Jacobus, getr. met Catharina Baeten, hovenier, vader van 6 kinderen, vermoord.
 Everaerts Antoon, van Leuven.
 Fontyn Jacobus, van Leuven.
 Gilles Melchior Joseph, van Namen.
 Huybrechts Frans.
 Kantforts (Campforts, Canforts) Maria, jonge dochter.
 Kerckhofs Jan, getrouwd met Maria Catharina Fleerackers, genevers'oker-boer, vader van 4 kinderen, vermoord.
 Leemput A. krijgsgevangen.
 Meeuwis (Meeuws) Hendrik.
 Mertens Maria Elisabeth, getr. met Jan Bapt. van Hulsel, aan haar

kwetsuren overleden den 22 Novemb. 1789, den 24 Nov. begraven. N..., vrijwilliger jager 14 dagen na den Slag gestorven tot Miert. Pauwels Jan, van Leuven.

Proost Ignatius, getr. met Anna Maria Schuermans, vader van 2 kinderen, oud 32 jaar, tijkwever, vermoord.

Raelens Hendrik, getr. met Elisabeth Scheltjens, kuiper, oud 54 j., vader van 5 kinderen (waarvan het oudste 21 jaar oud ook kuiper was, ook in den Slag 5 zware wonden opliep en zijn leven lang geëstropieerd zal blijven) vermoord.

Rohijns, van Leuven.

Salmon (Salomon) Jan Baptist, getr. met Margareta Proost, zonder kinderen, vermoord.

Stoop (Stoops) Peeter, getr. met Maria Schenaerts, oud 28 jaar, vader van 2 kinderen, tijkwever, gesneuveld.

Struyf Joseph, vreemdeling.

Uwel, van Leuven.

Van Bael Jan, getr. met Dimphna van Gorp, vader van 1 kind, voerman-aubergist, vermoord aan het huis van den Lokeren molen.

Van Bladel Peeter, getr. met Maria Helena Janssen, vader van 2 kinderen, landbouwer, wonend op den Beersen pad, vermoord in zijn huis.

Van den Broeck Philippus, jonkman.

Van Deun Jan Baptist, ouderling, krijgsgevangen.

Van Eyzendyck Margareta, weduwe, later aan haar kwetsuren gestorven.

Van Orten Lodewijk.

Van Spreeuwenberg Peeter, getr. met Anna Catharina Vues (niet Vrijs), zonder kinderen, gesneuveld.

Verdey Martinus, van Leuven.

Vertommen Peeter, getr. met Maria Elisabeth Sjongers, hovenier, vader van 3 kinderen, vermoord.

Vertongen Peeter, krijgsgevangen, aan zijn wonden overleden te Vosselaar rond den middag den 27 October (1).

Vues (Vuegs) Michiel.

Wagemans, krijgsgevangen.

Willox Jan, van het regiment de Leunckens, van Brussel, woonde daar nabij de kerk van St. Niklaas en stierf in het gasthuis te Turnhout.

Wolfs Petronella, weduwe van Hendrik van Ysendyck, vermoord. Wouters N., van Antwerpen (2).

(1) Hier bestaat twijfel of deze en de voorgaande niet dezelfde persoon zijn ?

(2) Al deze helden zijn van Turnhout, uitgenomnen waar het anders staat aangeleekend. Deze lijst is opgesteld volgens het Bijvoegsel aan de Beschrijvinge der Stad en Vrijheid van Turnhout door M. L. Van Gorkum (1790) — de namen opgegeven in het Registrum

ORDERS VAN GENERAAL GRAAF D'ALTON AAN LUITENANT-
GENERAAL GRAAF D'ARBERG(1).

6 Novembre 1789.

Direction et dispositions des marches de l'attaque de Turnhout.

Au moment que toute l'artillerie et toutes les munitions seront fournies et que la troupe aura tout ce qu'elle aura besoin, Son Excellence le Lieutenant-Général comte d'Arberg marchera avec son corps composé de 4 bataillons et 2 divisions pour exécuter l'opération ordonnée contre Turnhout.

Et comme il résulte de cette marche en avant que l'on passe avec toutes les troupes la rivière de Aa, sur le seul pont du pays à la distance de 1200 toises d'Herenthals pour delà se porter sur le village de Poudertlé et sur celui de Lille, le bataillon de Clairfayt se portera sur le village de Lille et celui de Bender sur Poudertlé le même jour que les bataillons des grenadiers de Regniac et celui de Ligne se porteront sur Herenthals, afin de rendre moins long, le tems dont les troupes ont besoin pour passer le défilé du pont de l'Aa. Le même jour que les bataillons de Regniac et de Ligne se porteront sur Herenthals, la cavalerie qui se trouvera placée à Berlaer et à Heistenberg se portera en avant une division sur Herenthout et St. Gomar, l'autre sur les hameaux voisins de Rosen, Oosterhoven, Neltooven, et le lendemain de l'arrivée des deux bataillons de Ligne et des grenadiers à Herenthals, les bataillons de Clairfayt, et celui de Bender partiront à la petite pointe du jour formant la colonne de la gauche suivie d'une division de cavalerie sur Gierle.

Les deux bataillons des grenadiers et de Ligne suivis de la deuxième division de cavalerie formant la seconde colonne, partiront également le matin d'Herenthals par le pont de l'Aa pour se porter sur les hameaux près de Thielen nommés Prysegul, Heynshaut, Plyntjen etc. et sur le village de Thielen.

Les colonnes seront précédées d'avant-gardes composées de dragons et d'infanterie qui formeront des patrouilles de côté pour éclairer soigneusement le pays ; la seconde colonne sera suivie de l'artillerie de réserve couverte derrière elle d'une arrière garde composée également de cavalerie et d'infanterie, qui restera à une distance

Mortuorum door Deken van der Sloten (begraven den 29 October). Stadsarchief Turnhout — de lijst van eenige gebrek lijdende weduwen opgesteld door de Schepenen van Turnhout den 25 Januari 1790. (Stadsarchief) — de cerelijst der gesneuvelde Patriotten van Leuven, in 't Stadsmusum te Leuven.

(1) Mémoires pour servir à la justification de feu Son Excellence le Général Comte d'Alton, o. c. bl. 243.

ce suffisante en arrière pour bien dégager la marche et y tenir la sûreté nécessaire.

Arrivé dans ces endroits on fera les dispositions nécessaires pour former la marche ultérieure vers Turnhout précédée de 2 corps volants de 50 hommes d'infanterie et de 20 chevaux, qui dès la veille marcheront avec toutes les précautions possibles, l'un sur le hameau de Roey, l'autre à Sevendonk où ils seront très alertes toute la nuit, patrouillant en avant, pour apprendre des nouvelles de l'ennemi, et passeront par conséquent au bivac faisant surtout soigneusement patrouiller le bois de Grotenhouts bosch en avant et sur les flancs, pour donner continuellement des nouvelles au Général-Major qui sera à Gierle, et au Lieutenant-général qui sera à Thielen. L'artillerie de réserve parquera soigneusement près de Thielen avec toutes les précautions pour le feu et autres attentions requises à ces sortes de convoi pour leur sûreté. La troisième marche se fera en portant la colonne de la gauche, composée des bataillons de Bender et de Clairfayt de Gierle par le hameau de Roey et de là par un bout de bois de Grootenhouts bosch, (qui selon le rapport est coupé et qui aura cependant été très visité) sur le pont de l'Aa pays de Broeckxsyde, précédé du corps volant qui se sera assuré du pont, au dessus du hameau de Papenbrugge sur ladite rivière l'Aa, et en formera la garde, et la colonne s'y arrêtera pour recevoir de nouveaux ordres.

La seconde colonne sera composée des bataillons des grenadiers de Regniac et de Ligne ; et la division de cavalerie de la gauche précédée du corps volant qui aura passé la nuit à Sevendonk, partira des hameaux près de Thielen et de ce village pour se porter au pont de Hout-Turnhout, où elles feront également halte.

Lorsque les deux colonnes seront parvenues à leurs différents points ci-devant désignés près de Broeckxsyde et de Hout-Turnhout où l'on aura continuellement et soigneusement visité toutes les habitations pendant la marche, le Général donnera l'ordre de faire passer les ponts par des patrouilles de cavalerie et d'infanterie pour reconnaître les habitations au-delà de la dite rivière ; et après être bien assuré sur ces objets, les colonnes déboucheront en ordre de bataille, pour se former, l'infanterie au centre, composée des bataillons de Clairfayt à la droite, Ligne à la gauche, et Bender au centre placés hors de la portée du canon, ayant plus en arrière les divisions de cavalerie à la droite et à la gauche de l'infanterie et en seconde ligne pour réserve le bataillon des grenadiers et deux pelotons de cavalerie qui couvriront l'artillerie de réserve. Généralement l'infanterie sera placée sur deux hommes de hauteur.

Et l'on fera marcher un détachement dans les environs et en avant du hameau de Papenbrugge avec du canon au-delà du pont de l'Aa pour donner jalousie de ce côté et même on fera avancer ce détachement avec prudence avec son canon pour tirer sur le faubourg vis-à-vis ; c'est pourquoi ce détachement aura aussi une

quinzaine d'hommes de dragons pour les porter en avant, à la tête des colonnes. Peu en arrière des avant-gardes marcheront 3 charrettes garnies de fascines et piquets ; idem 2 chariots de soliveaux et planches, cloux, vilbrecains et autres ustensiles de charpentiers, pour la formation des ponts accompagnés de 25 travailleurs armés de pelles et pioches, et de 4 charpentiers, munis de leurs haches. Également à la tête et à la queue de l'artillerie de réserve marcheront également 100 travailleurs et 10 charpentiers. Les pontons avec tout leur attirail, 4 chariots pleins de fascines et 2 autres de planches sapinaux etc accompagnés du Lieutenant des pontonniers Kint, placé toujours au parc de l'artillerie de réserve jusqu'au moment où on les fera marcher en avant pour les besoins.

Dans quelques circonstances que ce puisse être, on ne passera jamais dans les hameaux ou villages, mais à côté, après les avoir bien fait reconnoître et fouiller ; et s'il devenoit indispensable soit par le placement des ponts et autre nécessité d'y passer, ce ne sera qu'après que l'on aura parfaitement reconnu et que l'on sera assuré qu'il ne s'y trouve rien de l'ennemi.

Comme cette marche commencera 2 heures avant le jour, c'est-à-dire à 5 heures du matin, l'on parviendra de bonne heure et avec le grand jour aux ponts pour déboucher sur la rivière d'Aa vis-à-vis de Turnhout ; on aura tout le tems qu'il faudra pour faire convenablement ce passage et se placer de bonne heure devant cette place ; et conséquemment on pourra encore commencer la canonade, et l'on pourra faire usage des obusiers le même jour, réservant la nuit pour l'établissement des batteries à boulets rouges, au cas que l'on n'ait point pu parvenir avant à faire mettre bas les armes aux insurgens ; et pour que cette opération se fasse avec le plus de facilité pour la troupe, l'on aura soin de la faire approvisionner pendant le tems que l'on sera occupé devant Turnhout, de bière, d'eau-de-vie et de fromage pour suppléer à la cuisson de leur ordinaire.

Les gros bagages resteront en arrière, et l'on ne portera que les voitures de pains, les tentes et les autres choses indispensables, et l'on aura soin des vivandiers et des bouchers, s'il y en a avec les bataillons.

Tous les préparatifs pour les fascines, piquets etc doivent être rassemblés à Herenthals sitôt que possible ; les pontonniers et pontons doivent être mis en même de pouvoir être à portée lors du besoin ; pour quel effet il sera donné des ordres.

L'on recommande le bon ordre tant dans les marches qu'aux lieux où l'on s'arrêtera ainsi qu'au camp : personne ne pourra sous quelque prétexte que ce puisse être s'écarter de son bataillon, sans un ordre exprès du Général ; et dans ce cas et surtout dans celui où il faudra entrer dans des maisons, ils seront conduits par des officiers qui devront répondre de tous excès. Les commissaires ci-

vils fourniront le bois, la paille et le fourrage, et tout ce qui convient pour la nourriture des troupes aux endroits qui seront désignés.

Ces objets suivront la marche des colonnes et seront escortés par de petits détachemens.

Quand toutes les dispositions seront faites, la troupe placée dans le camp et prête à agir hostilement, on fera sommer le bourg par un trompette avec un officier de se rendre à discrétion la vie sauf ; et en cas de refus le Général doit d'abord faire agir tous les effets de l'artillerie et ses obusiers pour détruire et brûler l'endroit : et pour qu'ils ne puissent avoir de secours, ou se retirer à l'insu du Général, qui commande, il fera instruire les 2 peletons de cavalerie poussés en avant des ailes de son corps pour qu'il éclaire soigneusement par quelques dragons, qui s'avanceront de manière à pouvoir éclairer l'ennemi, et qu'il soit par eux informé des moindres mouvemens qu'ils pourront faire, soit pour se retirer vers Hoogstraeten ou ailleurs, ou jeter du secours dans le lieu attaqué.

Et pour que ce corps n'ait aucune inquiétude sur la gauche et ses derrières, et qu'il ne puisse se glisser entre lui et Herenthals, il y aura un bataillon et un escadron près de Castelet, qui se sera porté de Diest sur Meerhout, Gheel et Castelet, et qui patrouillera pour s'assurer que rien ne puisse se porter sur Herenthals ou dans ses environs.

Après avoir heureusement achevé l'opération à Turnhout, le corps continuera sa marche sur Hoogstraeten et agira de même et avec les mêmes précautions prescrites pour Turnhout, jusqu'à ce que l'on ait débarrassé ces endroits occupés par les soi-disants Patriotes.

Il en sera de même d'Arendonck etc.

Dès que l'opération de Turnhout sera décidée, l'on fera marcher d'abord le bataillon et l'escadron sous les ordres du comte de Gontreuil, placé à Castelet, pendant l'expédition directement sur Diest, d'où ils rentreront dans leurs destinations respectives d'où ils étaient partis.

Etait signé, d'Alton.

6.

BRIEF VAN DEN H. E. OPPERAALMOEZENIER G. HERMANS.

Godefridus Hermans Abbas Tongerloensis et militiae Belgicae Superior Castrensis, omnibus praesentes visuris Salutem.

Quandoquidem deputaverimus et miserimus, sicuti per praesentes deputamus et mittimus Reverendum Patrem Bernardi : Schmitz, Religiosum Ord : F. F. Erem. S. Augustini, in provinciam Limburgensem ad ibidem obeundum munia Capellani Castrensis : hinc est quod omnibus et singulis personis ad militiam nostram Belgicam spectantibus mandemus et injungamus, ut praefato Rodo Patri exhibeant debitam reverentiam, debitamque obedientiam in Spiri-

tualibus, seseque pro celebrando paschate conforment iis, quae ipse sive quoad locum ubi, quam quoad tempus in'tra quod, statuere in Domino judicaverit ; nisi forte praedictae personae militares proprium, cui subsunt secum habuerint Capellanum.

Datum Brux. in refugio nostro

Die 8^a Martii 1790 (1).

Zegel Hermans
in rood lak.

Godefridus
abb : Tong.

7.

INSCHRIJVING VOOR KANONS VAN HET BRABANDSCH
PATRIOTTENLEGER IN 1790 IN DE KEMPEN.

2-16 Juni 1790.

De baron van de Werve de Lichtaert	1 kanon(2)
De baronnes, zijne gemalin	1
De baron de Gilman de Zevenbergen	1
De baronnes, zijne gemalin	1
De prins van Salm-Salm	3
De heer Fr. B. Beltens	1
De graaf de Fraula	1
De burggraaf de Fraula en zijne gemalin	2
De heer Vinck de Wustwezel	1
De vrijheid en hoofdbank van Santhoven	1
De heer en de juffers Vermoelen	1
Het kapittel Collegiaal van Hoogstraten	1
Het dorp Emblehem	1
Het dorp Zoersel	1
Het dorp Kalmphout	1
Het dorp Eschen	1
Het dorp Arendonk	1
De pastoor, de geestelijken en gemeentenaren van Desselhel	1
De inwoners van het dorp Oolen	1
Degene van het dorp Schilde	1
Degene van Ranst en Millegem	1

Geldspeciën.

	Gulden
Het Kapittel collegiaal van Turnhout	798-4
De ingezetenen van Wustwezel	403-8 1/2

(1) Archief Abdij Tongerlo.

B U.,oi, e51

(2) Tegen 30 Louis voor ieder metaale kanon ses ponder. — Mertens en Torfs. Geschiedenis van Antwerpen. Aanhangsel, bl. 109. Antwerpen, van Merlen, 1853.

Het meersch ambacht van Turnhout	400
Het dorp Iteghem, bij Hoogstraten (?)	30 louis
De pastoor en de Begijnen te Hoogstraten	252-9 1/4
Bijvoegsel tot de bijdrage van het kollegiaal Kapittel van Turnhout	401-16
Het ambacht der tijkenwevers te Turnhout	300
Het ambacht der linnenwevers aldaar	100
Een jongeling geboortig uit Herssel	50-11 1/2
De schoutel, burgemeester, schepenen en ingezetenen van Hoogstraten	409-6 1/2
De pastoor, vikaris, burgemeester, schepenen, gezwo- renen en gemeentenaren van Meir	186-9 1/2
De pastoor, vikarissen, burgemeester, schepenen, ge- meentenaren en gezwoeren van Meerle	210-4 1/2
De pastoor, vikaris, burgemeester, schepenen, ge- meentenaren en gezwoeren van Minderhout	101-13 1/4
De pastoor, vikaris, gezwoeren en gemeentenaren van Wortel	74- 1/2
De pastoor, vikaris, wethouders en gemeentenaren van Rijkevorsel	160-3 1/2
De ingezetenen van Loenhout	600
Die van het dorp Iteghem	391-10
Die van Schriek en Groot-loo	71-13 1/2
Bijleg van het dorp Esschen	44
Het dorp Casterlé	208
De hoofdschoutel, schepenen, burgers en gemeente- naren van Turnhout	800
Een partikulier persoon aldaar	100
Een onbekende dame	65
De edele heer J. D. B. en mevrouw zijn gemalin J. M.	105
Twee onbekende vrouwen	11-2 1/2
Twee anonyme juffers	608
De Begynen van Turnhout	512
Het dorp Grobbendonk	40-3
Het dorp Pulle	36
Het dorp Halle	40
Het dorp Viersel	68-15 1/2
Een onbekende	14
Het dorp Noorderwijk	134-15 1/2
Het dorp Tielen	82
Het dorp Lichtaert	125
Het dorp Wiekevorst	400
Het dorp Tongerlo	100
Het dorp Meerbeke	50-1
Het dorp Rethy	269-10
Het dorp Moll	391-10
Het dorp Balen	391-10

Het dorp Massenhoven	200
Het dorp Merxplas	800
Het dorp Beerse	315
Het dorp Vorselaar	76-2 1/2
De geestelijke en wereldlijke overheid en de gemeentenaren van Broechem	485
De kinderen en dienstboden aldaar	37
Vier onbekende personen	241-1
De ingezetenen van Hersselt	105
De geestelijke dochter J. H. De Wit	116-13 1/4
Het dorp Brecht	400
De ingezetenen van Herenthout S. Petri	295-14 3/4
Het dorp Oostmalle	106-3 3/4
Het dorp Kapellen	137-3 1/4
Het dorp Zoerle-Parwys	50-6 1/4
De parochie Bell, bij Gheel, heeft uit de omhaling door den Pastoor en Burgemeester gedaan, rechtsstreeks naar Brussel gezonden	77- 1/4
De stad Turnhout, voor bijleg	67-2 3/4
Het dorp Pulderbosch	43-10 1/4
Het dorp Weelde	231-1
Het dorp Poppel	201-6
Het dorp Baarle-Hertog	177-10 1/4
De heer des graafschaps en heerlijkheid van Wyneghem, mits de Pastoor, wethouders en gemeentenaren aldaar	392
Het dorp Morkhoven	152
Het dorp 's Gravenwezel	400-1 3/4
De heer en de gemeentenaren der heerlijkheid Oelegem	127-10
Het dorp Bouwel	75
De Pastoor van Hersselt en drie dienstboden aldaar	100
De inwoners en gemeentenaren van Herenthout S. Gunimari	41-10 1/2
Het dorp Hulshout	200
Het dorp Westmalle	165-16 1/2
De pastoor en de ingezetenen van het dorp S. Job in 't Goor	400-1 3/4
De heeren Landdeken, schoutet, schepenen en gemeentenaren van Ravels	62-16 1/4
De pastoor, de molenaar en elf pachters der abdij van Tongerlo	392
De pastoor en de ingezetenen van het dorp Grobbendonk	196
De gemeente Wommelghem	784
De stad Herenthals	1024-9 3/4

De pastoors en wethouders van Gheel, Moll, Meerhout, Olmen, Balen, Desschel, Rethy, Vorst, Veerle, Zammel enz. door een groot aantal dorpsbewoners vergezeld, kwamen, in den voormiddag van 15 Juli, te Brussel aan, om hun offergiften, tot het koopen van kannons, het Congres aan te bieden (1).

8.

PROTEST VAN HET KAPITTEL DER ABDIJ VAN TONGERLOO.

Wy ondergeteekende Prelaet en Religiensen der Abdy van Tongerlo kennisse bekomen hebbende van de orders aen ons door ... op den naem van Sync Majesteyt gegeven van promptelyk onse Abdy te ruymen, verklaeren vast overtuygt te zyn, dat wy by onse professie en dry solemnele beloftens ons vast gehegt vindende zoo aen den Regel, als aen het huys ende gemeynte waer in wij ons vereenigt vinden, geene wereldlyke magt, welkdaenige die mag wesen, ons kan of vermag t' ontslaen van de verbintenisse door de gemelde beloftens gecontracteert, dat ook zoo volgens alle geestelyke en wereldlyke regten, blyde inkomsten en constitue-wetten van desen lande ende zelfs volgens bezondere charters en vryheden door de Hertogen van Brabant aen ons huys verleent, geen welkdaenig vermogen of overheyd ons buyten behoorelyken weg van regt en kan berooven van onse eygdommen en van den staet die wy wettiglyk volgens onse vocatie verkosen hebben : diensvolgens dat wy de gemelde orders aensien als eene waere feytelyke behandeling buyten regt, daerom protesteren wy van niet tegenstaende onse ruyminge voor altyd geheel te blyven in ons onverbrekelyk regt van onsen staet, huys eygdommen en al wat daer aen kleeft, te reclameren ende recouvreren : protesterende verders tegens alle feytelykheden gedaen ofte nog te doen aen onse persoonen, huys, kerken, bezittingen, mitsgaders tegen alle distractie, alienatie, vermindering of schending van onse goederen en eygdommen, lastende allen Notaris, toonder dezer ofte van des zelfs dobbel van dit tegenwoordig protest te doen aen in handen van den Procureur Generael, oft alle welkdaenige persoonen, met de uytvoering der voors(eyde) orders gelast, hem verzoekende van t'effectueren dier ons te doen ende te geven behoorlyk relaes in forma (2).

9.

ATTESTATIE.

Ik ondergeschrevenen ben naer de bekende Revolutie, en ons in-

(1) Staes, o. c. bl. 211.

(2) Eigenhandig door Adriaan Heylen geschreven. Archief der Abdy van Tongerlo.

komste van Brabant met mijn Veld-Jagers Corps den 13^{en} Januarii 1791 in de Kempen gekomen alwaer ik tot nog toe als Militaire Commandant verbleven ben. Niet tegenslaende den quaeden naem die de inwoonders der Kempe van te voor gehad hebben moet ik tot ondersteuning der waarheyd attesteeren dat menschen van zeer goede genegentheyd syn tot het Militaire, dat zy niets anders wenschen als de algemeyne ruste en dat sy sig geduerende dezen tyd stil en in vrede gedraegen hebben, en is het zaeken dat de zelve inwoonders der Kempen slegt handelen soo moeten sy bedrogen en misleyd worden. Gelijk gebleken is in de droevige omstandigheden der Revolutie ; het getal der niet goed-denkende is seer klyn, en ik kan verzekeren dat deze goede ingezetenen Borghers en Boeren der Kempen die alreeds hun oogen geopent hebben, goed denken en hunnen Regtveerdigen Souvereyn onser Koning zeer genegen zijn. Ik recommandeere alsoo dese goede ingezetene Borghers en Boeren der Kempen aen de Hooge Ampten als ook aen het toe komende konnende Militairen.

Actum Herenthals den 30^{en} April 1792.
Van syne koninglyke Apostolyke Majesteyt,
Overst Wagt Meester en Commandant van
het Veld-Jagers Corps.

Dandini.

(Eigenhandig ondertekend) (1).

Cachet in zwarte lak met wapenschild.

(1) Stadsarchief Turnhout.

LITERATUUR.

[SLAG VAN TURNHOUT 1789]

Herhael ons Zang-godin hoe Neerlands Vluchtelingen,
Uyt Hollands Brabant in de vryheyd Turnhout dringen ;
Hoe d'Allon, Schroëder zond met ruym vier duyzent man
Om al ons jonkheyd daer te hakken in de pan
En met zes stuks geschut gansch Turnhout om te werpen...
Den vaderlander was zijn sabel nog aen 't scherpen
Maer half gewapent met drij duyzent man ontrent,
Het voorspook van dien dag was ranp-spoed en ellend...
Geen wapen-oeffening, geen regel-lugt, geen orden,
Een hoop jonk volk verwart, wat zal dat Leger worden !
U voorbeeld, Henrik, dat s'u liefd voor 't Vaderland
Was tot in 't jongsten hert gewortelt, vastgeplant,
Van die in d'open stad een wisse dood verwagten ;
Omtrent vier hondert man, bereed hun swakke kragten
Met zeker doods-gevaer te geven voor het Land,
Onthielden zich in huys, op zolders 't alle kant,
En veel in kelders, meer in schueren en in stallen...
Den Oostenrijker quam om alles 't overvallen,
Niet met voorzichtigheyd of wetenschap van iet,
Zelfs zonder kennis van het gheen' er is geschiet...
Den Duytschen Leyds-man was gebliendt-doecht en misleden
Door 't goddelijk besier, 't wijl hij quam ingereden,
De onbewalde Stad gelijk in zegenprael...
Elk Vaderlander sprak terstonts een helden tael
En moedigden malkaer om vromelijk te veg'en ;
Men zag geen jongens meer maer alle mavors knekten...
Elk huys in deêze straet, dat vuer en kogels spouwt,
Was als Vulcanus smis op Aethnas-kofk gebouwt.
Men schoot van 't huys-dak en uyt al de solderingen,
Terwijl de moedigste uyt D'Enghe zij straet springen,
En vellen D'hoofdmans neer... langs ga'en in de muur,
Te voren door gehoort, gaf m'onophoud'lijk vuer ...
Het Ro' van Bender vlugt, den Ruyter even snelder
Maer menigte van dees door 't vueren uyt de kelder
Bestierven 't op de plaats : den aep van Anhalt, daer
Minst aengelegen was, die raekten uyt gevaer.
Drij stukken grof geschut, veroverd, bleeven binnen,
Die Schroëder tot dry mael, gepoogt heeft te herwinnen,
Maer vrugeloos, terwijl den Duytsch die wederkeert,
Daer voor de laeste reys het oorlogs-ambagt leert...
Den hoog-gemutsen-dief was mid'ler'tijd aen 't plonderen
En bleef in vrouwen-moord aen geen barbaer ten ond'ren,

Veel in de Gasthuys-kerk door Eliart verrast,
Zijn voor de laeste mael daer me! zijn sweerd vergast ;
Het slag-veld in dëes straet was opgehoopt met lijken
En even ook de baen van die op vlugt beswijken ;
Een menig'e gequetst besterven 't binnen Lier,
Daer d'overwonnen Duytsch een yselijk gelier
Van rasernye uytbraect op Godt en d'hemelingen,
Wiens dank-lof, Henrik, wij met u gedurig zingen...
Slaek zang-godin houd op, spreek voorts van geen verraed,
Van schelmen, tusschen wie gij thans in 't midden staet,
Gij Neerlandsch vader, gij die door uw moedigheden,
Hebt deftig met de pen voor Godt en weth gestreden,
Gij die den dwingeland, vervallen hebt verklaert
Van Neerlandsch heerschappije, gij hebt ons heyl gebaert. (1).

2.

NA DEN SLAG.

1.

Vivant onze Patriotten !
Vivat Turnhout ! laat het ras
Dat hem onverwinbaar was.
Der Pajotten noch bespoeten
Door den kloeken moed der Helden
Van het Brabantsch Leeuwenzaad,
Die den vijand nedervelden,
Komt ons Land tot zijnen Staat.

2.

Onze Vryheid, die geschonden
Was door keizerlijk geweld
En zoo veel bedriegers monden,
Ziet men nu voor goed hersteld :
Ja, hersteld in vollen luys'er
Schoonder nog, , als s'certijds blonk.
Ziet, hoe op dit licht, het duister
Onweér naar den afgrond zonk.

3.

De verdrukking, die wij leeden
Is ons opkoms! ; uit het slijk
Daar wij lagen in vertreden,

(1) Uittreksel van : Eerbiedig Lof-gezag aen den Doorlugtigen Heer van der Noot., door G. F. VERHOEVEN. Loven, J. Michel, z. d. [1790] gr. in-4. 8 blz. in : Recueil de pièces imprimées, pamphlets, c.c. de la Révolution brabanconne. Rijksarchief Brussel.

Schiet den glans, die Josephs rijk
In verwerring doet betreuren
't Geen geschied in 't Nederland.
Dat dit nooit en kon gebeuren
Meinde 't Oosterijksch verstand.

4.

Nu mag men op Turnhout roemen,
Dat den eersten grondslag is
Van de Republiek, en noemen
Onzes Lands behoudenis.
Gent en Brussel, Bergen, Loven
D'andere steden altoos
Meegezegend van hier boven
Volgen Turnhout voorbeeld naar.

5.

Laat ons Van der Mersch ook zingen
Die hier wagens en kanon
Van verslagen keizerlingen
Bij den eersten lauwer won :
Met fuziek en bajonetten
Maar gewapend in den Slag,
Kan hij 't vijands heir verpletten,
Zeg', waar iemand ooit dit zag.

6.

Ziet den slinken vleugel vluchten
Zonder hoop van onderstand ;
Nu is't voor hen tijd van zuchten,
En dat dient hen nog tot schand ;
Daar all' d'andere borgers blij zijn,
Die zijn waarlijk Catholiek,
En van dwingelanden vrij zijn
In zoo schoone Republiek.

7.

Zou men nog voor Joseph vreezen,
Of hij afkwam met geweld,
Heden, morgen, of naar dezen ?
Neen. Hij is al neergeveld.
Hij moet bij de Turken la.en
Al wat hij nog over heeft
Tot dat hij aan onze Staten
Zelf den vollen vrydom geeft.

8.

Heer, aan U zij all' de glorie
Die ons bystaat in den druk,

Die ons geeft zoo schoon Victorie
En verzekert ons geluk
Dat men schier niet kon verwachten,
Maar Uw' Hand is wonder sterk.
Laa! ons, dat wij door Uw' krachten
Winnen, aanzien als Uw werk.

JosephI seCUnDI JUgUM
eXCUsseUnI beLga. (1)

3.

LIEDEKEN

Tot lof van den heere Generael
VAN DER MEERSCH
Stemme : Un militaire. (2).

Looft all' te saemen
Van der Meersch onsen Generael,
Hij heeft ons bestiert en geleyd nae betaemen
Ja morbleu, hij geeft altijd zegenprael,
Ja morbleu, wij met hem altijd zegenprael bekwaemen.

Turnhout zal hem eeuwig loven,
Daer is ons geluk begonst,
Van der Meersch met d'hulp van boven,
Heeft daer wel getoont zijn konst.
En ook doen blijken
Als men vecht voor Kerk en Staet,
Als men vecht voor Kerk en Staet,
De Neêrlanders voor niemand wijken.

Chorus.

Looft all' te saemen, enz.
Van der Meerschens Naem zal leven
Zoo lang als er tongen zijn
Hij de Duytschen heeft verdreven
d'Alton, Schröder heel den trijn.
Dus door zijn Daeden
Zijn wij van dit jok bevrijd,
Zijn wij van dit jok bevrijd,
Leven verblijd en onbelaede.

Chorus.

Looft all' te saemen, enz.

(1) Recueil de pièces, pamphlets, lettres, imprimées de la Révolution brabançonne. Rijksarchief Brussel, nr 1155.

(2) Uittreksel : Recueil de pamphlets de la Révolution brabançonne, d. XVI, bl. 110. Rijksarchief.

Jaer-wijzer :

VIVat generael Van Der MeersCh
zYt onsen WYzen heLper, VerLoser en VerLrooster.

4.

LIEDEKEN

op de PRÉALABLES

Stemme : Je ne suis qu'une bergère.

PREALABLE
Prijs ons Kempen, die kan dempen
oem! op Turnhouts oorlogs veld,
er en glorie met victorie
en heel Brabant word gemeld :
ijden, strijden doet verblijden
chter 't bitter volgt het zoet
rabands leven word gegeven
angs turnhoutschen leeuwen moed.

ESTINDISE
enen keyzer nimmer wijzer
schend de vaderlandsche weth
n ons lande' to! zijn schande
u in Turnhout is verplet
at een anderen dwinglander
n zijn préalables groot
laeten rechten Turnhouts-knechten
laetsen op den ouden voet.

ENSABLES
ert die borgers, vrede zorgers
a verdriet komt lof en eer
a ! plukt kransen, om te dansen
l gelijk en loofi den heer
id voor d'helden, die hen stelden
eveloos tot ons guarant
euwig mogen z'opgetogen
staen in 't hemelsch vaderland.

Eynde. (1)

5.

GRAFSCHRIFT

voor den vroomen Patriot

SIEUR GILLES

Geboortig van Naemen

Dood gebleven in den Slag van Turnhout

op den 27 October 1789.

(1) Uittreksel : Recueil de pamphlets de la Révol. brab. d. XVI,
bl. 179. Rijksarchief.

Dit Marmer dekt een Held, die in zijn frissche daegen
Ten goede van het Land syn leven wilde waegen,
En die van jongx af had geprend in zijn gemoed :
De dood voor 't Vaderland is schoon en wonder soel ;
Ons Land was nu in nood ; men zag in deze kusten
Het Burgerlijk geluk, en Godes-Kerk onrusten,
De Vrijheid was te niet, den Eygendom gekwetst,
En heel het Nederland scheen eenen slangen-nest.
De kloekste van 't Land, de vroomste van de Liedren
Gaen hevig tegenstand aen deze rampen bieden,
Men neemt de waepens op, en die hier onder ligt,
En heeft, in geender wijs ontbroken aen die plicht :
Hij vreest nog in zijn jeugt zijn' daegen te verkorten
Nog tot zijn laeste bloed gewillig uyt te storten,
Daer stond wel al te diep geprent in zijn gemoed :
De dood voor 't Vaderland is schoon en wonder soel.
Het Keyzerlijk kanon, gevult met duyzent Ballen,
Dreëg meer als honderd Man van onze doen te vallen,
Het vuur was aen de Lont, de Lont reeds aen het Kruid,
Terwijl dees kloeken Held sprong van ter zeyden uyt ;
Hij velt twee Nikkers neêr, en om zooveel Gezellen,
Beschermers van het Land, buyten gevaer te stellen,
Hij werpt sig op 't geschut, hij stelt sig in den noot
En spaert zijn Medemaets zoo van die vrede dood.
Een vijandlijk getal, verwoed gelijk de Honden,
Brenge toe aen onzen Held tot twintig diepe Wonden.
Hij roept met halve stem, al stikkend in zijn bloed :
De dood voor 't Vaderland is schoon en wonder soet.
Gij, Reyzer, die dit leest, gae kondigt binnen Naemen
En sijnen vroomen moed en schoone daed te saemen,
Seg' hun, dat naer de Leer die hunnen Bisschop geeft,
Den noyt-volprezen Held zijn Bloed vergoeten heeft (1).

R. I. P.

6.

TWEEDEN BRIEF VAN COLIN AEN LIESE.

1.

Lies, den tijd is dan gekomen
Dat den Hemel ons Gebed
Heeft ten laesten aengenomen
En ons heeft op reys gezet :
Jae wij komen nu volirekken
Het zoo lang betragte werk,
Dat to; veyligheyd moet strekken
Van het Land en Godes-Kerk.

(1) Uittreksel : Recueil de pamphlets de la Rév. brab., d.XVI, bl.
26. Rijksarchief.

2.

D'aftogt was nou uytgesproken,
Ieder toonde blij gelaet,
En men hiel al voor gewroken
D'Eersten, Tweeden, Derden Staet ;
Hevig om te zegepraelen,
Of te storten al ons bloed,
Zag men ons naer Brabant daelen,
Als de Leeuwen welgemoed.

3.

Lillo zonder tegenspreken
Moest in plaetse van den Haen,
Laeten op de Thorens steken
Brabants Leeuw en Brabants Vaen :
Turenhout van op zijn wallen
Nam ons komst met vreugden aen.
En men zag de Borgers alle
Met hun open armen slaen.

4.

D'Alton wilt dit niet gedoogen ;
Strakx hij zig naer Schroëder wend
Gaet, doet voor ons waepens boogen,
Zegt hij, deze vlugge-bend ;
Hij geeft voorders zijn beveelen,
En wat dat er dient gedaen,
Om ons doen broek af te spelen,
Of ons alle te verslaen.

5.

Desen met drij duyzent Mannen,
Onbevreesd en wonder stout,
Gaet al zijne magt in-spanen,
Om te winnen Turenhout :
Vijft'hien hondert Patriotten
Met de waepens in de hand,
Staen gereet om de Pagnotten
Gaen te bieden tegenstand.

6.

O ! wie zal de scheuten tellen ?
Wie zal 't overvloedig vier
Van mijn vrôome Med-Gezellen
Naer heysch drukken op papier ?
Heftig schieten, steken, kappen,
Was den drift van altemael
Wel hoe kon ons dan ontsnappen
Dezen eersten zegenpraël !

7.

Schroëder, als er zooveel ballen,
Vlogen rontom uwen Hoed
Als gij zoo veel volk zaegt vallen
En verstikken in hun bloed ?
Als gij achter uyt moest trotten
En verlie! Kanon en Veld,
Waert gij nog gezien te spotten
Met het pa'riots-geweld ?

8.

T'is alzoo beminde Liese,
Schroëder moest in deze Stad
Wel twee hondert man verliesen,
Eer hij koos het haese-pad :
Elf van onze kloeke Helden
Zijn gesneuveld door den Bal,
Welker Naemen men zal melden,
Zoo lang als men zingen zal.

9.

Nog een weynig tijd gestreden
Zullen wij op vrijen voet
Binnen treden in de Steden
Daer de Deyl en Sinne vloed !
Ah ! wat ben ik in verlangen,
Om dan van uw lieven mond
Eenen blijden soen t'ontfangen
Adieu, tot soo soeten stond.

Uyt Turenhout den 28 8ber 1789 (1).

7.

D'ALTON CHEZ LA SORCIÈRE.

Dans ce temps là, Maria Theresia était morte, et reposait parmi ses ancêtres. Avant sa mort, elle avait chassé tous les magiciens, les sorciers, les devins, les diseurs de bonne aventure.

Carnifex Trautmansdorff n'ayant pas le don de prophétie, et

(1) Uittreksel uit : Verzaemeling van lof-gezangen voor de vroomme en noyl-volprese Helden die brabantische Patriotten het Nederland vrlossende van het jok der dwingelandye onder Josephus II. 1789. Te koop bij alle Bockverkoopers van het Vrije Nederland 1790 ; in-8. bl. 8-10,

ne sachant pas trop comment les choses tourneraient entre Keyserlic et les Belges, demanda conseil des augures, mais il n'eut réponse ni par songe, ni par visions, ni par battement de poulx, ni par l'urine.

C'est pourquoi il s'adressa à Crumpipen, disant :

N'y aurait-il pas dans ce pays une vielle coquine de sorcière, de celles qui se mêlent de magie, qui font voir des revenants ?

Et Crumpipen répondit : Et oui j'en connais une au rivage, qui a un familier.

Alors Trautmansdorff changea d'habillement, partit avec lui Crumpipen et d'Alton, fut de nuit chez la sorcière.

Et il frappa à la porte avec son bâton, disant je te prie, ouvre moi, et me fais part de tes secrets. Etant entré il baisa la sorcière au front, s'assit, but et mangea avec elle.

Mais Crumpipen et d'Alton étaient restés dehors, murmurant tout bas, il pleuvait, et il faisait froid. Crumpipen leva le loquet et ils entrèrent.

Alors la sorcière s'adressant à Trautmansdorff, lui demanda, ces gens sont-ils de tes amis ? Oui vraiment, dit-il, et elle les pria de boire et manger avec elle.

Quelque temps après Trautmansdorff dit à la sorcière : Femme n'es-tu pas une de ces magiciennes, de ces diseuses de bonne aventure, ayant conversation avec le malin ? Je te conjure au nom de Keyserlic, du grand Keyserlic.

Au nom duquel la terre tremble, de me faire voir la personne que je te nommerai.

Mais la magicienne répondit : Ne sais-tu pas bien que Maria-Theresia a fait chasser tous les devins et devineresses, sorciers et sorcières du pays ? Par aventure tu veux me tenter pour me décèler et me faire mourir.

Ne sais-tu pas, sœur D., dit Trautmansdorff, que les temps sont changés ? Accorde-moi ce que je te demande, je te jure de garder le secret.

Ainsi donc sœur D. prit les fuseaux, son lavis, son grimoire et prononça Abracadabra, en faisant une grimace horrible.

Qui veux-tu voir, s'écria-t-elle à Trautmansdorff ? Et Trautmansdorff, répondit : Fais moi voir le grand Keyserlic Charles-Quint.

Mais écoutez bien ces choses, au lieu de Charles-Quint, la sorcière vit Jacques d'Artevelde.

Jacques d'Artevelde, fameux patriote au temps jadis, et qui mangeait avec les Rois et était aimé du peuple.

Alors Carnifex Trautmansdorff, Lucifer, surnommé d'Alton, et Crumpipen tombèrent de frayeur et s'écrièrent, o coquine de sorcière tu nous a trompé.

Mais la sorcière, s'adressant à Trautmansdorff, répondit, c'est toi qui m'a trompé, j'ai cru que tu étais ce coquin de Berg, et tu es Trautmansdorff.

Cependant Jacques d'Artevelde s'avança d'un air menaçant, et s'écria par trois fois : Tremblez, coquins, votre iniquité va être manifestée, et vous recevrez la récompense due à vos crimes.

Car l'Eternel a ordonné que son peuple soit libre, et vos machinations, vos conseils, vos fourberies, vos soldats, vos canons, vos figures

Ne feront que blanchir devant les braves patriotes, et vous serez tous chassés par les Belges ; avant qu'il soit peu, vous apprendrez des nouvelles de Turnhout, de Gand, d'Ostende.

Ainsi parla Jacques d'Artevelde, et disparut.

Cependant Trautmansdorff, revenu de sa surprise et de sa frayeur, demanda à ses compagnons, ce qu'ils pensaient de ces choses.

Mais ils étaient à demi morts de peur et ne purent répondre : ils se séparèrent au sortir de chez la sœur D. et s'en allèrent mettre ordre à leurs affaires.

Pendant que ces choses se passaient dans la cité de Bruxelles

Le brave Van der Mersch était en marche avec ses vaillants guerriers pour venir à Turnhout, où le sage van der Noot l'avait assuré que le Seigneur livrerait les ennemis entre ses mains.

Le bruit de sa marche s'étant répandu au loin, Lucifer envoya ses gens-d'armes, ses cavaliers, ses fantassins, ses canons, ses obus et ses canoniers sous la conduite d'un certain Bourgoigne second, surnommé Schrœder, disant :

Vas, court à Turnhout, et m'amène ce van der Mersch et la canaille qui le suit.

Cependant Bourgoigne second, dit Schrœder, partit avec son armée, pour exécuter les ordres de Lucifer, et étant arrivé à Turnhout, il dit :

Pourquoi n'enlèverai-je pas, pourquoi prendrai-je des précautions contre de telles gens ?

Mais van der Mersch fumait sa pipe ;

Et ses gens vinrent lui dire, voici les Païens, conduisez-nous que nous allions les raser.

Et van der Mersch, leur répondit : eh ! laissez-moi fumer ma pipe ! tenez-vous prêts, et faites ce que vous me verrez faire.

Alors ayant vu que les Païens étaient entrés, il quitta sa pipe, prit une escopette, et se mit à crier : à moi, patriotes, tombez-moi sur ces coquins-là, montrez leur que vous combattrez la bataille du Seigneur, et tirant sur Schrœder, il lui cassa la patte.

Les Patriotes firent alors un carnage horrible des païens, et ne cessèrent de tuer que vers le soir. Leurs baïonnettes étaient couvertes de sang, et leurs sabres avaient mangé la chair, comme il avait été prédit ;

Et les fuyards en apportèrent la nouvelle à d'Alton.

Mais quand d'Alton apprit la déconfiture de ses gens, il manqua de mourir de peur, car il avait commis des iniquités sans nombre, il courut au palais d'Ursel.

Etant entré :

Il se jeta à genoux, demanda pardon à la perle des femmes, à la mère des pauvres, au modèle des mères.

Et on lui répondit : loin de moi le bruit de tes chansons, celui qui est cruel, quand il a le pouvoir, est toujours lâche dans l'adversité.

Cependant d'Alton retira ses gardes du palais d'Ursel et se sauva parmi ses gens d'armes. Il détruisit ses forts, ses bastions, ses embûches, combla les fossés, et fit brûler ses chevaux de frise.

Dans ce temps là, les Patriotes furent délivrer leurs frères de la tribu de Gand, prirent ou tuèrent tous les païens, et marchèrent au secours de la cité de Bruxelles, mais quand ils arrivèrent, tout était fini, car les retrousseurs de chevelure avaient défait les païens, et Lucifer, d'Alton, ayant emprunté les habits de la sorcière D. s'était sauvé (1).

8.

MARCHE VAN TURNHOUT.

1.

Turnhout, den eersten troost der Staten
Van ons roemwaardig Vaderland,
Waar Oostenrijk zijn krachten moest laten
En zijn kanons met schand in den brand.
Draagt den degen
Door den zegen
Van Gods genade, bewerkt en versterkt ;
Dat onze wapens blinken,
Rondom klinken !
Ieder oefent zijn beleid in den strijd.

2.

Tegen die ons de rust benijden
En die den vrede niet behaagt,
Tegen die nog den Staat bestrijden,
Tegen die het land nog plaagt en belaagt !
Staan onze mannen
Samen gespannen,
En tot de wapens gekeerd, en geleerd,
Altijd bereid te vechten
Voor de rechten
Van ons lieve Vaderland en den Stand.

(1) Uit : Chronique Brabançonne. Avec figures. Dédicée aux bons amis de la Liberté. Philadelphie. 1790. in-8, 39 bl. Stadsboekerij Turnhout.

3.

Gij, brave borgers, gij kent de helden,
Gij kent de Staten nu alle drij,
Die het Vaderland in vrijdom stelden
Van de s'trenge dwingelandij, nu is het vrij.
 Eert de borsten
 Die zoo dorsten
Naar ons bevrijdend geluk, zonder druk !
 Daar kloeke Kapiteinen
 U beschijnen,
Geeft U nog het Magistraat dezen raad.

4.

Zoo van der Noot zijn zorgen doet blijken,
En zoo Van Eupen nacht en dag
Werk! om ons welzijn te bereiken,
Staat gij lieden tot den slag met gezag.
 't Eers'te winnen
 Was 't beginnen
Van 't triompheerende land door uw hand,
 En zou het u nu verdrieten
 Vrucht te genieten
Voor uw trouwe dapperheid in den strijd !

5.

Dierckx en De Visser, uwe namen
Zullen bij ons onsterfelijk zijn !
Turnhoutsche jonkheid, al te zamen,
Waagt goed en bloed in 't plein, zonder pijn !
 Drijft uw rangen
 Naar 't verlangen
Der kapiteins verder aan, om te gaan
 Door uwe schoone victorie
 Tot de glorie
Die geen eeuwigheid verteert, maar vermeert.

INHOUDSTAFEL.

Ter inleiding.	blz. 3.
Voorwoord.	4.
Verantwoording.	5.
Bronnen.	6.
Werken.	7.
Eerste Deel. Omwenteling.	
Atmosfeer.	12.
Hervormingen.	14.
Roering in de Kempen.	18.
Turnhout.	21.
Voormannen.	25.
Oproep.	31.
Comité van Breda.	32.
De storm breekt los.	35.
Inval.	35.
Slag van Turnhout.	39.
Topographie.	40.
Aanval.	43.
Gevecht.	45.
Victorie.	50.
Na den Slag.	52.
Naklank te Weenen en te Breda.	53.
Gevolgen.	54.
In vollen strijd.	58.
Tweede deel. De Republiek.	
Belgische Republiek.	64.
Turnhout.	65.
Leopold II, nieuwe vorst.	65.
Standaard.	66.
Oncenigheid.	66.
Leger-Vrijwilligers.	67.
Geldelijke bijdragen.	69.
Laatste stuiptrekkingen.	70.
Turnhouts bestuurlijk overzicht.	72.
Opruiming.	75.
Restauratie.	76.
Besluit.	77.
Lessen.	78.
Aanhangsel. Kempische gemeenten.	
Arendonk.	83.
Baarle Hertog.	83.
Balen.	84.
Geel.	85.
Gierle.	87.

Herenthals.	88.
Hoogstraten.	89.
Iteghem.	91.
Meerhout.	94.
Moll.	98.
Noorderwijk.	101.
Oolen.	102.
Retie.	106.
Tongerloo.	110.
Vosselaar.	110.
Westerloo.	111.
Bewijsstukken.	
Bulletin de l'armée du peuple brabançon.	117.
Brief over den Slag van Turnhout.	118.
Brief van Generaal graaf d'Alton aan keizer Joseph II.	120.
Gekende gemartelde krijgsgevangenen, gesneuvelden en vermoorden, Patriotten en Burgers tijdens den Slag van Turnhout.	122.
Orders van Generaal graaf d'Alton aan luitenant-gene- raal graaf d'Arberg.	124.
Brief van den Hoogerw. Heer Opperaalmoezenier G. Hermans.	127.
Inschrijving voor kanons van het Brabantsch Patriot- tenleger in 1790.	128.
Protest van het kapittel der abdij van Tongerloo.	131.
Attestatie Dandini 1792.	131.
Literatuur.	
Slag van Turnhout 1789.	134.
Gedicht na den Slag.	135.
Liedeken tot lof van den heere generaal van der Mersch.	137.
Liedeken op de Préalables.	138.
Grafschrift voor den vroomen Patriot Sieur Gilles.	138.
Tweeden Brief van Colin aan Liese.	139.
D'Alton chez la sorcière.	141.
Marche van Turnhout.	144.
Inhoudstafel.	147.

Beerse in den Patriottentijd.

Ons dorp had ook zijn deel te dragen in de Brabantsche Omwenteling. Het archief der gemeente is echter zeer sober voor wat betreft het verloop der gebeurtenissen.

In 1787 had men alhier met vreugde « de ratificatie van Seyne Majt den Keyser weghens dien Landen gevierd ». Men betaalt 1 rgld. 8 st. voor schietpoeder en 3 gld. voor 244 potten bier « voor deyen die ten tyde voors. geviert hebben ».

(1) Doch van de belofte door Jozef II gedaan, voortaan de vrijheden en wetten van de Belgische Provinciën beter te eerbiedigen, kwam niet veel te rechte. Ook groeide de misnoegdheid allengs zoowel in het platteland als in de steden.

Te Beerse was de secretaris P. G. Van Ael, die ook schout was van Merksplas, keizersgezind, doch de president-schepen Waltherus Verellen steunde de beweging der Patriotten. (2)

De invloed van den Hoogerwaarden Abt van Averbode, prelaat Maurits Verboven geboortig van Beerse, waarvan de abdij een arsenaal was van wapens voor de Patriotten en waarvan de ouders te Beerse verbleven, zal zich hier ook wel hebben doen gevoelen.

In de rekening van 1789 vinden wij dat de schepenen eene bijeenkomst hielden om te onderzoeken op welke wijze men voldoening zou kunnen geven aan de Patriotten. Tevens ook om na te zien welk gevolg er diende gegeven te worden aan « een piquanten brief van de keyserlykken ». (3)

Spijtig dat die brief en het antwoord dat er op gegeven werd ons niet toegekomen zijn.

Na den slag van Turnhout komen de troepen van Bender zich te Beerse nederzetten en waarschijnlijk gingen zij hier vreeselijk te werk, plunderend, roovend en moordend even als in het naburig Vosselaer. Eene heele dag en een heele nacht bleven de schepenen vergaderd en te been om, zooveel het kon, het dorp en de burgers te beschermen tegen de

woede en de barmhertigheden van het vreemde krijgsvolk. (4)

Op 10 November lag Colonel Keyer met zijn bataillon te Beerse. Andere troepen lagen te Merksplas en te Ryckevorsel met het doel Wortel en Hoogstraten in te sluiten. (5).

Op 18 December hebben de schepenen een bijeenkomst met de ieveraars der Patriotten (6) en men betaalt aan vracht om de geweren der Patriotten aan den steenweg te gaan halen, 17 gld. 12 st. (7).

't Jaar nadien was de Belgische Republiek gesticht. Even als in de steden en op meer andere plaatsen werd te Beerse beslist, als symbool van de herwonnen Vrijheid, een triomfstaak of standaard op te richten. Op 14 April 1790 werd « vacatie gehouden om te spreken over den triumphstaak » (8) en er wordt 10 st. betaald voor het planten van den staak en het maken van de muts (9) ; 't was feest in het dorp wanneer men den standaard plantte en in den geest zien we onze boerkens en boerinnkens, opgeruimd en in dolle pret, rond den staak springen en dansen.

Op verzoek van Zijne Hoogw. den Bisschop van Antwerpen beslist het Collegie van Schepenen in 1790 een vrijwillige leening aan te gaan van 315 gld. « om gebruikt te worden tot bekostiging der carons » (10).

Eindelijk in het zelfde jaar ontleenen de schepenen 500 Gulden aan de Tafel van den H. Geest « geemployeert tot sustinentie der Voluntairen ten jare 1789 (11).

Heeft Beerse ook strijders geleverd aan de Patriotten ? Namen zijn ons niet overgebleven doch, gezien de gemoedstemming der schepenen en der bevolking, schijnt zulk niet twijfelachtig. Dat de onderpastoor zelf, eerwaarde Heer Ooms, zich als aalmoezenier aanstelde om de jongens te vergezellen (12) is reeds eene aanwijzing. Een stellig bewijs echter vinden wij in de betaling van 8 gld. gedaan « aen de vrouwe van Peer Lemmens over verdienden kleermaeckersloon ten tyde der Patriotten (13).

Daarbij beperkt zich al helgeen wij in het archief hebben kunnen vinden. Het is te betreuren dat de namen der offervaardige Beersche jongens welke den oproep der Patriotten beantwoordden en streden voor vrijheid en recht, niet bewaard zijn gebleven.

K. VAN NYEN.

(1) Staatsarchief Antwerpen = A. A. Rekeningen N° 243 (Specificatie W. Verellen schepen).

(2) Stadsarchief Turnhout. Quartiers-Resolutieboek van den Lande van Turnhout (851) — Jansen. De Brabantsche Omwenteling bl. 20.

(3) A. A. Verzameling Beerse N° 246 (Specificatie van den secretaris).

(4) Id. id.

(5) H. O. K: 7de jaar 1939 III bl: 170 (brief van Graaf d'Arberg):

(6) A. A. Verz. Beerse N° 246 (Specificatie van den secretaris):

(7) Id. id. N° 243 (rekening Peter Peeters borgemeesters).

(8) Id. id. id. (Specificatie Ant. Roevens):

(9) Id. id. Rekeningen 1791-92.

(10) Id. id. id. id. Rekeningen — Jansen o: c. bl. 130.

(11) A. A. Verz. Beerse Rekeningen.

(12) L. Govaarts. Ecrivains et Artistes de l'ordre des Prémontrés d. II bl. 83-84- Jansen o. c. 72.

(13) A. A. Verz. Beerse N° 244 (rekening J. Jansen borgemeesters):

EENIGE LIEDEREN

over de

Brabantsche Omwenteling van 1789.

Vervolg

10. VISIOEN GEZIEN DOOR D'ALTON IN DEN NAGT VAN 24 8BER 1789.

Stem : menuet exaudi.

Wie ter nagt
onverwagt
doet mij schroomen ?
Ik zie in de volle maen
als heele legers staen.
Wel hoe, zou ik wel droomen ?
Neen voorwaer,
't is te klaer,
't doet mij beven :
de maen is een' legerveld,
het drijgt den duytschen held
te sneeven.
Ik zie wel twintig duyzend tenten
en wel zestig duyzend venten
wel gevoed
en gemoed
om te strijden ;
honderd stukken grof canon
wel zoo dik als een ton,
ter zijden
kogels groot,
bomben root
en snaphaenen,
sabels, degens en harnas

en menig poeder kas
met splinter nieuwe vaenen.
Maer dit rot,
grooten God,
laet zich vallen.
Zoo zij patriotten zijn,
adieu dan souverijn
uw wallen.

— eynde. —

(nr. 19.)

Ook van dit lied konden we op aanwijzing van den Heer Advokaat L. Boone de melodie weervinden in het repertoire van Mevrouw Edw. Smolderen-Van Dooren te Turnhout ; zie muziekbijlage.

11. SA PATRIOT, 'T IS ONZEN KEER.

Stemme : Och Heer, och Heer ; etc.

1. Sa Patriot, 't is onzen keer ;
Hooft, de vijgen en piepen niet meer,
Ider kruypt in zijn kabasken,
In zijn pijp gelijc een dasken.
Och Heer, och Heer,
Hooft, de vijgen en piepen niet meer.
2. Den Boere jongen heeft d'overhand ;
Vijg en pagnot liggen in 't zand.
Ziet ze nu eens druppeneuzen :
's Hebben gezichten gelijc de geuzen.
Och arm, och arm !
Alle de mattekens worden zoo warm.
3. Op, gebueren nu, zingt met my :
Snoy, — briez en 't Baronneken hy
En 't g'heel godshuys loopt al protten
Uyt vrees voor de patriotten.
Ey my, ei my !
Snoy, Briez en Baronneken hy.
4. Al de tyrannen en 't raedsmans huys,
Meester Diu en al 't gespuys
En den pink pink met zijn muylen
Is aen 't roepen, kermen, huylen :

Och, Heer, och Heer !
Ik en lust geen papenvleesch meer.

5. Wat verandering in het weer !
Eerst kop omhoog en nu om neer ;
Gisteren waeren 't all' pagnotten
En vandaag all' patriotten.
Ah, ah, ah, ah !
Als ik er op peys, ik schiet in lach !

6. Hoort Boere jongens dan voor 't lest :
Jaegt de vijgen naer 't duytsch gewest,
En voor rijsgeld geeft ze 't knoutjen ;
't Is een porti voor zulke goedjen !
Och Heer, och Heer !
Zage men nooyt geen vijgen meer !

— finis. — (nr. 13).

12. BINNEN LOVEN VOOR 'T STADHUYLS.

Lofzang van den nieuw geplanten vijge boom
geplant binnen Loven den 28 July 1789.

Stem : Ik heb den meyboom aen myn hand.

Dit lied is een spotternij op de galg, die op de Groote Markt te Leuven opgericht werd om de bevolking schrik aan te jagen na een erge botsing die aldaar in Juli 1789 plaats greep tusschen keizerlijke soldaten en burgers, en waarbij verscheidene dezer laatsten gedood werden.

1. Binnen Loven voor 't Stadhuys
heeft men onlangs zien planten
Een stuk hout als een half kruys
dat dor scheen 't alle kanten.
Ziet dog — het leeft nog,
en het zal de naeste maen
in loof staen.

2. Men houd wagt bij dag en nagt
om 't hout wel te bewaeren,
Opdat niemand onverwagt
er tegen zoude vaeren.
En ziet — het schiet,
Het werpt vijge botten uyt
met schoon kruyd.

3.....

4. Hij die heeft den boom geplant
verwagt wel ander vruchten ;
Maer let op zijn misverstand :
dit hout (o wonder kluchten)
Op het best — gemest
niet als vijgen draegen moet
tot ons goed.

5. Patriotten, als de plant
eens zal vol vijgen hangen,
Wilt er alle hand aen hand
rond dansen met verlangen.
Klink, zingt — hinkt, springt
en den vijge boom verbrand
tot haer schand.

(nr. 17.)

13. ZIET DE PRUYSCHЕ SOLDAETEN

(air : van de Patriotten.)

1. Ziet de Pruyssische soldaten
Zyn op mars naer Nederland
Tot defens van onze Staeten.
Adieu dan ons gouvernant !
Wilt nu pak en zak gaen maeken
Want het word nu meer als tyd,
Of gy zult in 't net geraeken :
Voort, voort, voort, dan z'en m'u kwyt.
2. Sa D'Alton geeft uw commande,
Gy die waert altyd zoo vreed ;
Maer wy zullen ook losbranden,
Want het word nu veel te heel.
Uw verneutelde payotten
En 't vernagelde canon
Vlugten voor de Patriotten :
Voort voort, weg gy, vagebond.
3. Du jardin met zyne makkers
Worden ook niet min benout,
En de brock van deze rakkers
Staet gespannen als een hout.
Kon hy maer, hy zou gaen loopen,

't Geen voor hem het beste was ;
Want hy zal het duer bekoopen.
Voort voort dan gy schelmen ras !

4. Sa dragonders, trekt uw sabels ;
Ach wat slaen hun broekken rond ;
Kloek geeft vuer op ons constabels,
Gy verlaet canon en lont :
Als zy maer het poeder ricken,
Ider vlugt waer dat hy kan,
En wy zingen het oud-licken :
Voort voort voort, soldaeten dan.

5. Wel dan Bultos, uw lagrassen
Komen meer als ooyt te pas,
Maer men zal hem niet verrassen,
Want hy vreest voor zyne kas ;
Hy en peyst op geene zegen,
Hy heeft geenen stok van doen,
Hy zoekt naer onbekende wegen.
Voort voort dan markgraef Capoen.

6. Wagt maer, binnen korte daegen
Zyn wy van dit ras berooft ;
Want zy vreezen voor de plaegen
Die gaen vallen op hun hoofd.
Laet u nog eerst fraey coiffeeren
Om te pronken op de piek
Als wy zullen triompheeren :
Vivat dan ons Republick !

— fin. —

(nr. 5.)

Geen wonder dat ketters en godsdienstvervolgers in de spotliederen meermaals bedreigd worden met de eeuwige verdoemenis.

14. JOSEPH GIJ ZIJT EEN BEEST.

1. Joseph gij zijt een beest,
Plaeger aller menschen ;
Was uw romp een kraeyen feest,
Dat waeren onze wenschen.

Want geen wet men immers vind
Die u kan geen vonnis geven,
Want gij hebt de strop verdient
Wel tienmael in uw leven.

2. Joseph... zooals boven.

Uw vervloekt gouvernement
Hou ik in duyzend stukken ;
Den pensioneris De Cock
Moet braeden, wilt het lukken.

3. Joseph, etc.....

Wat heeft u dog God misdaen,
Van zijn volk te verdrukken.
Is 't om zijne wrack t' ontfaen,
Satan zal u wel rukken.

4. Joseph, etc.....

Leeft gij nog, het is geen tijd
Van alles te herstellen ;
Zijt gij dood, het is berijd,
Uw vonnis ligt ter hellen.

(nr. 10.)

Ook de handlangers van den keizer ondergaan hetzelfde lot : zelfs de Rector en de Professoren van het Seminarie Generaal worden niet ontzien, zooals blijkt uit het volgende lied. Het is een reis naar de hel, op zijn Dante's ; de helse straffen worden er op zoo'n ruw-gedetailleerde manier beschreven, dat we aan de welvoeglijkheid op ergerlijke wijze zouden tekort komen, met het in zijn geheel mee te deelen. Enkele aanhalingen mogen volstaan.

15. LAEST DES NAGTS IN MYN GEPEYS.

Uytlegginge van eenen helsen droom.

Air : de diabletje.

1. Laest des nagts in myn gepeys
deed ik naer de hel een reys
om te kyken dat kot een rond
of dat 'k er niemand van kennis vond.
Ik hebt aen Lucifer verzogt ;
hy gaf permissie ; ik wierd gebrogt
door een kleyn gangskén, zoot my dogt,
en van hier int eerste vertrek
daer ik van stank viel van myn stek.

2. Den duyvel gaf my wat azyn ;
hy zeyde : gy moet er zoo bang niet zyn ;
ik hoorde voor eerst een groot geschreeuw
van eenen die brulde gelyk eenen leeuw. Advocaat Nantuil.
'k Zey tegen den duyvel : Wel cameraed,
dat is gelyk eenen advocaet
die in de stad had zoo veel praet :
voorwaer als ik de Bakbeest zag,
het was Nantuil die op 't vuerken lag.
3. Ik peysde dat ik verdiende straf,
Ik deed voor hem myn hoed niet af.
Ik ben van daer wat verder gegaen,
daer kwam een reuk van aberdaen.
'k Vroeg of in d'hel een vismerkt stond.
Den duyvel sprak : 't komt uyt den mond
van eenen die m'er naer d'Hel toezond Schepenen Bogaerts.
omdat hy gestolen beenljens mogt
en d'intendentie had ingebrogt.
- 4.....
- 5.....
6. Daer was nog eenen Mollenaer ;
de duyvels grepen hem by zyn hair ; Dillen.
hy was gelyk een zwijn zoo dik ;
men braede hem op den oogenblik ;
zy riepen : hoe smaekt het Licentiaet ;
uw pensken nu zoo rond niet staet
dan als g'op bitter koeksken gaet ;
zy naemen den hermeneutica op
en sloegen hem hier mee op den kop.
7. Ik zag den Rector magnifique Leenpoel.
en hier en daer een schismatique ; Discipels.
den keyzer Josephus secundus.
maer op het laeste stond er een troon
bereyd voor eenen hoogen persoon.
Ik vraagde : voor wie is dit gestel.
Men zeyde : den keyzer komt in de hel ;
wy zullen hem zitten op zyn vel

't Is zaaken dat hy betaelen moet
die breekt het recht en stort het bloed.

8.....

9.....

— Fin. —

(nr. 7.)

De populariteit van Van der Noot blijkt uit het volgende liedje, waarvan Dr. Mon De Goeyse een variante meedeelt, nl. een «Brief van Colin aan Lieze» die door een jongen Patriot te Zonhoven geschreven werd op 30 Oktober 1789, drie weken voor den slag van Turnhout.

16. VADERLANDERS, GIJ ZULT VRAEGEN.

1. Vaderlanders, gij zult vraegen
Hoe wij in het oorlogsveld
Overbrengen onze daegen,
Aen de woede blootgesteld.
Luystert : zoo de zon haer straelen
Uytschiet door het morgen rood,
Duyzend en nog meer herhaelen :
Vivat onze Van der Noot !
2. Eer dat nog de sterren blinken,
Hooft men reeds dat blij geschal
Heel ons legerplaats herklinken :
Hij is 't die ons redden zal.
Hij zal Brabands moed oplossen
En vergaeren in een schoot,
Terwijl den echo langs de bosschen
Antwoord : vivat Van der Noot.
3. Dag en nagt ziet men hier met iver,
Met een heldelijke moed,
Hoe onvijliger hoe liever
Te pand stellen 't zoetste bloed.
't Zijn geen moffen die ons dwingen
Tegen 't giftig kruid en loot,
Gelijk den hoop der lauwerkringen.
Vivat Heyntjen Van der Noot.
4. Sestig duyzend patriotten,
Vaderlanders wel gemoed,
Zag men leven, zag men rotten
Met een onverzaegden moed.

Staet verbaest, vermomde vijgen,
Knaegt nagelen, word rood ;
't Zijn de woorden die u drijgen :
Vivat Heyntjen Van der Noot.

5. Wij verlangen naer de ueren
Tot men roepen zal : wel aen !
Om Josephus te doen bezueren
't Geen onwettig is begaen.
Ongedult zooals de leeuwen,
Wagten wij naer 't stael en loot,
Om door heel de lugt te schreeuwen :
Vivat, vivat Van der Noot !

— finis. — (nr. 11).

Leuven vooral jubelt bij het heroprichten van zijn Universiteit na het sluiten van het Seminarie Generaal. «De dry Heyntjens» die reeds gevierd werden in het Mechelsche lied (zie hooger nr 3) krijgen persoonlijk deel in de hulde.

17. VRIENDEN, O WAT BLYDE DAGEN.

Vreugde galm van Loven.

Stem : den triumph der peetermannen.

1. Vrienden, o wat blyde dagen
Schynen in ons vaderland,
nu de rampen zyn van kant
die men heeft zoo lang verdraegen.

Loven krygt een nieuwen glans.
Weest gegroet, o Peetermans ;
De Leeuw heeft den louwerkrans.

2. Dog als men in alle steden
ongehoorde vreugden maekt,
Loven, die u 't meeste raekt,
gy hebt 'er verr' het meest geleden.

3. D'Universiteyt van Loven
weggerukt met haere stad,
zal hier weder haeren schat
en den roem doen klimmen boven.

4. De wanscheptsels zyn verdreven
met al hun bebloemt fenyn

waer mee zy zoo groot als kleyn
zoetjes meenden te vergeven.

5. Hinneprik van 't ruyg doorbeeten
ligt nu in den Leemen poel,
mits weer op den Rectors stoel
den Heer Clavers is gezeten.
6. Baezen met de roode broeken
en zoo een bonnet verciert,
't wyl men uwen Rector viert,
Komt ontsluit weer uwe boeken.
7. Goede borgers, peetermannen,
vreest geen ketens meer of kot,
nu gy heel het vygenrot
met de Duytsche ziel gebannen.
8. En gy, Dekens, trouwe vaders,
die door eenen vluggen hoop
waer 't gedreven op den loop,
vreest niet meer de landverraders.
9. O dat zonder eynde leve
Henry onzen Cardinael,
die den vollen zegenprael
aen zyn kerke heeft gegeven.
10. O dat zonder eynde leve
onzen Henry van der Noot,
door wiens penne uyt de dood
onze rechten staen verheven.
11. Dat ook zonder eynde leve
onzen Henry van der Meersch,
die D'Alton zoo vreed en dwers
uyt ons steden heeft gedreven.
12. En gy alle, Patriotten,
daer ons land groot deel in heeft,
dat uwen naem voor eeuwig leeft,
die de zaek zoo dede hotten.
13. Jouffers, die door het afwezen
dezer jonkers waert in pyn,
gy zult haest geholpen zyn :
hunne komst zal u genezen.

14. Wanneer deze kloeke helden
wederkeeren tot hun woon,
wilt ze met een louwerkroon
en met eenen zoen vergelden.

— eynde. —

(nr. 15.)

En het volgende zegelied ter gelegenheid van de plechtige inhaling der overwinnaars, is natuurlijk zoomin als al de zangen en gedichten van dien aard vrij te pleiten van opgeschroefdheid en overdrijving.

18. WILLEKOM, WILLEKOM DUYZEND WERVEN.

Dankzegginge aen de kloekmoedige helden op
hunne wederkomst in Braband.

1. Willekom, willekom duyzend werven,
waer beschermers van ons land,
die 't gevaer koost van te sterven
voor den slavelyken band.
Willekom, vrome krygsgezellen,
aen wie Mars het vinnig stael
zelfs kwam in de hand te stellen
tot zoo grooten zegenprael.
2. Uwe komst naer zoo veel lyden
is gelyk een helder zon
die alleen de duyster tyden
van 't tempeest verdraegen kon.
Gy baert ons zoo zoete daegen
als den groenen Lente heeft,
die naer droeve winter vlaegen
't veld een nieuwe leven geeft.
3. O wie zal naer eys beschryven
of wie zal in koper plaet
met een staple penne schryven
zoo een dapper helde daed.
Tot des werelds laetste stonden
zal men hier en overal
uwen naem en lof verkonden
met een gunstig zang geschal.
4. Neemt in dank zoo veele herten
Als 'er door uw dapperheyd
vry van slavernye en smerten
heden u zyn toegewyd.

Neemt in dank de lauwer kroonen
die zoo menig blyde maegd
om uw kloeken moed te loonen
in de hand u tegen draegl.

5. 't Nederland in al zyn rechten
en in vryheyd heel hersteld,
zal een dank gebouw oprechten
waer in men uw naemen tellt.
Op het hoogste zal men merken
't Standbeeld van d'Heer van der Noot,
die door onverzadig werken
't land verlostte uyt den nood.

6. Ons naerzaeten alle jaeren
zullen met een dankbaer hert
rond die pronkpilaer vergaeren
en herhaelen dees gedigt.
Godsdienst, vryheyd, wet en regten
en al wat ons voorspoed baert
is door het manhaftig vegten
van dees heldenschaer bewaert.

— eynde. —

(nr. 20)

Het past dat we tenslotte ook ons eigen Turnhoutsch Patriottenlied vermelden, «Turnhout den eersten troost der Staten». Want de Slag van Turnhout, den 27 Oktober 1789, was het eerste wapenfeit, de eerste zegepraal over de Oostenrijkers die de Patriotten op hun actief kregen. Dat was begrijpelijkerwijze een bemoediging van belang, die al dadelijk moest bezongen worden.

Het lied komt niet voor in het vermelde schrijfsboekje, en we moeten het voorzeker betreuren dat in het Turnhoutsche Archief zoomin als in eenige partikuliere verzameling, noch van den tekst, noch van den zang, tot nogtoe eenig dokument aan het licht kwam, dat opklimt tot voor de Patriottenfeesten ter gelegenheid van de honderdste verjaring van den slag in 1889. Het oudste wat we ervan bezitten, is de pianopartituur, zonder tekst, noch zang «heruitgegeven door het feestcomiteit » in 1889 en de tekst in het gedenkboek van de honderdste verjaring. We kunnen echter moeilijk de meening toetreden van den heer Apofheker Verschuieren, volgens dewelke de tekst der Marche van Turnhout pas in 1839, ter ge-

legenheid van de vijftigste verjaring van den slag, op de reeds bestaande melodie van Robson zou gedicht zijn door Juffrouw Ida Denijs, (1801-1881) een onderwijzeres die school hield in de Begijnenstraat. Liever kleven wij de meening aan, dat op den tekst, zoo kort mogelijk na den slag door een anoniemen dichter geleverd, een speciale muziek werd gecomponeerd door den Turnhoutschen orgelist Sébastien Joseph Robson (1734-1814) ; wat volgens Dr Mon De Goeyse naar alle waarschijnlijkheid voor geen enkel ander Patriottenlied geschied is. Onze tekst is zoo heelemaal gesteld in den toon en den geest van de overige Omwentelingsliederen uit de oorspronkelijke periode, dat we er voorloëpig niet aan denken, tenzij ons stoffelijke dokumenten tot bewijs werden aangebracht, aan den patriottischen adeldom van ons Turnhoutsch gedenklied te verzaken. Het munt ten andere uit door zijn rijkdom van rijm en zijn afwisseling van rithme en versbouw, zoodat het bijna als een waardige tegenhanger kan doorgaan van het zeventiende eeuwse « Beleg van Bergen op Zoom » uit Adriaan Valerius' Nederlandsche Gedenck-Clanck ; — de melodie van Bergen op Zoom wint het echter in hooge mate op de onze.

19. MARCHE VAN TURNHOUT.

Seb. Jos. Robson. (1734-1814:)

1. Turnhout, den eersten troost der Staeten
Van ons roemweerdig Vaderland !
Waar Oostenrijk zijn kracht moest laten
En zijn kanons met schand — in den brand,
 Draegt den degen
 Door den zegen
Van Gods genade bewerkt — en gesterkt ;
 Dat onze wapens blinken,
 Rondom klinken !
Ieder oefent zijn beleid — in den strijd.
2. Tegen die ons de rust benijden,
 En die den vrede niet behaagt ;
Tegen die nog den Staat bestrijden
Tegen die 't land nog plaagt — en belaaft ;
 Staan onze mannen
 Samen gespannen,
En tot de wapens gekeerd — wel geleerd,

Altijd bereid te vechten
Voor de rechten
Van ons lieve Vaderland — en den stand.

3. Gij, brave borgers, kent de helden,
Gij kent de Staten alle drij,
Die 't Vaderland in vrijheid stelden
Uit droeve dwinglandij ; — nu is 't vrij !
Eert de borsten,
Die zoo dorsten
Naar ons benijde geluk — zonder druk !
Daar klokke kapiteinen
U beschijnen,
geeft u nog het Magistraat — dezen raad.
4. Zoo Van der Noot zijn zorg deed blijken,
En zoo Van Eupen nacht en dag
Werkt om ons welzijn te bereiken,
Staat gij lieden tot den slag — met gezag.
't Eerste winnen
Was 't beginnen
Van 't triompheerende land — door uw hand,
En zou 't u nu verdrieten
Vrucht te genieten
Voor uw trouwe dapperheid — in den strijd !
5. Dierckx en Devisser, uwe namen
Zullen bij ons onsterflijk zijn !
Turnhoutsche jonkheid, al te zamen,
Waagt goed en bloed in 't plein — zonder pijn!
Drijft uw rangen
Naar 't verlangen
Der kapiteins verder aan, — om te gaan
Door uwe schoon victorie
Tot de glorie,
Die geen eeuwigheid verteert — maar verméért!

Turnhout, Oktober 1939.

J. NUYTS.

O BLUDEN DAG

O bly - den dag, o xoe - ten stond, waer
door een Bra - vant word ge - jont de wa - re rust van
kerk en staet door dwing - lan - dye ver - smaed. De
waer - heyd die be - geve - ven laeg, komt door de wys - heyd
een den dag en word op 't hoog - ste stiep van
lyt door Van der Noot be - vrijd.

5 strofen

Het Zegen-Vaen der Brabandsche Vryheyd
plegtigleyk opgerecht in het aloud Graefschap
van Oolen den 4 Juni 1790.

Kloek Her - ren - tals, laet uw mus - ket - ten
ron - ken, Zoo Turn - hout, Geel, en moe - dig Wes - ter -
loo, Zoo Abber - hout, laet uw vrij - doms - wim - pel
prun - ken, Op, Oe - thy. Abol, en Ghie - len, Gun - ge -
loo. Hoyt heeft de Keem - ren ics ge -
daen, of Oo - len is kloek mee - ge - gaen. Hoyt
heeft de Keem - ren ics ge - daen, of
Oo - len is kloek mee - ge - gaen.

10 strofen

VIZIOEN VAN d'ALTON

"Wie ter naht..."

Allegretto non troppo.

Melodie van "Menuet d'exaudi"

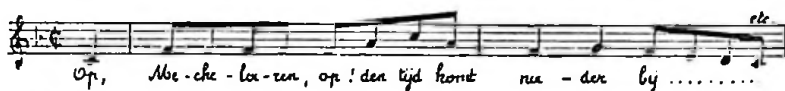
Wie ter naht on - ver - wagt
doet mij schrou - mon ? Ik zie in de vol - le
maen Als hee - le le - gens staen. Wel - hoe ? Zou ik niet
doo - men ? *rit.* Neen, voor - waer ! *a tempo* 't Is te klaer !
't Doet mij be - ven. De maen is een le - ge -
veld, het dreijgt den duy - schen held te mee - ven.
a tempo Zie wel twin - tig duy - zend ten - ten en wel zes - tig duy - zend
ven - ten wel ge - woed en ge - mued om te stij - den;
hon - derd stukken grof ca - non, wel zoo dik als een
ton, ter zij - den I ko - gels groot, hom - ben root
en snap - haer - nen, sa - bels, de - gens en haer -
nas en me - rig proe - der - nas met splin - ter - nieu - we
vae - nen *rit.* Maer dit zot, *a tempo* groo - ten God,
laet zich val - len. Zoo zij Pa - tri - ot - ten
zijn, a - dieu dan Jou - ve - rin, Uw wal - len ! *rit.*

HET LIED DER BRABANTSCH E OMWENTELING

De beiaardier van Diest zette het op den
beiaard in 1790 en schreef er achter :

"waer bij volgde :

Zie : Diest in de 17^e en 18^e eeuwen, door
F. di Martinelli. Gent, Siffer, 1897. (blz. 389)

MARCHE VAN TURNHOUT

Seb. Jos Robson

5 strofen

Geschiedkundige Gids voor het heerlijk dorp Oostmalle.

BESCHRIJVING.

De vakantiedagen breken aan ; het zonneke licht ons toe en wekt ons om onder zijn stralen, in open natuur, in duin en veld, in heide en bosch, onze longen te ververschen. Wij verlaten de stad in Augustus. Waarheen ? Naar een pereltje der Kempen, naar Oostmalle.

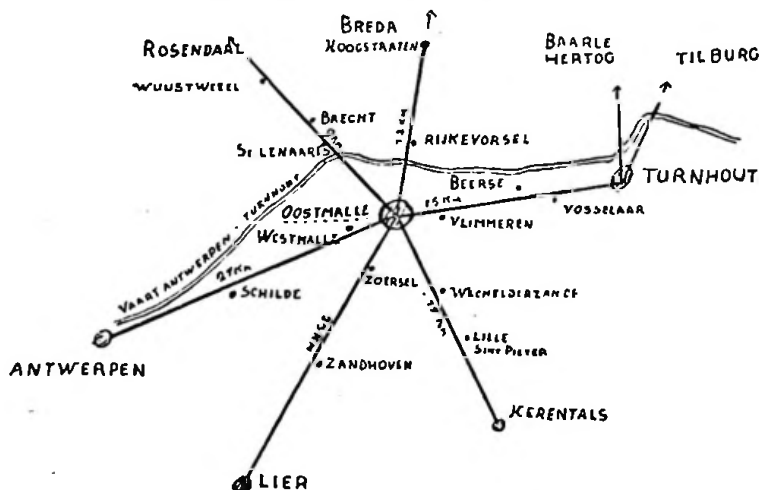
Wij nemen ons notaboekje mede. Van uit een vriendelijk en welverzorgd landhuis doorwandelen wij het dorp van Noord tot Zuid, van West tot Oost en vullen de aantekeningen aan die we reeds te voren over de plaats genomen hadden.

Wie er meer over wil kennen, raadplege het Staatsarchief te Antwerpen, het privaat Archief der hoogadelijke familie de Renesse te Oostmalle, het kerkelijk Archief ter pastorie en de aangeduide Bibliographie op het laatst dezer verhandeling. Navolgende beschrijving is hierop gesteund.

Oostmalle mag voorzeker tusschen de schoonste Kempiſche centra van toerisme gerekend worden : gemakkelijk en uitgebreid verkeer per autobus en buurtspoorweg naar Antwerpen, Turnhout, Herentals, Hoogstraten, Brasschaat, doorsneden met breede gladde lanen naar deze gemeenten, alsmede naar Lier en de aanpalende dorpen, in de nabijheid der prachtige Cisterciënser abdij van Westmalle en het schilderachtige Wechelderzande, bedoeld met een comfort dat de toerist moeilijk beler op een ander zal vinden, gezonde lucht zoodat men er nog lachtigeren en negentigeren aantreft, wandelingen tusschen landelijke huizen in de kom van het dorp geschaard rond een merkwaardige kerk en een eeuwenoud kasteel, en buiten af in bosschen en dreven, heidenen en zandvlakten, en wat tot aangenaam verblijf op den buiten

bijbrengt, begroet door een vriendelijke en beleefde bevolking.

Oostmalle ligt op een kruispunt der breede banen Turnhout-Antwerpen, Lier-Hoogstraten-Breda, Wechelderzande-Lille-Herentals, St. Lenaarts-Brecht-Brasschaat, 15 kilometers van Turnhout, 17 kilometers van Herentals, 9 ki-

lometers van Brecht, 27 kilometers van Antwerpen, 23 kilometers van Lier, 12 kilometers van Hoogstraten. Weliswaar verdwijnen stilaan, in het teken des tijds, de pittoreske oude hoeftjes met hun strooie daken, zoowel als de oude Kempische kleederdracht. Vele nieuwe huizen zijn er bij gebouwd, die aan heerlijke landhuizen gelijken, zoo lachend van buiten als proper en netjes van binnen, zoodat Oostmalle een dorp van zijn tijd is geworden.

De St Laureiskerk met een boltoren bekroond, omringd met een oud kerkhof langs de straat (dat gaat verdwijnen), staat als een fiere wachter te midden van de kom der gemeente.

Merkwaardig zijn de oude kapellen van den Wolf en van Zalphen, alsmede van O. L. Vrouw van Goeden Bijstand, met nog vele andere, die steeds het landschap verheffen.

Als landhuizen vindt de wandelaar er het eeuwenoud Kasteel der grafelijke familie de Renesse verscholen in een

merkwaardige warande tusschen de banen van Antwerpen-Turnhout en Lier, het gewichtig landhuis met schoon bewassen park van den heer R. de Groux, op de baan naar Turnhout, en verder af op Wechelderzande de nieuwe kasdeelen van Mr G. van Meerstraeten en van de weledele familie Nève de Mévergnies op Blommerschot, waar in een treffend rondpunt uitstralend op zes dreven een groot Christuskruis zich verheft.

Buiten dit aanzienlijk menschenwerk spant toch nog het natuurschoon, het landschap, de kroon, van akker tot duin, van heide tot weide, van schaarhout tot bosch, van wildernis tot warande, van haag tot dreef, van wegeltje tot macadam, van els tot eik, van beek tot ven, van moestuin tot boomgaard.

Hier te midden zagen wij struische jonge kerels met de zeisen op de schouders nevens volbloedige boerinnen dik en rond naar het veld stappen, boeren zweetend aan 't haver pikken en lichtgekleede vrouwen aan 't binden, de zon haar laatste stralen afschietend op de zandduinen die ze in een gouden golvende zee veranderde, alles zoo heerlijk en werkelijk als het bij de schilders fantasie en nabootsing daargestelt.

Dit landelijk tafereel is ten Noorden begrensd door Rijkervorsel, ten Oosten door Vlimmeren en Wechelderzande, ten Zuiden door Zoersel en Vorsselaar, ten Westen door Westmalle.

De gemeente bevat een oppervlakte van 2827 Hektaren, verdeeld over de kom van het dorp, rijke labourlanden, malische weiden, boomgaarden en heiden met uitgestrekte vlakten.

WERELDLIJK.

Wanneer Oostmalle en Westmalle in de primitieve tijden nog vereenigd waren, luidt de benaming alleenlijk: **MALLE**. In 1195, vermeld in het begevingrecht der kerk, staat nog Malle geschreven. Wanneer beide dorpen gescheiden werden is niet geweten. In 1261, in de geschiedenis van S. Bernardusabdij aan de Schelde, en in 1278, in het archief van

O. L. Vrouw Kapittel van Antwerpen, wordt deze gemeente als Oostmalle genaamd.

Wat haar benaming beduidt is twijfelachtig. Malle zou men in twee kunnen splitsen : Mal en le d. i. de beboschte hoogte waarop de « mallum » het gerecht of de vergaderplaats der Franken gehouden werd, ofwel volgens Carnoy : een groote uitgestrektheid onbewoonen gronden of heiden, die vrij gebruikt mochten worden, wat zou overeenstemmen met « vroente » of « vrijgeweide ». Oost- en West leggen zich gemakkelijk uit : het Malle naar het Oosten en het Malle naar het Westen gelegen.

Als aardkunde, is de vlakte er bezet, langs het Noorden, met leemgronden, en langs het Zuiden, met moeren in 't gebroeckt tegen Zoersel. Tusschen in is het doorgaans zandgrond, heide- en boschgrond. 't Is verwonderlijk hoe men in het cysboek van 1428-1429 nog zooveel heiblokken aantreft. In het gebroeckt vindt men ook zwavelkies (pyrites) waar de bewoners eertijds niet naar om zagen, maar ze nu gebruiken. Langs het Zuid-Oosten loopt de zandkom van Nijlen, Grobbendonk voort over Oostmalle's grondgebied en treft men duinen aan eenige stappen achter Zalphen ter plaatse « Bruul-bergen », langs waar het Sniederspad loopt. De grond, over 't algemeen eenderig, klimt tusschen 13 en 26 m. hoogte. Geen enkel groote rivier doorsnijdt de landen. De wateren der loopen vlieden langs den eenen kant naar de Mark (Maas) en langs den anderen kant naar de Nethe (Schelde). De bijzonderste wateren zijn : de Bergenloop of Bergensche loop ; de Delftbeek, die Oost- en Westmalle scheidt, met Blijkerijbeek en Boschsneepbeek of Leuk ; Aastenloop ; Wolfschotschebeek ; Molenbeek ; Malevoortbeek ; Koeischotschebeek, limiet tusschen Oostmalle en Vlimmeren. Venen en vijvers treft men ook aan, vooral in 't Koeischotveld en 't Gebroeckt, Steertven, Klokkeven, Vekemansven, Eendenvén en de vijvers van het Kasteel. Het volk tracht ze hier en daar in weiden en akkergrond om te werken.

De Bevolking was in den ouden tijd niet talrijk. Volgens Willems bevonden er zich in 1480, 95 woonhuizen met 665 inwoners, — in 1496, 126 huizen, 882 inwoners, — in 1526,

87 huizen, 609 inwoners. In 1718 leefden er maar 350 communicanten. Het dorp groeide vooral aan in de XIXe en de XXe eeuw. In 1830 bevonden er zich 1054 inwoners, in 1850, 1200 ; in 1866, 1129 ; in 1900, 1110 ; in 1914, 1589 en nu in 1941, is het cijfer tot 2352 gestegen.

Een derde van de bevolking leeft van de nijverheid, meest buiten het dorp, in de steenfabrieken van den omtrek en in de stad. Vele boeren hebben het dorp verlaten om als winkelier, melkboer, natiebaas of handelaars in Antwerpen te gaan wonen.

Tusschen de oudste familiën, rekenen wij : Bauwens, Beulekens, Boon, Celens, De Vrij, Eelen; Fastré, Geerts, Ghysels, Janssens, Meeus, Schoofs; Schijvers; Sprangers, van de Microp, de Renesse, Peeters.

De *Tóponimie* vertoont belangrijke benamingen, Gehuchten zijn : Bruul, Middelburg, Blommerschot, Salphen of Zalphen (Zalfele in 1428), Daad, Bergen en Kwaadeind. Tusschen andere plaatsnamen tellen wij o. m. Hooyberch, Cockelbergh, Reelberch, Steenovens, De Schom, De Bosschen, Bergen, Meirakters, De Bree, Vlaamsen Horrinck, Haseldonck, Ghewatvoert, Vranckebraecke; Heikant, Moleneind, Heihuizen, Groenstraat, De Schaaf, Ertbol, Het Dorp, De Leuk, Sneppenhoek, Galgenvoort, Broekstraat, De Gagelaar, De Lochtjes, De Spuydreef, Het Schilleken, Koeischot, Wolfschot, De Delften, Vuurwolf, Venusberg, enz.

Velden = het Akker, Dorenacker de Speelhoven, Verloren kost, de Meir, Koeischotsveld, de Aardekens, het acker Hagelcruys, de Sneyders, het Gebroekt, Kapelhof of Cappellenhof, Zeylhoven, Lokeren, enz. Bosschen = Heerenbosch, Verbrandbosch, Peerdsbosch, Bruulbergen, Blommeschotsche bosschen, Vossenbosch, Vlimmersch bosch, de Schaaf; Nonnenbosch, Withbosch, Diepkensbosch, Geeraertsbosch, Zwertbosch, Gestelbosch enz. Heiden = Voorckensheide, Vreeheide, Salphenschheide, Steenvoorkensheide, Middelburgheide, Kluisheide, Koeischotsheide, Melhovenheide, Sint Lenardsheide, Steenhovenheide enz. Bruggen = Berdenbrug, brug in de Meirstraat, brug der Broeckstraat, Steenvoorkensbrug, Eertbruggen, brug in d'Aasten enz.

In 1428-1429 treffen wij in het Cynsboek aan :

Malderbrugghe of Madderbrugghe, tghewal, scoetken, Coescoet, neckersbosch, galtbroec; Wedenbroec, Scoendone, molenbeemt, bloetbeemd, heerstrate, meerstrate, delsbroeck, dykelvoirt, kuckelberch, bleckeryt, pupekenbeemt, galghevoirt, leemputten, bruel, loystrate, salsbroeck, nervena, seerpen scoet, Henxscoet, meysschenscoet.

Vroeger maakte de Landbouw de bijzonderste tak van het bedrijf der Oostmallenaars uit. 't Moeten taaie boeren geweest zijn om uit die 300 talrijke heidevlakten en moerachtige gronden die schoone velden en beemden te scheppen die men nu aantreft. Vele hoeven, waartusschen eenige grootte van bij de 17 hectaren, prijkten er : Bruyntjeshoef, Pastorijhoef, Armhoef, Hooiberghoef, Bruulhoef, Oude hoeve Schenk, de Stee, Hoeve August Willekens, Hoeve W° Schepers, de Witte hoeve, vervangen door de Bloemerschotsche hoeve enz.. In de jaren tachtig telde de gemeente 50 paarden, 260 koeien, 185 vaarzen, 33 ossen, 15 stieren, 70 schapen, 58 geiten en 100 biekorven. Haver, koren, gerst, speurrie, beetten, rapen, peccen, waren de meest gewonnen vruchten. De klaver, uit vele variëteiten, gaf een bijzondere opbrengst. Men telde ongeveer 200 hektaren weiden. De boerenknecht won 1 fr. per dag en de kost. De beste gronden werden tegen 4000 fr. het hektaar verkocht, de mindere 2400, de slechte 1000 en de heide van goede hoedanigheid 300 fr. De huur der gronden schommelde volgens de eerste, tweede en derde reeks tusschen 150, 50 en 35 fr. het hektaar. Zeer uitgebreid was het planten van den mast (Pinus sylvestris), ongeveer 500 hektaren, en de heide besloeg bijna de helft der gronden. Wij hebben dit tafereel opgehangen om eens een vergelijking te maken met hetgeen er nu gebeurt. Boomgaarden werden aangelegd. De bieteelt vindt nog menig liefhebber. Er zijn nu veel meer weiden dan vroeger, daar men slachtvee in opkweekt ; veel heiden werden ontgonnen en in weiden omgelegd. De boerenknecht wint zijn 15 fr. per dag. De gronden worden er tien, twaalf, vijftienduizend frank het hektaar verkocht. Er bestaan nog veel mastenbosschen. In 1939 won een werkmans van 3,50 fr. tot 5,00 fr. per uur en werden de

landen 1^e kl. 600 fr. 2^e kl. 500 fr. 3^e kl. 300 fr. verhuurd.

Nijverheid en Handel hebben ook een ommekeer ondergaan. Men telde te Oostmalle lakenfabrieken, windmolen, brouwerijen, huidevetterijen en pottbakkerijen. De verkoop van masthout, beesten, boter en landbouwsproducten tierde weelderig. Nu zijn die bedrijven meer omgezet in bier in flesschen, zeep, beton, mecanische molens, eieren, diamantslijperijen, enz.

De **Herbergen** hebben altijd gefloreerd. Hun uithangborden waren eigenaardig. Men zag en ziet nog : In den Wildeman, De Valk, in S^t. Laurentius, de Korenbloem, in S^t. Joris, in de Zwaan, in den Welgezinde, Café den Hemel, in 't Hoefijzer, in den gouden Leeuw, in den Pelikaan, in den Keizer, in den Tram, in den Roskam, in de Leers, de Kroon, de Notelaar, de Sportvriend, de Volksvriend, in den Bellevue, enz.

Degelijke welingerichte Hôtels, zooals 't Koninklijk Brouwershuis, Landhuis S^t. Joris, De Kempen, verschaffen aan de toeristen geheel het comfort van een aangenaam verblijf. Een afdeling voor Toerisme T. P. A. verstrekt aan de vreemdelingen alle noodige uitleggingen in de gemeente.

De **Verkeerswegen** zijn er allerbest. De groote baan van Turnhout op Antwerpen doorsnijdt het midden van het dorp en is de oudste weg. De andere voorname banen zijn : Lier-Breda langs Hoogstraten, Meerle, Oostmalle-Herentals, Oostmalle-Brecht (S^t. Lenaarts). Als straten treffen wij aan : Akkerstraat, Bleckerijstraat, Smckensstraat, Goertjenstraat, Meirstraat, Aastenstraat, Kloosterstraat, Brockstraat, Vlimmerschendijk, Merxplasschebaan, Lierschelei, Beerschendijk, Zalphschebaan, Turnhoutschebaan, Antwerpschebaan, Hoogstraatschebaan, Herenthalschebaan (vroeger Lollepotstraat) enz. Nadat de eerste buurtspoorweg van Antwerpen naar Turnhout reed in 1885, werd Oostmalle een centrum van vicinaal verkeer. De bevolking kan er per stoom — autorails rijden naar Antwerpen-Turnhout, Hoogstraten, Broechem-Lier, Brasschaat-Herenthals-Westerloo ; zij heeft daarbij nog tot haar beschikking de autobussen Turnhout, Hoogstraten, op Antwerpen.

Deze economische uitbreiding ging gepaard met de sociale

verbeteringen. Het dorp bleef niet ten achter op maatschappelijk gebied. Doelmatige inrichtingen en vereenigingen kwamen tot stand o. m. boeren- en boerinnengilde, vrouwengilde, werkmansgilde, jeugdwerken, kinderheil, dispensarium tot bestrijding der tering, enz. Volksboekery en Middenstandsbond, een afdeeling van het Davidsfonds.

Om al die werken te concentreren bouwde de Z. E. H. Pastoor De Molder in 1939 een allerschoonst modern lokaal, voor de vergaderingen van al de sociale werken, de gildezaal.

Op Administratief Gebied bevond zich de gemeente, in de XVe eeuw, onder de Meierij Santhoven en het Markiezaat Antwerpen. Nu staat ze onder de Provincie en het Arrondissement Antwerpen en het kanton Brecht.

Zij voert als Wapenschild : een Sint Laurentius van zilver en goud op azuren grond.

De orde wordt gehandhaafd door een veldwachter en een brigade gendarmen ; de delicten komen voor het vredegerecht te Brecht en het justieiepaleis te Antwerpen. In de aloude tijden vonniste de Heer van Oostmalle. De kaak stond achter de kerk en de galg was opgericht op Blommerschot, op de grenzen van Westmalle en in de Smeensstraat.

De gemeente bouwde in 1905 een nieuw raadhuis volgens de plannen van den architect Jules Barbier. Daar zetelt de gemeenteraad bestaande uit een burgemeester, twee schepenen en zeven leden. Sinds 1830 werd het burgemeesterschap waargenomen door de heeren Ph. J. Geerts, J. Valentijns, G. Geerts, D. Bauwens, Burggraaf B. du Bus de Gisegnies, J. Boeckx, Burggraaf B. du Bus de Gisignies, A. Janssens, J. van de Mierop, Graaf M. de Renesse-Breidbach. Heden floreert het dorp onder het ijverig en wijs bestuur van Graaf Thierry de Renesse, wien wij lange jaren wenschen tot heil der bevolking.

De gemeentebegrooting bedroeg in 1890 als inkomsten : 13.698 fr. ; in uitgaven : 11.9888. De rekening voor 1939 sloot als volgt : Ontvangsten, 591,946 ; uitgaven : 430,937. Boni : 161.008. In 1940 vermeldt de Begrooting : inkomsten 509.611 fr. ; uitgaven 503.039.

De oude Gemeentearchieven worden bewaard op 't Staats-

archief te Antwerpen. Op de pastorij berusten eenige Kerkelijke archieven met een Jaargetijdenboek van 1505. De registers van den burgerlijken stand beginnen van het jaar 1569. Een groot deel archieven verdween in den brand van den kerktoeren in 1681.

Het Onderwijs beschikt er over treffelijke nieuwe lokalen verdeeld in lagere gemeente jongens en aangenomen meisjesscholen met bewaarschool. Vijf meesters geven het onderricht aan de jongens. De Zusters der Christene scholen van Vosselaar, in 1900 te Oostmalle door toedoen van den Welcd. Heer Bernard du Bus de Grisignies en den Z. E. H. Pastoor Fr. Coomans gevestigd, onderwijzen de meisjes. Zusters van den Zaligmaker en van de H. Maagd uit la Souterraine. (Creuse, Frankrijk) geroepen door Graaf M. de Renesse-Breidbach, in 1912, houden er een welingerichte huishoud- en beroepschool, Home Marie Stella, retrainingshuis voor jonge dochters en rusthuis.

KERKELIJK.

Wanneer de godsdienst voor 't eerst zijn kruis plantte op Oostmalle's grond blijft onbekend. Was het ten tijde van den H. Willibrordus in de tweede helft der VIIe eeuw, begin VIIIe eeuw, zooals waarschijnlijk in 't naburig dorp Rijkvorsel ? 't Is mogelijk. Een geschilderde glasraam prijkte eertijds ter eere van St. Willibrordus in de kerk. Geen teekens van het eerste christendom schieten er over, tenzij brokken eener romaansche doopvont van de aloude kerk, dagteekenend uit de XIe-XIIe eeuw. Voor den eersten keer is er met zekerheid spraak der parochie in 1260, afhangend van het bisdom Kamerijk. Sinds de XVIIe eeuw behoorde zij aan het bisdom en dekenaat Antwerpen en sedert 1609-1610 aan de dekenaten Herenthals, Brecht en Hoogstraten.

Het begevensrecht van het pastoorschap wordt goedgekeurd in 1329 door den Bisschop van Kamerijk, wanneer Henricus van Turnhout dit benoemingsrecht, personaat en patronaat, overdraagt aan de Norbertijnsche Abdij Averbode. Sinds dien besturen haar heeren de parochie tot in het begin der XIXe e. als ze werden door seculiere priesters opgevolgd staande onder het aartsbisdom Mechelen.

De kerk is toegewijd aan den H. Laurentius. Deze heilige, wiens feestdag valt op 10 Augustus, wordt ieder jaar op dien dag en in het octaaf herdacht door bedevaarders die hem aanroepen in zenuwziekten, oogziekten en alle lichamelijken brand. Medaliën en litaniën zijn alsdan in de kerk te verkrijgen. In de XVIIe eeuw bestonden er ook bedevaartvaantjes. Oostmalle's kerkelijk monument werd in het begin der XVIe eeuw herbouwd in gothischen stijl. De toren brandde af in 1681 en werd in 1683 hersteld. Geen merkelijke vergrootingen gebeurde er meer tot in 1857, ten tijde van Pastoor Van Genechten, en in 1930 ten tijde van Pastoor De Molder.

Deze kerk bezit een merkwaardig mobiel. De groote klok wegend 1300 kgr., genaamd Maria, werd in 1683 door Melchior de Haze gegoten en draagt voor opschrift : « Van tempeest, blixem en alle ongeval beschermpt voortlaen Maria dees prochie van Oostmal, Me fecit Antverpiæ Anno Dei 1683, Melchior De Haze. »

Op de kleine klok staat : « David Roelants me fecit 1808 ». Het hoofdaltaar vertoont gebeurtenissen uit het leven van den H. Laurentius, werd in 1894, beeldhouwd door de gebroeders De Clerq van Meirelbeke en de luiken het jaar nadien geschilderd door Frans Coppejan van Gent. De predikstoel is van den beeldhouwer Jan Gerrits (1906) ; de geschilderde vensters zijn van de heeren Verhaegen (1894), Joseph Casier (1909) en G. Ladon (1903-1904) ; de gesneden gothische kroonluchter is het werk van kunstsmid L. van Boeckel (1898). De Calvariebeelden uit de XVIe eeuw en het beeld van St Jan misschien wel een eeuw vroeger ; St Laurentiusbeeld door W. Pompe ? ; H. Joannes Nepomucenus en H. Antonius abt door denzelfden (1752) ; St Stephanus (XVIe eeuw) ; O. L. Vrouw (XVIe eeuw) ; St Cornelius (XVe eeuw) en andere Renaissance beelden. Twee schoone schilderijen versieren de zijaltaren : de marteldood van den H. Laurentius door Jacobus Nieuwlands, van Hoogstraten (c. 1640) en de aanbidding der herders, een meesterstuk toegeschreven aan K. De Crayer (c. 1642). Daarbij kunnen nog gerekend worden : de pestziekte met de HH. Roehus en Carolus Borromeus, genre Rubens (1675) en de H. Anna, school

van Schut. Merkwaardig komt verder voor de zwart marmere grafzerk van de begraafplaats der heeren graven de Renesse, Frederik de Renesse graaf in Warfuze, baron in Elderen en Masny, heer in Roucourt, Malle, Wasnes, Hern Scaldhoven, Vosmaer, Beerse, Vosselaer enz. en Helena Torck (1610). In het sacristij worden nog eenige overblijfsels van beeldhouwwerk uit de XVIe en XVIIIe e. bewaard alsmede eenige koperen kandelaars uit die tijden. Het oud gestoelte uit de XVIIe e. en de beelden van het doksaal en de doopvont uit de XVIe e. verdienen in aanmerking te komen. Bij den ingang der kerk staat de grafzerk van Leonard du Bus, gouverneur van Nederlandsch Indië, van Zuid-Brabant en van de Provincie Antwerpen, in 1849 te Oostmalle gestorven. Op het kerkhof staat het monument der gesneuvelden uit den oorlog 1914-1918, omgewerkt uit het verlaten grafmonument van burggraaf Talon, Fransch maarschalk, die daar eerlijds in begraven was en later naar Italië (Bologna) werd overgevoerd.

De oude ruime pastörrij door de abdij van Averhode in de XVIIIe e. gebouwd, met grachten omringd, staat wat buitenaf, het verval nabij. Een nieuwe pastorij werd tegenover de kerk gebouwd, in 1830, ten tijde van Pastoor Van Genechten. Het kerkfabrick, dat eenige goederen bezit, stelde in 1890, haar begrooting op tot 2,922,14 fr. inkomsten en 2,855,02 fr. uitgaven en in 1939, tot 25886 inkomsten en 25885 uitgaven.

Zeer eigenaardig zijn de **kapellen** die de parochie opluisteren. De oudste in baksteen opgetrokken is het « Akker- of Wolfskapelleke » dat zeker vóór de XVIIe eeuw bestond en in 1627 hersteld werd door den E. H. Sophie, zooals een opschrift het vermeldt, en nadien nog in 1927. Te midden van het veld gelegen omringd van zes groote linden, wordt O. L. Vr. er onder titel van O. L. Vr. troosteres der bedrukten vereerd. Een houten Lieve Vrouw der XVIIIe e. en een folkloristische schilderij der XVIIe e. versieren het altaar. Deze schilderij verbeeldt de legende van het schaap van den wolf verlost.

Het « Salphenskapelleke » is een ruime steenen kapel met een torentje bezet in twee deelen te midden van een mast-

bosch gelegen op het gehucht Salphen. S'. Antonius abt wordt er aanroepen en den 17 Januari wordt er Mis gedaan, heeft er een welgevolgde begankenis plaats en worden er varkenskoppen geofferd en verkocht. Een opschrift duidt ons aan dat de kapel opgericht werd in 1626 door Adriaan Matheussen. Het achterdeel wat hooger als het voorste deel, een vergrooting der XVIIIe eeuw (1726), vertoont een eigenaardig dakgebinte. Wij bemerkten er nog 'n schoon klein Lieve Vrouwebeeldje der XVIIe eeuw, een oude schilderij van S'. Antonius en een merkwaardig eikenbeeld van dezen heilige uit de XVIIe e.

Op den steenweg naar Wechelderzande, verheft zich te midden van weelderig groen de « groote » of « nieuwe » Kapel opgericht door den Gouverneur du Bus (1837-1844). De H. Maagd wordt er aanroepen onder den titel van O. L. Vr. van Bijstand. De Aartsbisschoppen van Mechelen vergunden aan de pastoors er de H. Mis te mogen lezen.

Te Blommerschot werd in 1900 een kapel gebouwd ter eere van O. L. Vrouw van Lourdes door M. Leo Nève en zijn echtgenoot Delphina Cools. Hier ten einde der dreef verheft zich, op een kruispunt van zes dreven, een groot Christuskruis, waar in het voetstuk het wapenschild der familie Nève de Mevergnies gebeiteld is. Het werd opgericht in 1930 en gewijd door Dom Theodoor Nève, abt der abdij van S. Andries, Brugge. Aan den steenweg naar Turnhout richtte Pastoor De Molder in 1937 een kapel op in gelen baksteen in modernen trant ter eere van het H. Hart met architecte Rosa Gooremans. In den ovalen boog prijkt een modern beeld van het H. Hart in witten steen gebeiteld door Albert Poels, van Antwerpen. Verder nog de kapellen van O. L. Vr. van Vlaanderen (1937) in de Molendreef en O. L. Vr. van Scherpenheuvel (1939) in de Venus, de grot van Lourdes met Mariapark op de baan naar Herenthals (1933). Eindigen wij dit kerkelijk gedeelte met de vermelding van het oud klooster der Zusters van den H. Augustinus, de Priorij van O. L. Vr. Presentatie, waarvan nog de breede vesten en een deeltje der gebouwen overschiet in den moestuyn van het kasteel, dat nu in « orangerie » is veranderd, de Borcht geheeten.

In de duinen...

Landelijk hoekje.

Panorama van Oostmalle, vanuit den toren.

Gemeentehuis in Vlaamschen Renaissancestijl, gebouwd in 1905 door den Brusselschen Bouwmeester Julius Barbier.

Het klooster van O. L. Vrouw Presentatie — in — den — Tempel kwam, na voorafgaande voorwaarden en begiftingen, in voege rond 1493 (sommigen schrijven 1492, 1494). 't Was de smalle heer der plaats Jan van der Schueren die het met zijn kinderen oprichtte. Zijn broeder Egidius was Augustyner kanunnik geweest te Korsendonk bij Turnhoüt (+1484). 't Komt bedenkelijk hiermede dat de bestiering daarvan eerst aan Korsendonk werd toevertrouwd. De reguliere kanunniken van Rood-Klooster volgden hen op. 't Kapittel van Windesheim lijfde het gesticht in zijn congregatie in. Deze kloostergemeente speelde een zekeren rol in het dorp daar zij nog al goederen bezat maar had het nog al te verduren in de XVIe eeuw als doortrekkende legers zooveel kwaad te plattelande veroorzaakten. Alhoewel een degelijk klooster, kwamen de gebouwen nooit de voornaamheid te na die men in oudere gestichten aantrof. Nadat het Bestand tusschen den Koning van Spanje en de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden in 't jaar 1621 getroffen was verlieten de kanunnikessen haar klooster, vertrokken naar Antwerpen alwaar zij een nieuw klooster dicht bij de Ossenmarkt bouwden. Zij stonden er gekend onder den naam van «Oostmallen». Zij bleven hun klooster te Oostmalle behouden dat in een hoeve veranderd, eerst onder de Fransche Republiek aangeslagen, en den 24 Nivôse jaar V verkocht werd voor 60.000 ponden aan een Antwerpenaar.

De ons bekende Pastoors die met een waakzaam oog, vol ijver, den bloeienden toestand der parochie behartigd hebben, zijn de volgende : Egidius (1359), Giselbertus de Sonne (1399), Henricus Roekeloos +1430, Reinerus Nicolai of Hoefslegers +1450, Walter Vekens +1478, Henricus de Ponte (van der Bruggen) +1502, Guilielmus Spee +1526, Paulus Guilielmus van Eersel, tot abt van Averbode verkozen in 1541, Baltazar Laureten of van der Hoeven +1526, Theodoricus Bado +1554, Joannes Mentens of Clementis +1568, Andreas Baten +1616, Deken van Herenthals, Joannes Hanegreefs +1620, Hubertus Sophie (1620-1627), Dionisius Boden +1630, Hubertus Sophie, voor den tweeden keer +1658, Michael Strauwen +1670, Benedictus Berden +1671, Kasper van der Biest +1692, Philip Wil-

lems 1698, Herman Joseph Bex + 1710, Nicolaas De Wilde + 1732, Servatius Blyckaerts + 1752, Ludovicus Paquay + 1763, Ludolphus Engels + 1770, Remigius Bauwen, deken van Hoogstraten + 1782, Simon Maes + 1790, Frederik Michiels + 1822, Norbertus van Genechten + 1871, Leopold Jacobs + 1885, Petrus Rolandus Smits + 1891, Ferdinandus Coomans + 1927, Theodoor De Molder geboren te Leuven 17 Juli 1882, pastoor te Oostmalle sinds 22 Mei 1919.

GESCHIEDENIS.

De geschiedenis der plaats klimt op tot een hoog verleden. Oude Germanen betraden reeds haar grond voor de komst der Romeinen, zooals de lijkurnen op de grenzen tegen Rijkervorsel gevonden het getuigen. Een groot deel er van berust nu in het Museum van oudheidkunde te Brussel. Indien we sommige schrijvers mogen gelooven doorliep de Romeinsche heirbaan van Bavai naar Utrecht over Hoogstraten de gemeente. Hebben later de Franken hier gewoond, dit is waarschijnlijk, aangezien de Frankische betiteling van den dorpsnaam en Frankische toponiemen. Zeer duister blijven nadien de gebeurtenissen tot aan de XIIe-XIIIe eeuw, wanneer er spraak is van de parochie en van den Hertog van Brabant die hier de hooge heerlijkheid bezat, terwijl Oostmalle aangerekend stond als een leen der smalle heerlijkheid onder het huis van Breda. Bij het begin der XVIe eeuw (1505) kreeg het Huis van Renesse de hooge heerlijkheid in bezit; de lage heerlijkheid altijd onder Breda gebleven werd beleend voor zooveel wij kennen ongeveer 1300 de eene halve smalle heerlijkheid door de familiën van Hesselbeke, Volkaert, Maloes, de Bie, van der Schueren, de Priorij O. L. V. Presentatie, en de andere halve door de familiën Tourneppe, Harduymont (Herduwemont), van Berchem, Hamale, van Renesse. De familie van Renesse is immer de groote heer van Oostmalle geweest, uitgenomen in het begin der XIXe e., wanneer de burggraaf du Bus de Gisignies er meester werd, tot op den dag van heden dat een der afstammelingen, de weledele heer graaf Thierry de Renesse, de gemeente met wijs beleid en zelfopoffering bestiert. Het

Kasteel welk zij tijdelijk bewoonde was geen burecht in op-rechten zin des woords, maar meer een sterk groot landhuis waar zij op haren doortocht verbleef. De familie van Nassau kwam er dikwijls een bezoek brengen ; de vermaarde Willem de Zwijger vertoefde er zelf. Het onderging menige verandering in den loop der tijden. Heropgebouwd door Frederik van Renesse +1538, wien een prachtige cenotaphe werd opgericht in de kerk van Breda, in brand gestoken door Marten van Rossum in 1542, wederom heropgebouwd, rond 1830 hersteld door Burggraaf du Bus, kreeg zijn schoon uitwendige, gelijk wij 't nu zien, door graaf M. de Renesse Breidbach en architect Flanneau in 1920. Deze heer bracht er ook van binnen merkwaardige versieringen aan toe uitgewerkt daar den Brusselschen ornementist Henri Gillet en bemeubelde het met oude voorwerpen en schilderijen van groote waarde, o. m. schilderijen van Pourbus, Teniers enz. Een merkwaardig uitgestrekt park, opgefrischt door een grooten vijver, omringt het kasteel te langs van de baan Antwerpen Turnhout. Het beslaat ongeveer 60 hektaren. Daar groeien langs de wandelpaden de prachtigste jarenoude beuken, masten, eiken, platanen, olmen, linden o. m. een Wellingtonia (mast) en een *Fagus lasciniata* (beuk) die men zelden zoo schoon aantreft. Lommerachtige dreven, zooals de Heerendreef (900 m. lang) en de Kozakkendreef (1500 m.) deinen er in uit. Geheel de eigendom van het Kasteel, rond de 1000 hektaren, maakt een der schoonste bezittingen uit de Kempen.

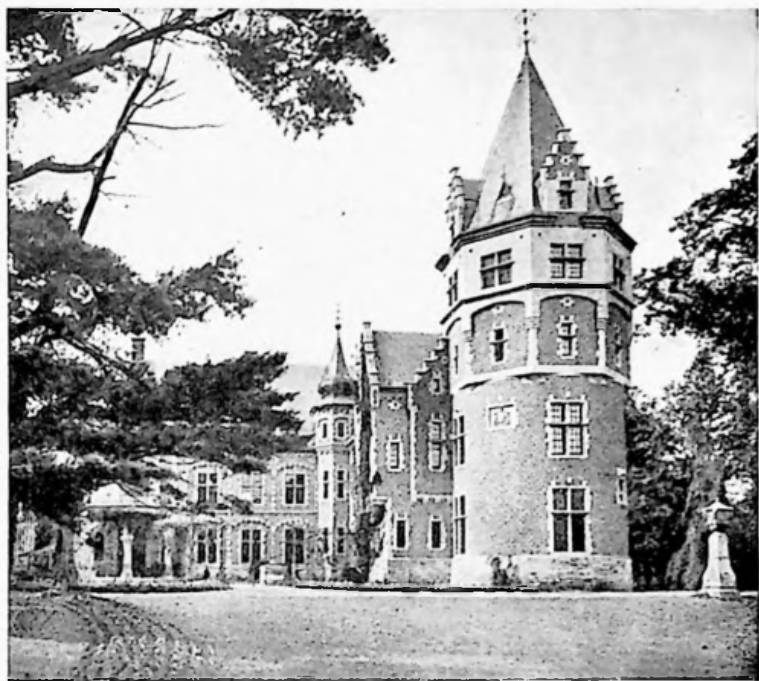
Een ander groote eigenaar is de familie van Meerstraten. Zij kocht deze goederen van de familie de Pestre, heer van Turnhout, die ze in de 2^e helft der XVIIIe eeuw aangekocht had van de gemeente. Na de Fransche Omwenteling ontstond er een proces tusschen de afstammelingen de Pestre en de gemeente, welk 13 jaar duurde. De Pestre won het pleit. Een dochter van den Heer van Turnhout, Jeanne Agnes Gabrielle huwde Antoon Omer Talon, markies du Boulay-Thierry. Hun zoon Denis Talon trouwde Victoria, prinses de Beauveau. Zij bewoonden Oostmalle en werden er begraven. Artus Talon, hun zoon, trad in het huwelijk met de markiezin Vespucci en verkocht zijn goederen aan de fa-

milie van Meerstraelen. Een ander goed van de familie van Meerstraelen, tegen den steenweg Antwerpen-Turnhout, is de eigendom geworden van den gunstig gekenden kunstschilder R. de Groux. Het bestaat uit een degelijk Kempisch landhuis omringd van een allerschoonst park.

Deze goederen zijn met de hiervoor genoemde nieuwe kasteelen van G. van Meerstraelen en de de weldele familie Nève de Mevergnies de voornaamste eigendommen die Oostmalle's landschoon opluisteren.

De historische feiten die in het dorp voorvielen zijn van geen groot belang. Zij bepalen zich meer tot de algemeene toestanden van het land, waaraan ook Oostmalle zijn deel had. In de XVIe eeuw kwamen in 1542 Marten van Rossum met zijn benden alles plat branden ; wat later, in 1566, de Geuzen van Turnhout de kerk en klooster plunderen en de beelden verbrijzelen. In 1585 en 1617 heerschte de pest er zoodanig dat het dorp bijna was uitgestorven ; een zwart vlag werd op den toren geheschen om de reizigers te verwittigen dat zij moesten vermijden het aangelaste dorp te doortrekken. Op het einde der XVIe en begin der XVIIe eeuw had het dorp veel te lijden van de muitelingen van het kasteel van Hoogstraten en van Herentals. Niet minder werd het gespaard van passeerende troepen tijdens de veldtochten van Lodewijk XIV. Ook tijdens den Slag van Hoogstraten, in 1814, kreeg het dorp zijn deel der troepen en der schermmutselingen. In de Brabantsche Omwenteling (1789) en de Omwenteling van 1830, stond het volk langs den kant der Patriotten en toonde zijn sympathie voor de verlossing van het vaderland. De wereldoorlog van 1914-1918, tijdens denwelken het volk zich pro-Belgisch uitte, vergde ook zijn tol van de zelfopofferende bevolking : Verheyen L., Mertens J., van der Schoot J. B., Van Ammelen J. sneuvelden op het veld van eer, en Peeters K., De Koninck J., Van den Driesche J., Schenck L. stierven als soldaat tijdens of na den oorlog.

Wij eindigen deze historische opsommingen met een der schoonste bladzijden uit Oostmalle's geschiedenis, het aanhalen der voormannen die, door hun werken en leven, lui-

Kasteel der Heeren Graven de Renesse.

« De Aanbidding der Herders » (1642), door K. de Crayer.

ster aan hun geboorteplaats hebben bijgezet, waarop het volk fier mag gaan :

Bauwens Leo, geboren 7 Juni 1864, algemeen bestuurder bij het Ministerie van openbaar onderwijs. Zijn bijzonderste uitgaven zijn een gewaardeerde uitlegging de wet op het lager onderwijs en een verklarend Handboek van de wetgeving op het middelbaar onderwijs.

de Groux René, geboren te Brussel 14 Maart 1888, kunstschilder van talent, bewoont Oostmalle als eigenaar, heeft menig uitstekend tafereel van de Kempen gemaakt.

du Bus de Gisignies, burggraaf Leonard, geboren op het kasteel van Dottignies, 28 Februari 1780, staatsman, gouverneur van de Provinciën Antwerpen en Brabant, algemeen Commissaris van Z. M. den Koning der Nederlanden in Oost-Indië, gestorven en begraven te Oostmalle den 31 Mei 1849.

Joostens, Antwerpsche familie afkomstig van Oostmalle (XVIIe, XVIIIe e.) waarlusschen er beroemde reeders te Antwerpen werden en zich met edele familiën verwantten.

Meeus Frans, geboren 22 Maart 1870, dokter in de geneeskunde, beroemd psychiater. Bestuurder der Kolonie van Geel. Schrijft Vlaamsche werken over zielkunde en geestesziekten.

Renesse. Heerlijke bijzonderste familie van Oostmalle in den loop der tijden, die, verwant met het Huis van Breda en Nassau, haar invloed deed gelden niet alleenlijk alhier, maar ook o. a. te Moll, Beerse en Vosselaar.

Van der Schueren (de Horreo) Egidius, geboren te Oostmalle (XVe eeuw) broeder van den smalheer Jan van der Schueren, kanunnik te Korsendonk, alwaar hij in geur van heiligheid sterft.

Van Giel Frans, geboren 16 Juli 1892, talentvol kunstschilder wonend te Wechelderzande.

Van Haesendonck, apotheker legde zich speciaal toe op de aardkunde en verwierf er naam mede (XIXe e.).

Verheyen Lodewijk, geboren 13 Juni 1851, onderwijzer te Dworp, toonkundige, kantenale schoolopziener van het lager onderwijs, schreef gelegenheidsdichten, + Tienen 30 Mei 1898.

FOLKLORE.

De boog moet altijd niet gespannen staan zegt men te Oostmalle gelijk elders. Daarom viert men met groote vroolijkheid de jaarlijksche Kermis Zondags voor S' Laurentiusdag (10 Oogst) en brengen verscheidene vermaakmaatschappijen wat leven in 't dorp als zij op straat verschijnen. Er bestaat nog een bloeiende voetbooggulde van S' Joris. Waarschijnlijk dagteekent deze schutterij vóór de XVIe eeuw, want in 1523 en 1528 was zij in vollen gang. Het ruiterbeeld van S'. Joris ook van de XVIe eeuw berust in de kerk. Op het einde dezer eeuw was zij vervallen en werd in 1596 opnieuw heringericht « om broederlijke liefde en cendrachtigheid onder de gemeynte te houden ». De heer van het dorp de Renesse werd de hoofdman en schonk een nieuw vaandel met zijn wapens. Zoo leefde en schutte de gul tot in 1728 wanneer zij wederom eens moest herwerkt worden en kreeg een « nieuwe Kaerte » van de hoofdgilde van Leuven, die opnieuw herzien werd in de XIXe. eeuw. S'. Joris schoot regelmatig naar den Papegaai en ging naar het schietspel der naburige dorpen. Haar kunstvoorwerpen van zilver en zijde waren allerschoonst en nu nog bezit zij de oude zilveren breuk der XVIIe eeuw met vele zilveren platen behangen. De gezellen teerden op S'. Laurijsdag, Verloren Maandag en S'. Jorisfeest, aten smakelijk en dronken het bier met kannen. In een hunner eelmalen, den 18 September 1836, werden opgediend, in het eerste gerecht : vleeschsoep, bouillie, twee potagien, gezouten hesp, en in het tweede gerecht : carmenaden, gebraad, fricadellen, boterbrood, kaas en rijst-pap. Daarvoor betaalden zij 10 stuivers per hoofd. Op het einde der XVIIIe eeuw kenden zij het teeren «van den Haen» of het Haenefest op S'. Lucasdag en de Vrouwkensdag, waarop de gildezusters met brandewijn, genever en koeken vergast werden.

Buiten deze oude gulde bestaan nog de Handboogmaatschappij « De Wijngaard » gesticht in 1856 en de « Hoop in de toekomst » tot stand gekomen in 1879. Zelfs werd er een Bond der Kempische Doelschutters opgericht in 1920 die de belangen van dit oude spel waarneemt en verdedigt. Daar-

bij luisteren nog twee muziekmaatschappijen de feesten der gemeente op : Verbroedering (1870), S'. Laurentius Harmonie (1920).

Oude gebruiken, liederen en gezegden vertolkten eertijds den volksaard der Oostmallenaars. Zij treden nu stilaan hun laatsten slaap in. Wij waren gelukkig er nog eenige van te kunnen ophalen die wij hier laten volgen.

Dags voor Nieuwjaar en Driekoningen gingen de kinderen aan de huizen de volgende liedekens zingen :

Reien reien Roozebloemeke
Glorie aan Dezekes zij.
Wie ligt daar in dat kribbeken
Al een klein kindje klein.
Wie zal dat kindje kussen
Op zijnen rozenmond ?
We waren ziek van harte
We werden weer gezond.
De hemel is gesloten
Al over duizend jaar
En is weer opengelaten
Met dezen zaligen Nieuwjaar.

* * *

Driekoningen, Driekoningen
Wij komen van ver
Wij hebben gezien
In d'Oosten die ster
Die sterre, die sterre
Die moet met ons gaan
Ze moet met ons naar
Bethléem gaan.
Wij klopten, wij klopten
Alaan aan de deur
Herodes de koning
Die kwam zelf naar veur.
Wij zien zwert, wij zien zwert
We zijn onbekend
We zijn de mannen van 't oud Testament.

Met Verloren Maandag at men in vele huizen appelen- en worstenbroodjes. Al wat men dien dag deed was verloren ; daarom werkte men bijna niet.

Dinsdag van vastenavond eet men wafelen en koekebak-

ken. Men zegt dan : vandaag is 't nog eens vollen buik en met Paschen is de vasten uit.

Op Palmenzondag ging eenieder met zijn bos palmen naar de kerk om te laten wijden. Na de Mis ging de boer zijn koren palmen en stak een takje op den hoek van zijn land.

Al de huizen werden proper opgekuischt Zaterdag voor Paschen ; dan zegde men: wij schuren er den vasten uit en brengen er den Paschen in.

Het kindeke dat op den vooravond van Paschen of Siuxen gedoopt werd kreeg 't Vontkroontje.

Een aardig gebruik bestond met Paschen voor dengene die 't eerst uit zijn bed was. Hij kreeg een ei meer als de anderen.

Zondag met Beloken Paschen kwam de vos. Hij had zwarte (in koffie gesopt) eieren medegebracht in tegenstelling van de Klokken van Rome die Zaterdag voor Paschen witte eieren neerlegden. De kinderen gingen in den hof de eieren zoeken en roofden den vos.

Dinsdag van Kermis was het Tapperskermis. Al de stamnébazen gingen betalen bij den brouwer. Deze had een kalf doodgeaan en mannen en vrouwen mochten het blijven opsmullen.

Een verwijt dat men iemand toewierp op wien men niet goed gezind was, luidde :

Ge z'en hast, ge z'en bast

G'hebt met Kerstkwatertemper nog niet gevast !

's Avonds voor Kerstmis legde de boer in de pachthoeve waar een heerd bestond, alvorens slapen te gaan, een kerststruik (een groote houtblok die lang brandt) in het vuur. De kerststruik moest geheel den nacht branden ter eere van het Kindje Jezus, want 't moest licht of warm zijn tegen dat het Kindje kwam.

Als men met Kerstmisnacht te 12 u. een kersentak gaat plukken en die alsdan in 't water steekt, dan bloeit hij met Lichtmis.

Te Kerstmisnacht staan al de schaapjes recht naar 't Oosten.

In het klokkeven op Oostmalschen grond S'. Lenaarts op-

aan liggen de oude klokken der kerk begraven en beginnen 's nachts met Kerstmis te luiden.

Eenige gebruiken in gewichtige omstandigheden van het leven : met trouwen wordt er volop geschoten in de buurt. Als de vrouw haar kerkgang doet wordt ze verzocht na de kerkgangmis koffie te komen drinken bij den handelaar waar zij te winkel gaat. Is er iemand gestorven, dan gaan de geburen den Rozenkrans lezen, in het sterfhuys. De geburen luiden elk op hun beurt 's morgens en 's avonds in de kerk.

Alvorens met den doode naar den lijkdienst te vertrekken wordt er genever aan de dragers geschonken. De doodskest wordt op strooi op de kar naar de kerk gevoerd en bij de splitsing van een weg werpt de voerder wat strooi van de kar.

Men kent ook te Oostmalle den patatenklos. Bij 't aardappelen uitdoen in September, degene die den laatsten bos uitstak kreeg den patatenklos, bestaande uit een koekebak met garen in den deeg doorweven. Hij moest dan den deeg tusschen het garen uithalen en opeten. Intusschentijd kregen zijn gezellen goede koekebakken met zwarte siroop.

Op Sint Teunisdag (S^t. Antoniusabt) is het begankenis tot de kapel van Zalphen. Hier worden varkenskoppen geofferd. Na de Mis worden ze door den kerkmeester verkocht.

Wanneer de koe gekalfd heeft leggen sommige boeren 1 pond of 1 kilo boter voor het beeld van O. L. Vrouw in de kerk. 's Zondags daarop wordt dit geschenk van den predikstoel afgeroepen en gezegd dat na de Hoogmis de kerkmeester bij ophod de boter zal verkoopen. De parochianen zijn gretig om zulke boter aan te koopen.

Gelijk overal op den buiten zijn sommige inwoners nog al bijgeloovig. Zij kennen ook het overlezen en de bezweringen ; o. m. in geval van buikpijn lezen zij over den zieke : Ik zeg, in dezen naam + zoo waarachtig als God + ik zeg daar zijn drij afstammelingen, Jezus, Maria, Jozef reden op een ezel met buikpijn geplaagd + de heilige Drijvuldigheid + de buikpijn is gedaan. — Voor het bloeien : Ik kwam eens op eenen reemenberg gegaan ; daar kwamen drij maagden aan ; de eene sprak : God zal u helpen ; de tweede

sprak : het bloed zal stelpen ; de derde sprak : door Maria (3 weesgegroeten.) — Voor het branden : + H. Laurentius wil de... (hand) van dees... (kind) genezen + van de verbrande pijnen + ook alles doen verdwijnen (3 Vaderonzen, 5 Weesgegroeten, 9 dagen lang.)

In het begin der XVIIIe eeuw komt het voor in de gemeenteregisters dat een heel ploeg Oostmallenaren met hun waren naar de naburige dorpen reden, en dus als marktkramers doorgingen. Er was alsdan door de gemeente een staanrecht geëischt, volgens de inrichting van hun kraam, of het enkel met tafel- of zeildoek bedekt hing of op kruiwagens hun goederen tentoongesteld waren. De afstammelingen zijn de tegenwoordige goede ingezetenen van het dorp, wien de omliggende den naam Joden geschonken hebben, volgens J. Cornelissen in zijn Volkshumor. 't Is nochtans geen specifieke toenaam, want zoowel te Antwerpen als te Turnhout en elders wordt elke vernufte koophandelaar als een christen jood bestempeld.

Het naastgelegen dorp Vlimmeren wordt te Oostmalle « de stad Weurst » geheeten. De boeren van Oostmalle hadden te Vlimmeren al menige fratsen uitgezet en o. m. aan het gemeentehuis. Die van Vlimmeren werden dat moede en bonden de deur van het gemeentehuis toe met den darm van een worst. Wanneer de grappenmakers van Oostmalle terugkwamen zagen zij de deur van het gemeentehuis alzoo gesloten en riepen uit : Ah, hier zijn we in de stad Weurst. Vlimmeren behield zijn spotnaam bij de Oostmallenaars.

Men zingt ook te Oostmalle het volgend spotliedeke op de omliggende drpen :

DE VERHUIZENDE MEID.

(Vooraf)

Ge ziet me hier staan te zingen
Ik ben de verhuizende meid
Opzoek naar een betere woning
Vertrok ik bij een kwaad wijf.
Ze grolde ja den heelen dag
Moest opstaan van twee ure 's nachts
Tralalala tralalala

In Westmalle wil ik niet wonen
Ge vindt er maar een groote baan ;
In Oostmalle zou 'k liever wonen
Daar is het « langs waar zullen we gaan »
Tralalala tralalala.

In Wechel wil ik niet wonen
Daar zijn de straten van zand ;
In Oostmalle wil ik liever wonen
Daar zijn ze met bloemen beplant.

Mij dunkt ik zong er heel den dag
Tralalala Tralalala
Al was mijn leven een schaterlach
Tralalala tralalala.

In Zoersel wil ik niet wonen
Daar zijn de boerinnen te kwaad ;
In Oostmalle wil ik liever wonen
Daar zijn ze wat beter van aard.
Refrein

In Vlimmeren wil ik niet wonen
Daar staat maar een huis of vier ;
In Oostmalle wil ik liever wonen
Daar brouwen ze lekker bier.
Refrein

In Rijkevorsel wil ik niet wonen
Daar vind ik te min mijn gerief ;
In Oostmalle wil ik wel wonen
Daar vond ik al spoedig mijn lief.
Refrein

BIBLIOGRAPHIE.

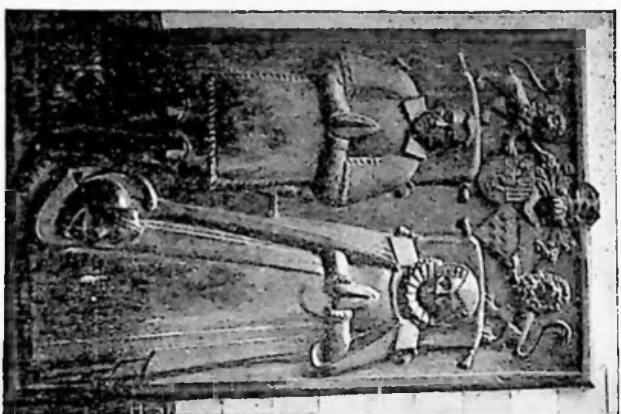
- Averbode.** De parochie Oostmalle hing af van de abdij van Averbode. A H E B., II, 1865, bl. 118-120. — De Norbertijnsche Abdij van Averbode. Averbode, Drukkerij Abdij, 1920.
- Adriaensen E.** Oostmalle-Stadhouder, 1477 ; in : Oudh. en K. 1907, bl. 25-28.
- Butkens.** Trophées de Brabant.
- Carnoy A.** Le mallum dans la toponymie belge ; in : 1863-1913. Mélanges offerts à Charles Moeller.
- Id.** Dictionnaire étymologique du nom des communes de Belgique. 2e d.
- Cornelissen J.** Nederlandsche Volkshumor op stad en dorp, land en volk. Antwerpen, De Sikkel, 1929 ; d. I.
- De Molder Th.** De Toponiemen van Oostmalle (1428-1429) ; in : Bijdragen, XX, 1929, 4-20.
- Id.** Heeren van Oostmalle in de XIVe eeuw ; in : Bijdragen, XX, 1929, 312-319.
- Id.** Beeldstormerij te West- en Oostmalle ; in : Bijdragen, XX, 1929, bl. 244.
- Id.** Willem de Zwijger, prins van Oranje, te Oostmalle ; in : Oudh. en K., 1933, bl. 94-100.
- Id.** Geschiedkundige bijdrage over Henricus van Turnhout, kanunnik van S^t. Pieter te Leuven, persoon der kerken van Oostmalle en Veerle ; in : Taxandria, 1938.
- Id.** Keuren Oostmalle ; in : Oudh. en K., XXVII, 1935, n° 1.
- De Raadt Th.** Les sobriquets des communes belges. Bruxelles, Baune, 1904 ; bl. 45, 86, 109, 128, 205, 538, 539, 555.
- De Ram.** Synopsi, bl. 231 en 287.
- De Ridder F.** Oostmalle ; in : Oud- en K. 1906, bl. 63-70.
- Du Bus de Gisignies** = Goethals F. V. Histoire généalogique de la famille des Vicomtes du Bus de Gisignies. Bruxelles, 1869 ; in-4. — La noblesse belge. Annuaire de 1910, bl. 210-212. — Burggraaf Leonard Pieter Jozef = Biographie nationale, d. VI, 1878. — P. J. van Beneden, in : Annuaire de l'Acad. roy. des Sc. des lettres et des B-A de Belgique XLIX, 1883, 28 blz. en portret.

Kerk van Oostmalle.

Zeet oud St. Anna Beeld
Houtsnede.

Marmeren grafzerk van Frederik
van Renesse en Helena Torck.

- Goetschalckx P. J.** De Heeren van Oostmalle ; in : *Taxandria*, 1921, bl. 1-13, 26-29.
- Id.** Musschen, 1735 ; in : *Bijdragen*, 1902, bl. 147-148.
- Harou A.** Une excursion en Campine. Oostmalle ; in : *Bull. Soc. Roy. de Géogr. d. XIV*, 1890, bl. 86-106.
- Heidendal Felix.** De Lieve Vrouwkens uit de Kempen ; in : *De Gulden Spoor. Propagandablad voor den gewestbond Noorderkempen (Davidsfonds 2e j. December 1937)* De Wolfskapel te Oostmalle. — *Th. De Molder. De Wolfkapel* (1941).
- Kempische Pottelbakkerij** ; in : *Taxandria*, 1922, bl. 92.
- Kerkmeubelen** in : *Inventaris Pr. A. 1e afl.* bl. 29-33.
- Le Roy.** *Notitia Marchionatus SRI.* bl. 208-211.
- Id.** Groot wereldlijk tooneel v. Brabant.
- Marchal E.** *Mémoire sur la sculpture aux Pays-Bas pendant les XVIIe et XVIIIe siècles.* Bruxelles, Hayez, 1877 ; bl. 86.
- Michielsens J.** Oostmalle ; in *Oudh. en K.* 1906, bl. 45-62.
- Nève L.** Notice sur l'ancienne cour seigneuriale de Blommerschot à Oostmalle ; in : *Taxandria*, 1908, bl. 91-101.
- Id en Prims.** Bloemerschot (Oostmalle) in de IX eeuw ; in : *Bijdragen*, XX, 1929, 140-141.
- Oostmallen. Klooster O. L. V. Presenteringhe** = Genard P. *Geschiedkundige verhandelingen over het klooster der Oostmallen.* Antw., Buschmann, 1868 : (Grafschriften). — *Conventus B. M. Presentatœ* ; in : *Van Heussen. Hist. episcopatum Federati Belgii*, d. II, bl. 150. — *Couvent des Augustines à Oostmal* ; in : *A H E B.*, I, 1864, bl. 118 ; d. XV, 1878, bl. 402. — *Klooster O. L. V. Presentatie* ; in : *J. Gielemans. Anecdota*, bl. 289. — *Prims F.* De priorij van O. L. V. Presenteringhe-in-den-Tempel te Oostmalle ; in : *Bijdragen*, XX, 1929, bl. 196-237. — *Id. en Ernalsteen J.* — *Sancta Maria Præsentata in Oostmal* ; in : *Wichmans. Brabantia Mariana*, bl. 837-842. — *Prioratus MP. in Oostmall* ; in : *Zunggo J. A. Historiæ gen. et spec. de Ord. Can. Reg. S. Aug. Prodromi, Ratisbonæ*, J. B. Lang, 1745 ; d. II, bl. 149. — Zie verder *Turnhout-Korsendonck.* — *Groot heerlijk toneel van Brabant*, bl. 148. — *Mertens en Torfs. Gesch. v. Antw. d.* VII, bl. 409. —

Prims F. Oostmalle. Documenten (1450-1466) ; in : Bijdragen, XXVIII, 1937, 53-58.

Renesse = de Renesse C^o Ch. Silhouettes d'ancêtres. Bruxelles, van Langenacker, 1924-1928 ; 2 reeksen. — Des Tombes. Het geslacht van Renesse van den oorsprong tot 1430. 's Gravenhage, 1897 ; in-4. — **Le Grelle O.** Pierre tombale ; in : ARAB., B. 4^e r. II, bl. 292,

Saint-Marc. Oostmalle et le château des Comtes de Renesse ; in : Touring Club de Belg. XXXVI, 1930, bl. 329-332. Geïl.

Schobbens J. Promenades dans la Prov. d'Anvers, d. II, bl. 181-187.

Schutterij S. Joris = HS. J. E. Jansen. De schuttersgilden in de Prov. Antw. Wetenschappelijk. Stadsboekerij Turnhout. — Th. De Molder. Geschiedkundige Proef over de S. Joris-Gulde te Oostmalle van af 1523 ; in Oudh. en K. 1929, bl. 150-162.

Stroobant L. Les Sires d'Oostmael ; in : Taxandria, 1920, bl. 40-160. Geïl.

Vouwbladje met tekst der gemeente. Geïl. 1938.

Zie verder, o. c. d. I, Jourdain et van Stalle, De Seyn, van der Maelen, van Rooy, Kreglinger en n° 279, 280, 407, 455, 474, 486, 490, 523, 534, 702, 743, 772, 781, van de Bibliographie der Antwerpsche Kempen, in : Taxandria.

Iconographie = Kasteel (Grav. in Le Roy, Cantillon Délices P. B.). — Zichtkaarten. — Schilderijen van R: de Groux en Fr. van Giel.

J. E. JANSEN

DOCUMENTEN.

MEMORIE VOOR SCHEPENEN ENDE BORGEMEESTER
DER VRYHEYT VAN TURNHOUT GEDAEGHDEN TEGHEN
INGESETENEN VAN DER PAROCHIE VAN OUTTURNHOUT
ENDE HUEREN TOEBEHOORTTEN IMPETRANTEN.
(EINDE XVIe EEUW.)

I. Inden iersten om tverstant van deser saecken te hebben dient geconsidereert de distincte der voorscreven Vryheyd met hueren toebehoortten van de dorpen geleghen inden Lande van Turnhout, wesende omtrent derthien in getale, daer onder Outturnhout egeensins en wordt gerekent als wesende een leth begrepen onder de voorscreven Vryheyd.

II. Dat oijck alle de voorscreven dorpen wel hebben een Schouteth ende Rentmeester van de domainen, die voorts in elck dorp hebben heure onder Schoutteten ende onder Rentmeesters.

III. Sijn oyck alle die zelve dorpen aengaende de Jurisdictie gesepareert vande voorscreven Vryheyd als hebbende besondere Schepenen gesworenen heylichgeestmeesters ende bedesetters resorterende by Appelatie te hoofde tot Antwerpen ende voorts zyn al hebbende verscheyden pastoors.

IV. Maer aengaende Outturnhout is altoos van oudts ende over alle memorie van menschen gebruyckt gelyck alnoch onderhouden wordt de contrarie, als hebbende nyet alleene eenen Schouteth ende Rentmeester met oyck den zelve onder Schoutet ende onder Rentmeester oft stathouders die is hebbendē de voorscreven Vryheyd, dan oyck daerenboven de zelve Schepenen Rentmeester vander Vryheyd diemen noempt Borgemeester gesworenen ende heylichgeestmeesters bedesetters ende eenen vorster.

V. Soedat die van Outturnhout met zyne gehuchten altoos immediate terechte hebben geslaen ende alnoch zyn staende voor de Schepenen van Turnhout.

VI. Dieweleke Schepenen nyet alleene en worden aangestelt uuyten inghesetenen van binnen der Vryheyd maer oyck uuyt die van Outturnhout ende buyte omliggende gehuchten, soo dat emmers altoos eenen van de Schepenen uuyt Outturnhout wordt aengenomen doende gelycken eedt als alle dandere Schepenen.

VII. Desgelyx uuyten Inghesetenen van Outturnhout ende appenditien oft gehuchten, zyn van oudts ende worden alnoch aangestelt twee Gesworenen van Oudturnhout ende twee bedesetters uuyten gehuchten van Schoenbroeck ende Roye, eenen uuyt Schaerhoven ende Osthoven.

VIII. Hebben oyck die van binnen der voorscreven Vryheyd ende Outturnhout altoos gehadt, gelyck zy alnoch hebben eenen gemeynen Borgemeester oft Rentmeester, in wiens handen alle de gecol-

lecteerde beden ende contributien worden gebrocht.

IX. Oyck hebben die van Turnhout ende Outturnhout altoos gehad, soo zy alnoch hebben, eenen pastoor, behoudelyck dat die zelve pastoor tot Outturnhout ten gerieve van de gemeynte ende ingesetenen om naerder hyderhant te zyne mach stellen eenen Capellaen, die tot Turnhout ter kercken comt, ende aldaer de distributien genyet als andere Cappellaenen.

X. Syn oyck alle privilegien dyen van Turnhout verleent als vrydom van Thollen ende dyergelycke genreyn ende genyeten de selve soowel die van Outturnhout als die van binnen der voorscreven Vryheyt zonder eenige separatie.

XI. Gelyck die van Turnhout ende Outturnhout oyck hebben eenen Aert oft gemeynte by die van de voorscreven Vryheyt eertyden vande voorsaten van Zyne Majesteit als hertoghen van Brabant vercreghen.

XII. Boven desen hebben die van Turnhout ende Outturnhout altoos gehad eenen taux vander bede ons heeren des Coninx, zonder dat den zelve oyt int besondere is overgesonden aen die van Outturnhout, maer wel aende Vryheyt daeronder die van Outturnhout altoos zyn begrepen geweest.

XIII. Ter contrarien hebben de dorpen onder den Lande van Turnhout geleghen, als Arendonck Weelde Wecheldezande Lille Ghierle Baerle Beerse Merchplas, ende Vosseleer henne besunderè taxen, behoudelyck dat die van Poppel ende Ravels, mits der cleynicheyt vander plaetsen, contribuieren met die van Weelde, ende die van Vlimmeren met die van Wehelderzande.

XIV. Welck oyck is gevolgt als men eertyden ende onder andere, inden Jaere XIII° XCVI heeft getelt de hertsteden van Brabant, daer onder die van Outturnhout nyet en zyn bekendt, als begrepen onder de Vryheyt van Turnhout, alsdoen gestelt op VII° LXXXIX hertsteden, en zyn voorts de dorpen van den lande van Turnhout, al apart gestelt, inder vueghen hier voire verhaelt.

XV. Sonder dat oyck die van Outturnhout hebben eenen anderen keurboeck oft andere policyen keuren oft breucken oft publicatien gebruycken dan van der voorscreven Vryheyt.

XVI. Gelyck oyck tprivilegie van keuren en breucken te moghen oppstellen ordonnantien oft statuten maecken alleenelyck is gegundt den Schoutet en Schepenen van Turnhout blyckende by tprivilegie daeraff zynde in date XIII° ende XXXVIII svrydachs nae Sinte Marien Magdalenen dach, sonder van die van Outturnhout eenich vermaen te maecken, ende nochtans zyn zylieden als een lelh der zelve Vryheyt tvoorscreven privilegie genyetende ende den keuren off breucken dien volgende gemaect oyck onderworpen soewel als die binnen gesetenen der voorscreven Vryheyt.

XVII. Ende gelyck de settinghe ende contributie ontfanck ende administratie van alle lasten gemeyn is tusschen die van Turnhout ende Outturnhout soe syn oyck gemeyn alle de reeckeninghen die

daeraff oyt zyn off alnoch worden gedaen.

XVIII. Welcken aengaende van oudts is geploghen ende onderhouden dat alsmen reeckeninghe zal doen vande bede contributie ende andere administratie vande gemeyne saecken Iselve ter puyen aff vanden stadthuyse wordt gepubliceert ten eynde een yegelyck dyen dat belieft, aldaer compareere om daeroppe te segghen tghene des hem soude moghen goelduncken.

XIX. Ende dyenvolgende wordt de reeckeninge gedaen in Ste Peeters kerecke wesende de parochie kerecke tot Turnhout ter presentie van den Schouteth ende Rentmeester vande domainen aldaer, Pastoor Schepenen ende Gesworenen hyde welcke de reeckeninghe wordt gesloten.

XX. Sonder dat daer naer genant nyet gecompareert zynde ter auditie der voorscreven reeckeninghe of om daeroppe te contradiëren meer wordt gehoord, maer moet de zelve alsoe gesloten blyven gelyck dat van oudts altoes is geobserveert.

XXI. Soe dat uuyt de voirgaende redenen blyckt nyet alleene dat die van Outturnhout als een onverscheyden ende ondeylbaer leth zyn begrepen onder de voorscreven Vryheyt van Turnhout in tfeyt van Justitien, politye, contributien van bede en andere lasten ende contributien ende andere gemeyne saecken is ende moet wordden gedaen inder manieren hier voire verhaelt.

XXII. Desen al nyet tegenslaende hebben die voorscreven Impetranten opten XVIII dag July XVe ende LXXXVII hier te hove verworven opene brieve van daechsele, uuyt crachte vande welcke zy den Schepenen ende Borgemeester der voorschreven Vryheyt hebben dach doen bescheyden hier te hove te compareeren opten XXVI^{te} dach Augusti daernaer.

XXIII. Hebbende by geschrifte alsdoen overgegeven gecontendeert ten eynde dat die Gedaechde schuldich zouden zyn te doen oft by henne gecommiteerde te doen doen rekeninghe bewijs ende reliqua vande administratie vande penninghen ende ontfanck die sy oft henne gecommiteerde zouden hebben gehadt vande settinghe ende contributien soe van Ruytergelde als anderssins sedert Sint Jansmisse XVe ende LXXIX tot noch toe. Ende dat voorts die Gedaechde hen zouden verdraghen van dimpetranten ende henne goeden te setten doen oft laeten setten in eenighe lasten oft contributien, maer die zelve Impetranten de lasten ende contributien laeten vinden op sulcken voet ende middele als sy tot meesten prouffyte ende minste quetsinghe vande gemeyne Inghesetenen souden ramen, ende dat daerenboven die Gedaechde zouden dimpetranten ongemolesteert laeten van alsulcke penninghen als zy tot gemeynen laste opgenomen hebben emmers tot de liquidatie vande voorscreven reeckeninghe, oft ten minsten dat dimpetranten zouden gestlaen mits furnerende hen recht aendeel, gelyck zy by goede calculatie zouden bevonden wordden schuldich te zyne.

XXIV. Waeroppe die voorscreven Gedaechde antwoordende heb-

ben opten XXVI^{ten} dach Novembris gecontendeert ten eynde van Surreptien ende Cbreptien der voorscreven opene brieven ende dat zy Impetranten om daeruuyte geconcludeert te hebben, zoe zy dat hadden gedaen, zouden verclaert wordden nyet ontfanghbaer hebbende nyettemin die voorscreven Schepenen aengaende de versochte reeckeninghe verclaert dat zy van weghen der voorscreven Vryheyt egeenen ontfanck noch administratie en hadden nog geweygert te doen doene de reeckeninghe by de Impetranten begheert gelyck tselve oyck nyet en was staende tot hennen bevele alleenelyck, maer oyck mede vande gesworenen vande gehuchten in desen mede Impetranten. Ende daeromme mits byde selve Gesworenen daermede de handt aenhoudende zy Schepenen te vreden waeren hen dyen aengaende te vueghen metten zelven Gesworenen teneynde de voorscreven reeckeninghe ter ierster oortuynlyck byde Gecommitteerde vanden ontfanck zoude wordden gedaen ende daertoe te doene alle assistencie, daermede die voorscreven Gedacghde hebben gesustineert desen aengaende te gestaene.

XXV. Ende nae Replique ende Duplique is voorls soe verre geprocedeert dat partyen opten XVI^{ten} dach Marty anno tnegentich zyn geappointeert hen bedingde Verbael te schryven by memorie dwelck die Gedacchde van hennen tweghen Zyn doende by desen, daerinne claerlyck bewysende dat dimpetranten in henne conclusie nyet en zyn gefundeert.

Nyettegenstaende inden iersten dat dimpetranten pretenderen soewel gepriviliegeert te zyne als die Gedacchde, dwelck, blycken zoude by den bescheede onder de Gedacchde berustende ende dat zy daeromme soewel hennen taux apart souden moghen setten ende vinden als die Gedacchde.

XXVI. Want boven dyen dat onder die Gedacchde egeene privilegien en zyn berustende die den Impetranten zouden zyn verleent, dan dat zy als een ledtmaat onder der voorscreven Vryheyt ende by consequente onder de privilegien die de zelve verleent moghen zyn begrepen, gelyck die Gedacchde hen daeraff oyck behoortlyck hebben geexpurgeert, emmers alsulcke visie hebben gepresenteert ende gedaen daermede dimpetranten tevreden zyn geweest.

Soe en is deshalven de voorscreven pretentie allegatie ende consequentie daeruuyte gemaect nyet met allen concluderende, want die Gedacchden egheene taux apart en setten, maer tselve wordt gedaen by de gesworenen ende bedesetters soe wel van Outturnhout ende gehuchten van dyen als by die van Turnhout gesaemenderhant sonder separatie, soe dat die van Outturnhout zyn onder de settinghe ende taxatie der Inghesetenen binnen der Vryheyt, gelyck die van binnen moghen zyn onder de settinghe vande Inghesetenen van Outturnhout.

XXVII. Ende daeromme gelyck die vande voorscreven Vryheyt egheene taux oft settinge appart en doen, soe en can oft en mach tselve oyck nyet gedaen wordden by die van Outturnhout als we-

sende een onversheyden leih der voorscreven Vryheyt ende daeraff dependerende gelyck hier voire naerder is bewesen.

XXVIII. Welcken aengaende die vande Vryheyt zyn in possessie meer dan Immemorial, hebbende cracht van constitutie oft recht van privilegie daeraff trecht hen vercreghen teghen hennen danck ende wille nyet en can benomen worden, soe dat zy hen desen aengaende wel ende terechte teghen dimpetranten zyn opponerende.

XXIX. Gelyck oock dimpetranten eghene titel en allegeren noch eenich recht oft actie en bewysen, daeruuyte zy gefundeert zouden moghen zyn sulcke separatie te versuecken oft eene settinghe van henne goeden oft Ingheselenen apaert te moghen doen.

XXX. Maer ter contrarie hebben dimpetranten byde expurgatie te hove geleght genoegh bekendt meestendeel alle de fylen hier voire verhaelt emmers voir soevele die moghen dienen, ende daeruuyte claerlyck blykende is dat zy met die van Turnhout onder een lichaam zyn versaempt.

XXXI. Sulckx dat dimpetranten notoirlyck ongequalificeert zyn om eenighe settinghe apart te doene, des te min dat zy eghene jurisdictie en hebben noch en connen gebruycken in personeel oft reel dan met Schoutel ende Rentmeester vander Majesteyt ende Schepenen der voorscreven Vryheyt, ende by consequentie oock eghene macht om settinghe oft taxatie te doene, wesende eene specie van jurisdictie.

Nyet arguerende hier teghen dat in gelycken cas die van Belle geleghen onder dlant van Ghele daeraff soude syn gescheyden ende by vonnisse vanden hove toegelaeten dat zy henne lasten apaert soudon moghen vinden.

XXXII. Want ontkennen die Gedaeche tselve in gelycken cas gebeurt te syne, ende besundere dat die van Belle soudon zyn een leih met die van Ghele gelyck die van Outturnhout onverscheedlyck zyn met die van Turnhout daeraeff dimpetranten oock nyet en doen blycken, noch oock en hebben gexhibeert vonnisse, dwelck die van Belle geoblincert zouden hebben, ende vele min eenighe proceduren oft stucken daeroppe tselve vonnisse zoude zyn gegeven.

XXXIII. Dwelck soe verre dimpetranten waeren exhiberende, soude daer uuyte promptlyck blycken, dat de saecke van die van Belle zeer versheyden is vanden thegenwoordigen cas, dwelck dimpetranten welwetende hebben getaeten de voorscreven exhibitie te doene.

XXXIII. Ende nyttemin blyckt oock ex abundanti byden bescheede in desen overgegeven, dat die van Belle altoos gescheyden zyn geweest van die van Ghele ende oversulckx int cohier van de tellinghe der hertsteden zyn anno XIIIe ende sessentnegentich apaert gestelt van die van Ghele gelyck oock zyn Eynthout ende Verle geleghen onder dlant van Ghele, gelyck vele meer dorpen, geleghen zynde onder dlant van Turnhout, nochtans egheen leih zyn der voorscreven Vryheyt, maer over alle memorie van menschen daeraff ge-

scheyden zyn geweest.

XXXV. Dwelek al cesseert ten respecte der Impetranten ende daeromme en connen hen metten voirscreven vonnisse nyet behelpen, dwelek in allen gevalle oyck anders nyet en zoude zyn res inter alios acta, egheen recht gevende oft nemende tuschen partyen in desen.

XXXVI. Soe oyck sulcke exemplie oft separatie nyet en is geleghen in eene ordinarise actie als dImpetranten in desen hebben gesustenteert maar zoude in allen gevalle moeten geoblineert wordden by gratie oft privilegie volle macht ende authoriteyt van de Prince, hoewel anderssins in preiudicie der Gedaechde, tselve alnoch nyet en zoude cunnen geschieden.

XXXVII. Souden oyck daer uuyte tuschen partyen geschapen syn te rysen vele ende verscheyden swaricheyden, besundere nopende de distinctie vande palen, die zy desen aengaende zouden gebruycken, daerinne te voeren egheen interest geleghen en is geweest als alle settinghen ende contribulien int gelyck zyn gedaen, soe die alnoch gedaen wordden.

XXXVIII. Daeromme der voorscreven Vryheyt op een is uuytcomen weder de voorscreven gehuchten annex zyn aen Outturnhout, mits dat zy evenwel daeraff als over een lichaam int gemeyne disponeren, anderssins en zouden egeenssins willen noch schuldich zyn toe te laeten dat de voorscreven gehuchten zouden zyn toebehoort te van Outturnhout, maer souden meer moeten volghen het hoofd oft lichaam der voorscreven Vryheyt, als principael, ende daeraff dandere leden dependeren.

Nyet arguerende oyck dat Outturnhout zoude ouder zyn dan die Vryheyt van Turnhout ende dat den naem tselve genoeg zoude medebrengen.

XXXIX. Want Outturnhout noyt en is geweest in forme van eenige gemeynte, noch in eenige oude brieven privilegien oft daer gheen bescheet en is bekend noch voer sulcx en heeft oyt gehadt eenige kennisse oft jurisdictie, gelyck dImpetranten dat nyet en allegeren ende oyck nemmermeer en souden weten te bewysen, maer zyn ierst met die vander Vryheyt en onder de zelve in een forme van gemeynte gecommen ende begrepen.

XL. Soemen oyck nyet en gelooft dat die parochie van Outturnhout ouder zoude zyn dan die parochie van Turnhout, ende als men de structuren vander kercken soude aensien, soude de kercke van Turnhout vele ouder zyn, dan die van Outturnhout.

XLI. Gelyck oyck die van Outturnhout mits der distantie vander Vryheyt ende parochiekerck der zelve ierst naemaels een parochie hebben opgericht, soe dat genoeg te mercken is, om dat die van Outturnhout egheenen pastoor en hebben, oft en moghen hebben dan den pastoor van Turnhout, die daeromme nootelyck moet verslaen wordden te voeren geweest te zyne.

XLII. Hoewel anderssins in desen notoirlyck impertinent is, weder de Vryheyt van Turnhout ouder is, oft gehuchte vleecke oft plaet-

se van Outturnhout, mits dat dese questie daeroppe nyet en rust, maer wel daeroppe, dat die van Outturnhout zyn een ledt der voorscreven Vryheyt ende voir sulcx van allen ouden tyden ende over memorie van menschen onder de zelve Vryheyt in alle saecken van Justitie, politye, gemeynschap van lasten ende anderssins zyn begrepen, daer uuyte den Gedaechde sulcken recht is vercreghen, dat hen tselve nyet benomen en can wordden.

Sonder dat hierteghen argueert dat die Gedaechde souden dImpetranten in alle lasten setten nae henne geliefte oyck over henne macht, onder idexele van dat zy Impetranten alleenelyck zouden zyn het thienstedeel der voorscreven Vryheyt oft daeromtrent ende dat zy wel geset zouden wordden voir een derdendeel, nyet legenslaende alle clachten daer teghen gedaen.

XLIII. Want boven dyen dat tselve is onwaerachtich soe is dat oyck impertinent om daer uuyte te causeren eenige separatie in preiudicie vande oude ende meer dan immemorale possessie ende gebruyck daeraff trecht den Gedaechde nyet benomen en can worden maer indien zy Impetranten hen bevinden beswaert, moghen hen daer aff beclaghen, gelyck zy doende zyn ende andere steden of vlecken in sulcken cas gewonelyck zyn te doene, sonder daeromme separatie te versuecken.

XLIII. Ende nyettemin en worden dImpetranten oyck byde Gedaechde nyet geset, maer byde gemeyne gesworenen ende bedesetters daer onder die van Outturnhout ende gehuchten oft henne daer uuyte genomen gesworenen ende bedesetters soewel zyn begrepen als die vande voorscreven Vryheyt.

XLV. Synde impertinent dat die Gesworenen ende bedesetters uyt die van Outturnhout ende gehuchten gecosen in de gemeyne settinghe souden wordden overstempt want tselven en gebeurt nyet ten waere om dalmen bevindt dat zy ongelyck hebben ende hen eyden prouffyt soecken dwelck byde meeste opinien verhuet moet wordden.

XLVI. Soe oyck die van Outturnhout metten gehuchten zyn wel het derdendeel der voorscreven Vryheyt ende voir sulcx oyck wel uuytbrengchen het derdendeel van alle de thienden, die in ende onder de Vryheyt van Turnhout byde geestelycheyt ende andere geheven ende gelicht wordden oft emmers luttel min.

XLVII. Ende daertoe hebben dImpetranten vele meer andere voirdeelen als geseten zynde vast op de gemeynten, by ende omtrent de moeren, die zy met vele meerdere bequaemheyt connen genyeten dan dandere ingheseten der voorscreven Vryheyt.

XLVIII. By middele vanden welcken die van Outturnhout metten voorscreven gehuchten connen opvueden ende onderhouden vele beesten ende groote landtneringe doen, oyck tot minderen coste dan die ghene die binnen de voorscreven Vryheyt zyn geseten.

XLIX. Ende als die van binnen de Vryheyt met logementen van ruyteren ende knechten, iac met geheele leghers zyn ende wordden

belast, gelyck dickwils is gebeurt, connen die van Outturnhout ende gehuchten alsdan vercoopen ende vertieren hen suyvel ende andere provisie als heur graen, eyeren, kiecken, cappuynen, duyven, erwelen, boonen, torff, hout ende anderssins, dwelck zy ten diersten vercoopen in groote quantiteyt daeraene zy grootelyck comen te prouffiteren.

L. Soedat die van Outturnhout rycker ende weldiger zyn geworden dan dInghesetenen binnen de voorscreven Vryheyt mits dat die zelve Inghesetenen alleynskens henne goeden hebben vercocht, oft anderssins quyt zyn geworden ende verarmpt in plaetse van den welcke die van Outturnhout hebben meer gronden van erfven vercreghen ende hen bestiael vermeerdert ende vermenichfuldicht.

LI. Daeraff oyck eensdeels de redene is dat het crychsvolck gemeynelyck is vallende int hert of midden inde voorscreven Vryheyt, aldaer tselve hem oyck doet billeteren ende fournieren, zonder geleeght te willen zyn opde uuythoecken inde gehuchten oft buyten sweechs.

LII. Alsdan die voorscreven Impetranten, mits assiserende den voorscreven Inghesetenen binnen de Vryheyt, daertoe de billetten van assistencie worden gemaect, daer over alsdan oyck zyn de Schepenen soe wel van buyten als van binnen.

LIII. Maer hebben dInghesetenen van binnen de Vryheyt altoos den meesten last moeten draghen, soedat gemeynelyck gebeurt te meer uuyt dyen dInghesetenen oft vele van hen, als zy den laste te groot sien, hen met henne beesten ende familie absenteren, dwelck die van binnen de Vryheyt (met volck belast zynde) nyet en connen gedoen.

LIIII. Ende hoewel desen aengemerckt dImpetranten vele beter middel hebben om te contribueren dan de binnen ghesetenen borgen, soe en worden zy nochtans nyet hooger gestelt dan nae henne macht ende faculteyt, daerinne wordt gevolght den voet ende maniere gebruyckt int setten vande bede ons heeren des Coninx nae uuyt wysen vanden bedeboek daeraff zynde ende nae rate van dyen worden de contributien gevonden.

LV. Iae is dickwils gebeurt, dat de settinghe vande Impetranten metten buyten gehuchten int bedeboek zyn leegher gestelt, daer thegen de binnen ghesetenen zyn verhoocht.

Nyet arguerende hyer teghen dat die Gedacchde alle settinghen soudren draeghen op de erfsgoeden, zonder daarmede te belasten dieghene die inder Vryheyt coopmanschappen ende groote neringhe zouden doen.

LVI. Want soe voire geseeght is, en zyn die Schepenen nyet gewonelyck dInghesetenen te taxeren noch de settinghe te doene, maer wordt tselve in absentie van Schepenen ende Borgemeester gedaen byde bedesetteren, die uuyt elcke wycke ende gehuchte worden gecosen ende geedt wiens taxatie die Gedacchde soewel subiect zyn als dImpetranten.

LVII. Dan wel mach eens gebeurt zyn dat die Schepenen mette seven gesworenen ende noch eenen uuyt elcken gehuchte hebben by gmeynen advuyze ende consente de contributie naeder consciencie ende int rechtverdrichste helpen setten om alle clachten te ontgaene.

LVIII. Synde nyettemin oyck waerachtich, dat soe wel de huy-singhe neringhe ende coopmanschappe binnen der Vryheyt worden geset ende gelauxeert zonder eenige exemptie, als wel de gronden van erfve, ende soe dickwils als de bede wordt geset, zyn die bedesetters gewonelyck den eedt te doene, dat zy int setten vande bede eenen yegelycken sullen setten ende taxeren nae state ende machte neringhe coopmanschappe ryckdomme, soe van gronden van erfve als anderssins, zonder yemanden daerinne te respecteren oft favorizeren in eenigher maniere op verdoemenisse van heure selve.

LIX. Welcken eedt soewel doen de binnen bedesetters als die van buyten ende desen achtervolgende wordt oyck gedaen eene gelycke settinghe soewel over die van buyten als die van binnen.

LX. Syn oyck die Gedaechde gewonelyck de liquidatie vande ruyterlasten te doene op behoorycke rechtdaghen met voorgaende proclamatie openbaerlyck ter puyen aff gedaan ten eynde yegelyck zyne lasten zoude overbrenghe oft commen te kennen gheven, om daeroppe by zynen Assistent verleken oft voldaan te worden, daeroppe een yegelyck te voiren gehooft is geweest.

LXI. Ende als de lasten vanden ruyteren ende soldaten zeer groot ende swaer vallen, zyn die Schepenen van binnen ende buyten alsdan genootsaecht hen te verdeylen in twee partyen, te wetene deene partye om de billetten van assistencie te maecken ende dandere partye om Inghesetenen van binnen ende van buyten volgende de zelve billetten te liquideren ende vereenighen.

LXII. In welke assistencie dInghesetenen van binnen dickwils veele hogher zyn geset dan heure quote was bedragende, daer teghen de assistencie oft quote der Impetranten vele is gemodereert, gelyck blycken zoude byde assistencie ende liquidatieboek soe verre des noot waere.

Commende voorts aldaer dImpetranten hebben geallegeert dat zekeren tyt geleden die Gedaechde zoude geweygert hebben de liquidatie vande Ruyterluyden te doene als den Schepene uyten gehuchten dat begeerden maer dat nae dyen die zelve Schepen in zyn huys bevanghen werde mette haestighe sieckte die gedaechde in zyne absentie nae uren beliefte de liquidatie zoude hebben gedaen, zonder yemanden vande Impetranten daertoe te roepen daerinne zy grootelyck zouden zyn vercoert, uuyt dyen dat alsdoen gevolgt zouden zyn doude bedeboecken sonder consideratie te nemen dat dImpetranten al meest waeren gedesoleert ende verarmpt ende de gronden van arffven ledich liggende de huysen affgebroken ende afgebrant ende dandere aldaer overgeblevenen voer de contributie ver-

tocht, alsdoen dImpetranten tot Outturnhout egheen domicilie meer en zouden connen houden maer hen moeten vertrecken binne de Vryheyd op cameran ende anderssins.

LXIII. Segghen daeroppe die Gedaechde dat zy de voorscreven liquidatie vande lasten nyet anders en hebben gedaen dan op be hoorlycke rechedaghen, nae voirgaende publicatie gelyck dat hier-voire is verhaelt ende is alsdoen die voorscreven Schepen van Outturnhout oft uuyten gehuchten altoos daer aen ende by geweest ten waere duerende zyne ziekte vander haesticheyl.

LXIII. Ende alsoe sulcke siekten gemeynelyck dueren den tyt van tsesse weken, soe en hebben die Gedaechde de liquidatie vande lasten daer nae nyet connen oppehouden om alle dInghesetenen soe van binnen als van buyten taccomoderen ende heure lasten te liquideren, anderssins zouden die Gedaechde deur de furie oft des-ordre van de Soldaten overvallen zyn geweest, oyck tot onspreke-lycke meerdere schade vande Inghesetenen, gelyck gemeynelyck ge-beurt als op sulcke lasten egheen ordre by de magistrat gestelt en wordt.

LXV. Alsdoen de Impetranten in absentie van voorscreven Schepen egheen ongelyck en is gedaen, maer meer voordeels, hen desen aengaende gedraghende tollten voorscreven liquidatieboek.

LXVI. Synde onwaerachtich dat de huysen der Impetranten al affgebroken oft afgebrant zouden zyn ende de resterende voorde contributie vercocht zouden zyn want aldaer noch vele ende me-nichvuldighe huysen nae gelegentheyd van tyden zyn staende.

LXVII. Gelyck oyck onder dImpetranten zeer vele lants ende erve gebouwt ende by hen tot prouffyle gebracht wordt.

LXVIII. Sonder dat dImpetranten over demolitie oft brant van huysen hen alleene hebben te beclaghen mits dat binnen inde hert van de Vryheyd ende anderssins, op den steenwech aldaer zeer vele ende verscheiden huysen respective zyn afgebrant ende affgebro-ken daer deure de binnen ghesetenen meer zyn beschadicht dan dImpetranten.

LXIX. Ende nochtans zyn ten tyde vande demolitie ende affbran-den vanden huysen binnen de Vryheyd dInghesetenen aldaer mel-ten vollen legher oft anderssins soe belast geweest, dat daer eghee-ne plaetse meer en was, om in huysen te logeren ende niettemin hebben die zelve Inghesetenen al moeten blyven siltten, mits dat zy nyet ewech en consten gelyck wel mochten ende gedaen hebben die voorscreven Impetranten.

Aldaer dImpetranten voorts hebben gepretendeert dat zy eer-tyden met soldaten belast zouden zyn geweest, maer dat die Ge-daechde hen niet en zouden hebben willen te goede commen, ende nochtans zouden dImpetranten altyt gepresenteert hebben hen deel van de soldaten te houden oft binnen de Vryheyd te doen houden tot hennen coste maer dat die Gedaechde daertoe nyet en zouden hebben willen verstaen, Jae dat eenighe geweygert souden hebben

daartoe henne cameren te leenen oft te verhueren, al waert dalmen daer voire hondert gulden hadde willen gheven.

LXX. Segghen daeroppe de Gedaechde, dat dImpetranten vande soldaten by hen gehouden, daarmede zy nochtans selden zyn belast, soewel zyn gerecompenseert als die Gedaechde oft binnen ghesetenen die wel drye jaer soldaeten hebben gehouden daeraff zyn alnoch byde Impetranten nyet en zyn verleken, noch gerecompenseert, dwelek de zelve binnen ghesetenen alnoch daegelycx aende Gedaechde solliciteren.

LXXI. Souden oyck die binnen ghesetenen wel te vreden zyn jae hen grootelyck bedancken dat als binnen Turnhout soldaten willen comen logeren zy byde Impetranten zouden willen liggen daertoe die Gedaechde nyet en souden weygeren te doene de behoorycke ende gewonelycke assistencie.

LXXIII. (1) Hebben nyettemin vele Inghesetenen den voorscreven Impetranten cameren binnen de voorscreven Vryheyt gepressenleert te leenen om hen soldaten aldaer te houden.

LXXIII. Dan mach wel gebeurt zyn dat eenighe andere Inghesetenen genoech belast zynde ende anderssins om meerdere onvryheyt ende voordere insolencie te ontgaene nyet en zouden begheeren de soldaten te logeren noch daertoe henne huysinghe te leenen, maer tselve en can den Impetranten egheen recht gheven om vande contributie ende gemeynen taux ontslegghen te wordden, mits dat zy Impetranten zyn een lethmaet der voorscreven Vryheyt ende daer mede alle schaden ende baten moeten helpen draghen.

Aldaer dImpetranten voorts hebben geallegeert dat zy nyet en zouden hebben het thiendedeel vanden grave, jae dat een persoon onder de borgers wel soe vele soude hebben besayt als een gehucht alleene onder Outturnhout ende dat der Gedaechde landen vele beter zouden zyn dan der Impetranten.

LXXV. Seggen daeroppe die Gedaechde dat zy tselve als onwaerachtig ontkennen, ende nyettemin aengaende de quantiteyt vander thiende hen gedraghen totten thiendeboek vande Cappelle aldaer, Commandeur van Santhraim, Grave van Arenberghe, pastoor van Rehti, ende clooster van Rosendael al thiende hebbende onder de voorscreven Vryheyt.

LXXVI. Ende soeverre eenighe landen der Gedaechde beter zyn mach tselve gebeuren uuyt dyen zy beter gebouwt ende daeraene meer oncosten gedaen mach wordden, dwelek dImpetranten oyck wel vermoghen te doene.

LXXVII. Sonder dat anderssins binnen de voorscreven Vryheyt eenigh ander volck is, dan meestendeel schamele Inghesetenen, die meestendeel oyck henne huysen by brande ende anderssins hebben verloren.

(1). Sic in het oorspronkelijk document. Er is hier waarschijnlijk een missing gebeurd.

LXXVIII. Ende de overgebleven huysen zyn soe swaerlyck met renthen ende anderssins belast die vele ledich moeten ligghen oft worden verlaeten.

LXXIX. Ende daeromme ende dat alsulx compt te cesserem de principale neringhe van lynen laeckenen ende tycken te weven, die binnen de Vryheyt plach omme te gaen ende nu elders gebruyckt wordt soe en is binnen de voerscreven Vryheyt nyet dan aermoede onder verre dmeestendeel vande Inghesetenen egheene andere neringhe doende dan met vrouwe ende kinderen voir donderhout van nature eten ende drincken als zy dat hebben, daertoe zy wat sobere landneringhe moghen doen.

LXXX. In plaetse vanden welcken genyeten dmpetranten boven tgroot getal van bestiaal de gemeyne moeren ende eerde daeraff zy tot hennen grooten prouffyte gewonelyck zyn te backen potten, steenen paneytelen ende dyergelycke wercken daermede de binnensetenen nyet en zyn ommegeende.

Commende voorts aldaer dmpetranten hebben geallegeert dat die Gedaeche in seven of acht jaeren herwaerts egeene reeckeninghe vande contributie en souden hebben gedaen, daer aene vele dusenden zouden hanghen ende dat men gewonelyck zoude zyn reeckeninghe te doen alle twee jaeren.

LXXXI. Segghen daeroppe die voerscreven Gedaeche dat zy nyet gehouden en zyn meer reeckeninghe te doene dan die voerscreven Impetranten, mits dat zy egheene ontfanck oft handelinghe vande penninghen en hebben, ende daeromme tonrechte die Schepenen hebben doen daghen om tot reeckeninghe te commen zonder datter oyck meer is dan eenen Borgemeester dienende voir een jaer of twee, den welcken de reeckeninghe vande voirgaende jaeren by de Impetranten geheyscht nyet aen en gaet, maer zouden dmpetranten daertoe moeten doen daghen ende aensprecken doude affgegaen Borgemeesters oft heure erfsgenaemen.

LXXXII. Syn evenwel die Schepenen daghelycx hen debvoir doende om alle particuliere ende generale ontfanghers vande beden ende contributien te bedwinghen tot reeckeninghe bewys ende reliqua.

LXXXIII. Is oyck onwaerachtich dat in soevele jaeren by dmpetranten geallegeert egeene reeckeninghe en zoude zyn, gedaen maer ter contrarien hebben henne reeckeninghe gedaen Mr Andries Ooms, ende derffgenaemen wylen Hans van Rommerskercke in septembri A° LXXXVI die kinderen ende erfsgenaemen wylen Cornelis van Goor in novembri int selve jaer, de kinderen wylen Jans van den Cloote in Maio anno LXXXVIII daeraff vele dusenden zyn dependende, soe van beden als contributie; hen gedragende dyen aengaende totte reeckeninghe daeraff zynde.

LXXXIII. Alle welcke reeckeninghen oyck zyn verhoort ende gepasseert nae voorgaende proclamatie inde voerscreven kercke ende anderssins nae gewonelycke maniere gedaen soedat hier voire naerdere is geseeght.

LXXXV. Ontkennende dat de voorscreven reeckeninghen alleene-lyck in Sintle Peeters kereke zouden zyn oft wordden gedaen aengaende dordinarise bede, maer gebeurt tselve oyck vanden extraordinarise contributien byden ontfangher generael die onder andere oyck geweest zyn de persoonen hier voire geruert.

LXXXVI. Soe oyck duuytreycken van penninghen wordt gedaen nyet uyt laste van de binnen Schepenen, maer als daeraff eenige ordonnancie wordt gegeven tselve wordt gedaen byde Schepenen int gemeyn, daermede die Schepenen van Outturnhout oft buytengehuchten oyck over zyn, ende nochtans en vermyden hen nyet in desen metten Impetranten te procederen, ende daeromme zoewel zouden zyn gehouden reeckeninghe te doene als die Gedaechde in dyen zy daerloe waeren des zy nyet en zyn.

LXXXVII. Ende nyettemin hebben die Gedaechde gepresenteert met de Impetranten hen debvoir te doene ten eynde dat de openstaende reeckeninghe wordden gedaen, daer mede zy wel behooren te gestaene, mits dat het doen van de reeckeninghe hen werck nyet en is, soe dat hier voeren is bewesen.

LXXXVIII. Gelyck oyck de schult der Gedaechde nyet is dat de reeckeninghen nyet en wordden gedaen, dwelck zy liever saghen gevoordert dan dat langer zoude uytgesteld wordden, maer mits der difficulteyt van den ghenen die de zelve moeten doen, daeraff eenighe zyn overleden, occupatien van Schepenen overval vande gemeyne laseten, absentie van hennen secretaris ende dyergelycke zyn respectie causerende dat de voorscreven reeckeninghen nyet en hebben connen affgedaen wordden, by gebreke vande welcken die Gedaechde egeen prouffyt en weten, noch en is hen daeraene nyet geleghen.

LXXXIX. Hadden daeromme dImpetranten hen mette presentatie der Gedaechde wel behooren te contenteren, dwelck zy nyet en hebben gedaen, maer opten XXIII^{en} february A° LXXXVIII, gesustineert dat de voorscreven reeckeninghe zoude moeten gedaen worden hier te hove.

XC. Dwelck nyet alleene en is buyten de conclusie der Impetranten, maer oyck buyten alle fundament, mits dat doudt gebruyck desen aengaende behoort gevolght te wordden ende dat oyck noch ter tyt nyet en blyckt datter eenige partyen in reeckeninghe zyn, daeroppe controversie valt ende die hier te hove beslicht zouden moeten wordden.

XCI. Gelyck oyck in andere steden oft plaetsen de maniere nyet en is dat de reeckeninghen te hove gebeuren, dwelck oyck zoude zyn tot grooten excessiven coste, besundere mits dat de reeckeninghen nyet en connen gesloten wordden dan in presentie van alle de persoonen hier voire genoempt ende de gemeynthe daertoe groepen zynde.

XCII. Soedat de gelegentheyt deser saecke insiende dImpetranten

bevonden zullen worden, soe wel aengaende deen als dandere ledt van henne conclusie ongefundeert te zyne, want aengaende de voorscreven reeckeninghe en zyn die Gedaechde daerinne nyet meer gehouden dan dImpetranten 'ende anderssins uuyt redenen hier voire naerdere verhaelt.

XCIII. Ende aengaende de voorscreven separatie, daertoe en is den Impetranten egeene actie geboren, als nyet geleghen zynde in eenige gemeynschappe van goeden, daerinne een yegelyck paert oft deel is competerende, daeraff deylinghe zoude moghen versocht wordden, maer in gemeynschappe oft eenicheyt van een lichaem oft gemeynte daeraff deen sonder des anders consent nyet en can scheyden, jae zoude daertoe alnoch gerequireert zyn dauthoriteyt vanden prince, ende vele min can tselve by maniere van actie teghen den danck van den anderen medeleden versocht wordden.

XCIII. Soe oyck anderssins daeruuyte groote inconvenienten zouden volghen soewel in steden als dorpen mits dat een yegelyck om meester te zyne zoude willen scheyden teghen de nature van alle Republicquen oft gemeynten, die nyet alleene by langduerichen gemeynen consente ende immemorale possessie van tyde, maer oyck by authoriteyt van de prince in eene zyn vergadert, gelyck gebeurt is aengaende de voorscreven Vryheyt, daer over de Mal. ende zyne voirsaelen als hertogen van Brabant henne officiers als over een lichaem ende anders nyet gehadt ende gebruyckt en hebben.

XCIV. Ende aengaende de opgelichte penninghen en heeft egeen fundament, dat tghene tot gemeynen behoefte is gelicht ende gedaen, by de Impetranten zoude ontgaen oft de voldoeninghe daeraff uuytgesteld wordden tot dat de reeckeninghen zouden zyn geliquideert.

XCVI. Want ondertusschen die Gedaechde daerinne nyet meer gehouden en zyn dan dImpetranten, gelyck oyck binnen middelen tyde de gemeyne lasten moeten voldaan ende opgbrocht wordden om pericule van excessive vele meerder schade tontgaene soe dat tselve geen uuytstel en admitteert.

XCVII. Gelyck oyck dImpetranten de reeckeninghe soewel moghen doen advancheren als die Gedaechde ende daeraff zy de liquidatie soe seere nyet en souden soecken, als zy de saecken soe verre hadden gebrocht, dat zy vande opgenomen lasten ondertusschen zouden moghen zyn bevryt.

Mits allen den welcken.....

In ende op al.....

(get.) Kinschot

Archief der stad Turnhout.
(Bundel Oud-Turnhout.)

IN MEMORIAM.

LEO DE PAEUW, oud directeur-generaal van het Normaal onderwijs bij het Ministerie van Openbaar onderwijs, te Baarle-Hertog geboren in 1873, stierf in Marokko, waar hij het verlof doorbracht, den 18 Juni 1941. De afgestorvene was een buitengewoon geleerd, werkzaam, en wat niet schaadt, minzaam man. Wij hadden de eer meermaals met hem in betrekking te komen en bestatigden hoe hij op de hoogte was van zijn Bestuur en van al wat het onderwijs aanging. Daarvoor heeft hij menig werk uitgegeven, waar-tusschen « Taalstudie », handboek ten gebruike der normaalscholen en inrichtingen voor middelbaar onderwijs, een der merkwaardigste is. Aan 't Vorstenhuis verkleefd schreef hij in het Vlaamsch en in het Fransch een degelijk gedocumenteerd boek : **Onze Koningen, in den dienst van 't Vaderland**, Brussel 1930 ; 295 blz. gr. in-8, geïllustreerd. Alhoewel lange jaren te Brussel vertoevend bleef de Kempen hem immer dierbaar. Onze geschiedkundige Kring Taxandria verkreeg ook zijn gewaardeerde belangstelling ; wanneer in 1922 wij het eerst Congres der Kempen te Turnhout hielden vertegenwoordigde hij met veel genoegen den weledelen Heer Minister. Zoo blijft voor ons zijn gedachtenis in eere. De Kempen verliest wederom een harer groote mannen.

EDMOND LOYENS, echtgenoot van Marie Stroobant, geboren te Turnhout 24 November 1856, overleed te S. Joosten-Noode, den 17 Juli 1941. Gesproken uit een oude Turnhoutsche familie vertoonde hij zich immer als een rasechtig Turnhouter. Taxandria blijft hem dankbaar voor 't prachtig geteekend portret van H. Conscience hetwelk de Kring door zijn bemiddeling van Mevrouw van den Broeck verkreeg.

JAN VAN DER LOOCK, dokter in geneeskunde, geboren te Turnhout den 10 Juni 1900, stierf er den 11 April 1941.

Minzaam en stil van aard, gewaardeerd en vertrouwwol geneesheer, had hij spoedig de achting van het Turnhoutsch volk gewonnen. De geschiedenis en de oudheidkunde lagen hem nauw aan 't hart. Taxandria verliest een zijner ieverige leden. Wij houden zijn gedenkenis in eere als zijnde onzen Kring buitengewoon genegen.

*
* *

Te Ukkel overleed, den 16 September 1941, de heer **WILLEM CLAES**, eere-schoolbestuurder, geboren te Eksel den 26 Juni 1874. Tijdens zijn rustverblijf te Turnhout nam de heer Claes het secretariaat van Taxandria waar. Zorgvuldig kweekt hij zich van zijn taak en al wat hij ter harte nam werd tot in de puntjes afgewerkt. Hij hield zich vooral met toponymie bezig. Wij lieten hem in onze honderden fiches pluizen en met andere gegevens uit het stadsarchief bracht hij een aanzienlijke verzameling Turnhoutsche toponiemen bijeen. De Kring biedt aan de geachte familie Claes-Maroy de uitdrukking zijner innige deelneming.

MGR. THOMAS LUDOVICUS HEYLEN. Maandag, 27 Oktober 1941, overleed te Namen in de St. Elisabethskliniek, de grijze kerkvoogd Mgr. Heylen. Geboren te Kasterlee den 5 Februari 1856, trad hij na zijn humaniorastudies bij de E. P. Jezuïeten te Turnhout, in de orde van Premonstreit te Tongerlo. Te Rome was hij student aan de Gregoriaansche Universiteit samen met Z. H. Pius XI. Den 1 Juni 1887 werd hij tot Prelaet der Abdij van Tongerlo verkozen en den 23 Oktober 1899 tot Bisschop van Namen benoemd. Van af 1901 was hij voorzitter van het Bestendig Comité der Eucharistische Congressen : in deze hoedanigheid heeft hij de wereld rondgereisd en de faam van ons land hooggehouden, terwijl hij nochtans immer de nederige zoon van de Kempen bleef.

Taxandria rouwt bij het heengaan van dezen hoogstaanden Kerkvorst die tevens een van zijn eerste leden en trouwe lezers was, en zal in den loop van het volgend jaar als huldeblijk een uitgebreide geïllustreerde biographie wijden aan de gedachtenis van dezen grooten Kempenaar.

KRONIJK

Op Maandag 11 Augustus had de inhuldiging plaats van de nieuw aangelegde wetenschappelijke stadsbibliotheek. 't Is het werk van Taxandria. De Kring vergaderde bij de 8000 boekdeelen uit alle vakken der wetenschap, om ten dienste te kunnen geven aan de liefhebbers van geschiedenis, kunst, oudheidkunde en folklore. Buiten deze verzameling beoogde Taxandria ook het bijeenbrengen van de werken der schrijvers van de Kempen op alle gebied. Oude en nieuwe boeken werden aangekocht, zoodanig dat men verre zal moeten zoeken om een bibliotheek te vinden waar het wetenschappelijk en letterkundig werk van Kempenaars zoo volledig mogelijk aanwezig is. De weledele heer Gouverneur Dr Jan Grauls en de heer Burgemeester Van Hoeck prezen om ter meest den vlijtigen speurzin, de oordeelkundige bevoegdheid, de borgvolle toewijding die de Z. E. H. Kan. Jansen aan den dag heeft gelegd in het verzamelen dezer kostbare bibliotheek, en niet het minst de zware offers die hij zich heeft getroost om haar zulk 'n uitbreiding te kunnen geven, en het edel gebaar van zijn onbaatzuchtigheid waarmee hij deze rijke en onschatbare vrucht van zijn levenswerk aan de stad komt over te maken. Want een waar paradijs is deze bibliotheek voor de bibliophielen en tevens een haast onuitputtelijke bron voor wetenschappelijke studies en speurtóchten op geschiedkundig, oudheidkundig, folkloristisch, geestelijk, letterkundig en kunsthistorisch gebied. « Bij de vele verdiensten van den onvermoeiden vorschcr, die Z. E. H. Kan. Jansen is, zei de heer Gouverneur, voegt zich dan nog deze, misschien de kostbaarste parel van zijn kroon. » En de heer Burgemeester verklaarde : « Gelukkig de stad die een archivaris, een bibliothecaris en een conservator bezit als de Z. E. H. Kan. Jansen... want hij is een weldaad en een zegen voor Turnhout en voor de gansche Kempen. »

Maar als Turnhout en heel de Kempen den Z. E. H. Kan. Jansen dank verschuldigd is, dan moet ook de bevolking van stad en Kempen, en speciaal de leden van Taxandria, deze hoogst verdienstelijke daad naar waarde weten te schatten, en — meer nog — het zijne ertoe bijdragen om dit werk te

blijven vervolledigen en breeder te doen uitgroeien. Daarom wordt hier een dringend beroep gedaan op al wie de zaak genegen is om boeken en documenten aillerhande aan te brengen die kunnen bijdragen tot verderen uithouw. Bij den E. H. Kan. Jansen, den E. H. J. Nuy's en ook op het Steentje zelf, wordt al wat dienstig is in dank aanvaard.

AANWINSTEN VOOR HET MUZEUM.

Merkwaardig was het aankopen van etsen en teekeningen van Fr. van Giel, L. Lewi, Mariette De Vocht, J. Vaarten, A. van Dyck, J. Smits. Juffrouw Hardewel, van Brussel, schonk een prachtige verzameling oude Turnhoutsche speelkaarten. Het Museum werd vergroot met eene afdeeling oude Kempische herberg, waar op den loog L. Lewi een schoon figuur naar Fr. Hals schilderde. J. Stakenborgs, van Antwerpen, zorgde voor vele kleine voorwerpen. Een steenen vijzel uit de XVIe eeuw, gevonden in het huis Glenisson op de markt, kwam de verzameling verrijken. De heer notaris J. Ceulemans schonk 'n kunstig geschilderd portret van P. De Meyer, beeldhouwer, door J. Rosseels. De heer notaris Versteylen overhandigde de complete werken van Buffon met schoon gekleurde platen. De Z. E. H. J. Splichal en de Juffrouwen Van Dooren schonken een grooten voorraad boeken, waartusschen belangrijke werken zich bevonden. Van den Heer Truys kreeg de Kring een zeldzamen Bijbel, en van den Heer A. Geenen, een Turnhoutsch uithangbord. De heeren architecten J. Tacymans, J. Schellekens, L. van Ravestijn vermeerderden de verzameling met Turnhoutsche plannen.

Maar vergeten wij niet de gift van den heer L. Dierckx-Dierxens. 't Waren vooral archieven en handschriften. 't Is de gewichtigste verzameling die wij tot hiertoe ontvangen hebben. Voortkomende van den grooten bekenden en gewaardeerden verzamelaar President van Genechten, hield de gift niet alleenlijk stukken in van de familie van Genechten-Swaan o. m. uiterst zeldzame stukken over Primus van Genechten, maar ook van een vijftigtal Turnhoutsche familiën en veel andere gegevens over onderwerpen van allen aard.

Aan al die milde schenkers onzen hartelijken dank.

Het Bestuur.

KEMPISCH BOEKENNIEUWS.

KANUNNIK J. E. JANSEN O. P. De Brabantsche Omwenteling (Patriottentijd) Turnhout-Kempen. Turnhout, G. Crols-Verwillt, 1940; 148 blz. in-8°. Geïl. Getrokken op 25 exemplaren luxe papier, 175 groot formaat, 500 kleiner formaat.

Inhoud : Inleiding. — Bronnen. Eerste Deel. Omwenteling. Slag van Turnhout en gevolgen. Tweede deel. De Republiek. Aanhangsel. Kempische gemeenten : Arendonk, Baarle-Hertog, Balen, Geel, Gierle, Herentals, Hoogstraten, Itgem, Meerhout, Mol, Noorderwijk, Oolen, Retie, Tongerlo, Vosselaar, Westerloo. Bewijsstukken. Literatuur.

J. SIMONS. De laatste flesch. Tweede druk. Met teekeningen van Fred. Bogaerts. Turnhout, J. van Mierlo-Proost, 1940. 98 blz. in-12. — Hoe leuk weet onze Kempische schrijver te vertellen. 't Doet goed aan 't harte zooiets te lezen en beurt het gemoed wat op in deze tijden. 't Vraagt naar nog.

E. VAN HEMELDONCK. Berk en Brem. Thym-fonds, Den Haag, 1941 ; 280 blz. in-4. — Inspecteur van Hemeldonck is een man die kan teekenen met de pen. In fijn beschaafde taal tooverf hij ons voor den geest menig heerlijk hoekje onzer geliefde Kempen. W'e letterkundig w'l leeren schilderen, moet Berk en Brem lezen.

E. VAN HEMELDONCK. Johan van der Heyden, magister: N° 296 der Volksreeks van het Davidsfonds 1941. [Turnhout, Firma Brepols.] 220 blz. kl. in-4. Bandversiering en verluchting naar pentteekeningen van Jan Waterschoot. Hier mede behaalde schrijver de hoogste onderscheiding in 't Davidsfonds. Wij zijn gelukkig dezen keer eens 'n histor'schen roman te verkrijgen. 't Zijn gebeurtenissen uit de stad Turnhout en omtrek in de droevige tijden der Spaansche overheersching tijdens de XVIe eeuw. Het boek leest aangenaam, vooral voor ons Turnhouters. Wij danken en feliciteeren er den heer van Hemeldonck om ter hartelijkste. Het zij ons toch toegelaten eenige kleine opmerkingen te maken. Er komen wat te veel details in en sommige figuren zijn er wel wat bij gesleurd o. m. Nicolaas Poppelius. Wij hadden ook gewild dat d'een en ander personage wat dieper psychologisch werde uitgewerkt en in dichteren samenhang met de andere gebracht ware. Anders, proficiat met twee handen !

Oorlogsverwoestingen in de Oost-Zuiderkempen, 1940. Uitgave van den Geschied- en Oudheidkundigen Kring der Zuiderkempen, [Tongerloo, S. Norbertusdrukkerij; 1941] ; 39 blz. kl. in-8. Geïl. — Eenige schrijvers o. m. Dr Kanunnik A. Erens en L. Grietens hebben daar belangrijke beschrijvingen bijeengebracht over de gehavende

kerken van Meerhout, Winkelomheide, Zittaart, Kwaadmechelen, Oostham enz. 't Is een kostelijke bijdrage voor de toekomst.

KAN. Dr FL. PRIMS. Historische toelichtingen bij den taalschat der Kempische Cynsboeken. (Verslagen en Mededeelingen K. VI. Ac. voor Taal en Letterkunde, November 1940 ; 97 blz.) Buiten beschouwingen en uitleg der cynsboeken, geeft de geleerde rusteloze archivaris nota's bij enkele Kempische, middeleeuwsche toponiemen en ten slotte onuitgegeven toponymisch materiaal. Alhoewel wij het in het algemeen met hem eens zijn, opperen wij toch hief en daar een twijfel o. m. bl. 39 bij de namen Kwachten, Kwebben: Er is daar spraak van een Quaestrate te Gierle. Schrijver zegt dat er geen familienaam in verband met die benamingen te vinden is. Welnu wij hebben sinds de middeleeuwen een Quachstrate te Turnhout, die opvolgens Quaechstrate wordt om te eindigen nu met Kwakkelstraat. 't Is uitgemaakt dat eene Familie Quack te Turnhout in de XIVe eeuw woonde, daar in de Quachstrate labeur goederen bezat en haar naam met die plaats heeft verbonden.

BIBLIOGRAPHIE.

KIEVERMONT.

- 3982/b. Gehucht van Geel. Zie deze gemeente. Inventaris K. P. A. 9^e afl. 1926, bl. 1474-1475. Geil.

LARUM.

- Gehucht van Geel. Zie Geel.
3983. Bijdragen, 1910, bl. 304.
3984. Kapel te Larum onder Geel ; in : De Zuiderkempen, 1937, bl. 55-58.
3985. Maho. Belg. Mar., bl. 184.
3986. Schutjes. Kerk. Gesch., d. III, bl. 756.

LIESEL-STEELLEN.

- Gehucht van Geel. Zie Geel.
3987. Beyens J. Kapel van Liesel, 1759 ; in : De Zuiderkempen, 1938, bl. 58-59.
3988. Donnet F. Inventaris K. P. A. 1^e afl. bl. 62; VI, 1912, bl. 1018-1021.
3989. Janssens, Kuyl, Schutjes, d. III, bl. 756.

LILLE.

3990. Bavo Stuyck. De kapel van Lille (Leproosdy) ; in : De Meerhoutenaer, 1863, nr. 8.
3991. Inventaris K. P. A. IX, 1926, bl. 1468-1469. Geil.

MEERHOUT.

- Hing af van de abdijen van Oplinter en S. Truiden.
3992. Abdijen : Le cartulaire de l'abbaye de S. Trond. Uitg. Ch. Piot. Bruxelles, 1870-1874 ; 2 d. — Hansay A. Étude sur la formation et l'organisation économique du domaine de l'abbaye de S. Trond ; in : Recueil travaux Univ. Gand. Gand, H. Engelcke, 1899. — Simenon G. L'organisation économique de l'abbaye de S. Trond depuis la fin du XIIIe siècle jusqu'au commencement du XVIIe siècle. Bruxelles, 1913 ; in-8. (Mem. Acad.) — Leclerc C. Les avoués de S. Trond. Louvain, Ch. Peeters, 1902. — Bets P. V. Geschiedenis der gemeenten Oplinter, Bunsbeek en Hauthem, als ook de abdij van Oplinter. Leuven, Fonteyn, 1870.
3993. Almanak der Maetschappij De Hoop te Meerhout. 1855-

1857. Meerhou', V. J. Du Moulin ; in-16.
3994. Alvinnenberg te Meerhout ; in : De Meerhoutenaer, 1863, n° 33.
3995. Analectes HEB. d. I, 1864, bl. 286 ; V, 1868, bl. 21-22 ; VIII, 1871, bl. 210-224 ; 1871, bl. 357-364 ; 1907, bl. 157-167.
3996. Analectes de l'Ordre de Prémontré. I, 1905, bl. 157 ; III, bl. 403. (Gempe).
3997. Bavo Stuyck. De Heerlijkheid van Meerhout ; in : De Meerhoutenaer, 1863.
3998. Bijdragen, I, 1902, bl. 166-168, 351-354 ; II, 1903, 353-364 ; III, 1904, bl. 207-212 ; VI, 1907, bl. 157-161 ; 1908, bl. 170 ; 1911, bl. 407.
3999. Boerenkrijg = Eeuwfeest van den Boerenkrijg te Meerhout. Le Bon, 1898. — Verzameling der gedichten, jaar- en opschriften. Ibidem, 1898. — Nagalm der feestelijkheden van 19 Sept. 1898. Ibid. 1898.
4000. Brabantsche Omwenteling te Meerhout ; in : De Meerhoutenaer, 1863, n° 25. — J. E. Jansen o. c. n° 4035.
4001. Brabantsche Yeesten (uitg. J. F. Willems, 1839) Codex dipl. I, bl. 76.
4002. Cruysberghs K. Mgr. = Laenen J. Gesch. v. h. Seminarie v. Mechelen, bl. 345.
4003. Daems G. Uit de geschiedenis van Meerhout. (1789-1790), Meerhout, V. J. Du Moulin, 1890 ; in-12.
4004. Daniels P. A propos du Marcolt d'une chartre de 741 ; in : Soc. d'art et d'hist. du dioc. de Liège, d. VI (1890).
4005. De Marbaix A. = Bibliographie de l'Université de Louvain, 1900, bl. 352.
4006. De Meerhoutenaer. Nieuws- en Aenkondigingsblad. Meerhout, V. J. Du Moulin, 1863-1864.
4007. De Waarheid. Weekblad. Meerhout, Schillebeeckx en Daems.
4008. De Ram. Synopsis, bl. 280.
4009. De Ridder K. B. Historische inlichtingen over Meerhout, V. J. Du Moulin, z. j. ; in-12.
4010. De Roye de Wichen P. Explorations archéologiques ; in : Bull. Soc. Anthropologie Bruxelles, d. XVII, 1898-1899. — Ook Taxandria, 1921, n° 2-3.

4011. **Donnet F.** Invent. Pr. A. Kunstvoorwerpen, 1e afl. bl. 69-72.
4012. **Erens A.** De edelmoedige pastoor van Meerhout ; in : De Zuiderkempem, 1934, bl. 43.
4013. **Gachard.** Invent. Arch. Chambres des comptes, III, bl. 261, 302.
4014. **Galesloot L.** Invent. Arch. Cour féod., II, 265, 291.
4015. **Gebruers.** Eenige aantekeningen over den Besloten Tijd. bl. 69, 147. (Boerenkrijg).
4016. **Gilden = Jongenelen.** Bouwstoffen. — **Jacobs.** Invent. Arch. Prov. Anvers, III, bl. 56.
4017. **Gevelers L. Gisbertus Mutsaerts.** Meehelen, Dierickx-Becke, 1923.
4018. **Gramaye.** Antiquitates belg. Diesta, bl. 70.
4019. **Grietens Jules = Vlaamsche geluiden,** 1928, n° 3. — **Dr R. Sterckens.** Dr Juul Grietens ; in : Herenthals, 1937.
4020. **Id.** Het Drossaardhuis te Meerhout en zijne bewoners in de XVIII eeuw ; in : Taxandria, 1913, bl. 236-239. Geil. — Herenthals, 1935, bl. 163. Geil.
4021. **Grietens L. J. F. van Roy.** Laatste Primus der Hoogeschool van Leuven. (1797) ; in : Zuiderkempem 1933, n° 1.
4022. **Id.** Meerhout. Uitgegeven door den Geschied- en Oudheidkundigen Kring der Zuiderkempem.
4023. **Id.** Bij het leenverhef van Meerhout. — Kwijtschelding van doodslag.
4024. **Id.** Oude houten put te Meerhout ; in : De Zuiderkempem, 1935, bl. 1-13.
4025. **Id.** Een Frankische put te Meerhout ; in : Zuiderkempem, 1935, bl. 46.
4026. **Id.** De bisschop van Antwerpen te Meerhout ; in : Zuiderkempem, 1936, bl. 51. — Meerhout vroeger : geschiedkundige bijzonderheden uit het midden van de XVIIIe eeuw bl. 110.
4027. **Id.** De Boerenkrijg te Meerhout ; in : Zuiderkempem, bl. 115.
4028. **Id.** Vrijgewei-proces in de 18e eeuw. — Een aanslag op het vrijgewei (1630.) — Het vrij maken van gemeen broek (1691) ; in : Zuiderkempem, 1938.

4029. **Id.** Paul de Roye de Wichem ; in : *Taxandria*, 1921.
4030. *Haardsteden* = A. Heylen. *Hist. Verh. Kempen*, bl. 173. — J. Cuvelier. *Les dénombrements de foyers en Brabant*. Bruxelles, 1912 : bl. 347.
4031. *Guide fidèle contenant la description de la ville de Louvain et des Mayeries d'Arsehot, Caggevine, Meerhout, Sichem et Tirlemont*. Bruxelles, J. Moris, z. d.
4032. **Heylen A.** *Hist. Verh. Kempen*, bl. 229.
4033. **Jansen J. E.** *De oude Kunst in de Kempen*, I, bl. 37, 58.
4034. **Id.** In *Memoriam*. Z. E. H. J. H. Jongenelen, pastoor van Meerhout ; in : *Taxandria*, 1909, bl. 254-259.
4035. **Id.** *De Brabantsche Omwenteling (Patriottentijd)*, bl. 94-98.
4036. **Jongenelen J. H.** *Bouwstoffen voor de Geschiedenis van Meerhout met eenige historische aantekeningen over de oude Kempen*. Turnhout, Splichal, z. d. (1900) ; in-8.
4037. **Laenen J.** *Introd. Hist. par. Dioc. Malines*, bl. 27, 97, 340:
4038. **Mirœus A.** *Op. dipl.* I, bl. 493.
4039. **Pinchart A.** *Inventaire Arch. roy. Chambres des comptes*, d. v, bl. 229.
4040. *Placcaerten ende ordonnantiën van de hertoghen van Brabant* (1648), d. VII, bl. 73, 75.
4041. **Raymaekers F.** *Chronicon Diestense en Historische oogslag op het steedje Haelen*, bl. 7.
4042. *Schouwburg der Nederlanden*, I, bl. 282.
4043. *Sepulcrien klooster* ; in : *Door oude folianten naar nieuwere tijden*. Turnhout, Crols, 1926 ; bl. 52.
4044. **Slager Fr.** *Brieven van de Groote Hoeve*. Baarn, Uitg. Bosch en Keuning. *Libellen serie*, n° 75-76. Geil.
4045. *Spotnamen* = *De Raadt. Sobriquets Com.* b., bl. 39, 78, 96, 549, 556.
4046. **Verhaegen P.** *La Belgique sous la domination française*. Bruxelles, 1926 ; d. III (Boerenkrijg), bl. 461-474.
4047. **W. E.** *Joannes van Haecht, zijne gevangenissen, medegevangen en blijde weerkomst* ; in : *De Meerhoutenaar*, 1864.
- Iconographie* = *Schilderijen van Slager en Frison*.
- Zie verder d. I. o. e: *Jourdain et van Stalle* — *De Seyn* —

Vander Maelen — Van Rooy — Kreglinger, en de n° 305, 319, 327, 328, 439, 562, 726, 743, 772.

MILLEGHEM.

Gehucht van Moll. Zie Moll.

4048. Coppens. Nieuwe beschrijving Bisd. 's Hertogenbosch, d. IV, bl. 186.

4049. Kerk = AAAB. Anvers, XIII, 1856, bl. 396 ; XIV, 1857, bl. 417.

4050. Odrada H^o = Zie Balen.

4051. Donnet F. Kunstv. P. A., 7^e afl. 1914, bl. 1146-1150.

4052. Schutjes. Kerk. gesch. Bisd. 's Hertogenbosch, d. V, bl. 117.

4053. Welvaerts. Postel's biographisch woordenboek, bl. 216.

MOLL.

4054. Analectes HEB., d. II, 1865, bl. 268-272; d. IX, 1872, bl. 402 ; d. VI, 1869, bl. 41-57 ; — d. I, 2^e r., 1881, bl. 193. — d. II, 3^e r., 1906 ; d. V, 1868, bl. 53-58.

4055. Annoncenblad van Moll en omliggende dorpen. Weekblad Moll, N. Havermans, 1877 ; 1° jaar.

4056. Bijdragen, d. I, 1902, bl. 95-86, (Markt), bl. 150-152 (Beurs) ; 1904, bl. 572 ; 1908, bl. 22 ; 1910, bl. 183, 321.

4057. Corbie = C. B. D. R. Notice succincte sur l'ancienne avouerie à Moll, Baelen et Desschel ressortissant à l'abbaye de Corbie ; in : AHEB. d. V, 1868, bl. 53-58. — Ph. Jaffé. Bibliotheca Rerum Germanicarum, d. I, Monumenta Corbeiensia. Berolini, 1864 ; in-8. — Bon de Saint Genois. Histoire des avoueries en Belgique. Bruxelles. 1837. — H. Radier. De voogdij in ons land gedurende de middeleeuwen. Amsterdam, 1881. — Abbaye de Corbie ; in : AAAB., Anvers, 1852, bl. 139 ; 1875, bl. 570. — Falke. J. Fr. Codex traditionum Corbeiensium notis criticis atque historicis ac tabulis geographicis et genealogicis illustratus. Leipzig, 1752. — Klippel G. H. J. Fr. Falke und das Chronicon Corbeiese. Eine kritisch-historische abhandlung. Bremen, 1843. — Caulincourt (Joan. doe). Chronicon Corbeiese (662-1529). Lelong, IV, (I) 1169. — Coc-

- quelin B. *Historia regalis abbatiæ Corbeiensis compendium*, ed. et adnot. J. Garnier, in : *Mém. Soc. Antiq. Picardie* (1845), A. VIII, 377-524. Amiens, 1846. — Darsy F. J. *Notes hist. sur la ville et l'abbaye de Corbie*: Amiens, 1870 ; in-4. — D. Grenier. *Histoire de l'abbaye de Corbie*. Paris, 1910. — Id. *Histoire de la ville et du comté de Corbie*, Paris, 1910.
4058. *Chronijken van Gheel* ; in : *Nieuwsblad van Gheel*, 1857, nr. 35, 47.
4059. *Compendium otii litterarum et eorum quae studia humanitatis concernunt in municipio Mollensi a studiosa juventute publice repetendum*. Gedr. einde 18e e. Mechelen en Antwerpen.
4060. Coppens. *Nieuwe beschr. Bisdom s' Hertogenbosch*, d. IV, bl. 187-193.
4061. *Costumen ende oude observantiën der Vooghdije van Moll, Balen ende Desselde* ; in : *Christyn, Brabants Recht*, d. II, bl. 1245-1270.
4062. De Longé. *Coutumes du Pays et du Duché de Brab.* d. VII, bl. 196-323. (Moll, Balen en Desschel).
4063. De Raadt J. Th. *Eenige aantekeningen op Moll, Baelen en Desschel* ; in : *Kempisch Museum*, 1892, bl. 69, 183.
4064. Donnet F. *Inventaris Kunst. P. A.*, 1e afl. bl. 72-78. — d. IX, 1926, bl. 1504-1527. Geïl.
4065. *Eene bladzijde uit de geschiedenis van Moll, Baelen en Desschel* ; in : *Kempisch Museum*, 1891, bl. 30, 40, 119, 344.
4066. *Exposition internationale d'art à Moll*, 18 Août-3 Sept. 1907. Catalogue. Moll, K. Raeymackers, 1907: — H. C. *L'exposition internationale d'art à Moll* ; in : *Bull. off. Touring Club*, 1907, bl. 258-260. Geïl. — J. E. Jansen ; in : *Taxandria*, 1907, bl. 167-170.
4067. *Fabrication du verre, vitres, glaces, orïstal, bouteilles etc.* ; in : *Revue de l'ingénieur*, d. XX, 1923, bl. 23-81.
4068. *Gazet van Moll* ; sedert 1884.
4069. Galesloot L. *Invent.. Cour féod. Brab.*, d. I, bl. 73, 340 ; d. II, bl. 89, 398, 408.
4070. *Gebruers. Eenige Aantekeningen Besl. Tijd*, bl. 63, 136.

4071. Gemeente Moll. Algemeen overzicht der gebeurtenissen van allen aard en op alle gebied welke gedurende de 4 lange jaren dwingelandij der vreemde overheerschers in de gemeente zijn voorgevallen. Moll, Druk. Staatsweldadigheidsschool, 1919.
4072. Gramaye. Antiq. Belg. Antverpia, C. VI, bl. 30.
4073. Haardsteden = Heylen. Hist. Verh. Kempen, bl. 173.
— J. Cuvelier. Les Dérangements des foyers de Brabant, bl. XII, 16 ; XXVII, 13 ; CX XXI, 1 ; CXCH, 30 ; CCLXVI, 29 ; CCCXXI, 26 ; 10, 462, 463, 498.
- 4073/b. Henriquet M. La Campine industrielle-Bruxelles, z. d. ; (Bouteillerie, bl. 202).
4074. Jaarlijksch Verslag. Gemeente Moll. Dienstjaar 1909-1910. Moll, E. van Beekhoven.
4075. Jansen J. E. Het arrondissement Turnhout, bl. 39. Geil.
4076. Id. De oude kunst in de Kempen, I, bl. 20-21, 36.
4077. Id. De Brabantsche Omwenteling. (Patriottentijd).
4078. Keuren van Moll (1633-1682); in: Bull. CRH. anciennes lois et ordonnances de Belgique, d. VII.
4079. La Cité - Jardin de Moll - Toemaethoek ; in : Home, Juli 1924, bl. 73-76. Geil.
4080. Laenen J. In Memoriam A. J. M. Reydam's ; in : Bull. Cercle Arch. Malines, d. XXVII, 1922, bl. 185. Portr.
4081. Id. Introd. Hist. par. Dioc. Malines, bl. 13, 36, 42, 258, 412, 433.
4082. Laveille E. L'Evangile au centre de l'Afrique. Le P. van Henexthoven S. J. fondateur de la Mission du Kwango. (Congo-belge) Louvain-Bruxelles, A. De Wit, 1926.
4083. Le Roy. Not. March. S. R. I., bl. 272.
4084. Id. Le grand théâtre sacré du duché de Brab., d. II, bl. 112.
4085. Les Délices des Pays-Bas, I, bl. 245.
4086. Ministère de la Justice. Ecoles de bienfaisance de l'Etat. Individus de moins de 18 ans à la disposition du gouvernement. Mode de transfèrement. Moll. Ecole de bienfaisance de l'Etat, 1902 ; in-12
4087. Moll ; in : Het Kempenland van Herenthals, 1868. n° 10-16, 36-38.
4088. Muyldermans J. Op het zilveren jubelfeest van den Z.

- E. H. J. F. Cuypers, pastoor-deken te Moll, 1883-1908. Gelegenheidsrede in de parochiekerk van de HH. Petrus en Paulus aldaar uitgesproken den 23 Juni 1908. Moll, z. d.
4089. Pinchart A. Invent. Arch. Chambre des comptes, d. IV, bl. 51, 109 ; d. V, bl. 227.
4090. Regels van het Broederschap van 't Hoogwaardig H. Sacrament... ingesteld in de parochiën van Leefdal, Mol, Desschel, Op-Weulen, Saventhem enz. Loven, M. Hulle-gaerde, 1682 ; in-16.
4091. Reydam's A. Moll. Herinnering aan de geboorteplaats ; in : Bull. Cercle Arch. Malines, VI, 1895, bl. 323-330.
4092. Id. Eenige bladzijden uit de geschiedenis der Vrijheid en voogdij van Moll, Baelen en Desschel. Mechelen, L. en A. Godenne, 1893 ; in-8. Geïl.
4093. Id. Huizen te Moll ; in: Taxandria, 1905-1906, bl. 15-56.
4094. Id. De Toren van Moll en de brand in 1765 ; in Taxandria, 1908, bl. 27-36.
4095. Id. Beknopt dagboek der Vrijheid en Voogdij van Moll, Baelen en Dessel ; in : de twee Gazetten van Moll, 1892.
4096. Id. Het laathof van Batenborgh te Moll ; in : Taxandria, 1909, bl. 33-38.
4097. Id. Le patrimoine de Saint Adelard de l'abbaye de Corbie en Belgique ; in : Taxandria, 1913, bl. 216-235.
4098. Rutot A. Sur l'âge des dépôts connus sous les noms de sable de Moll, d'argile de la Campine, de cailloux de quartz blanc, d'argile d'Andenne et de sable à facies marin noté Om dans la légende de carte géologique de la Belgique au 40.000°. Bruxelles, Hayez, 1908 ; in-4. (ARB.)
4099. Schouwburg der Nederlanden, I, bl. 282.
4100. Schutjes. Kerk. Gesch. Bisd. 's Hertogenbosch, d. V, bl. 141-148.
4101. Spaey F. Vereeniging voor Vreemdelingen-verkeer in de Kempen. Afd. Moll. 1927. (H. Doorn en Gids).
4102. Id. Gildeleven in de Kempen, z. pl. n. d. [1928] ; in-8. Geïl. (S. Barbaragilde Moll).
4103. Van Even E. Over de Rederijkkamer. Het Lindebloemen te Moll. Leuven, 1850 ; in-8.
4104. Van Speybroeck E. Quelques traits de la vie du T. R.

- P. Paul de Moll. Bruxelles, 1898.
4105. Van Tendeloo H. Moll ; in : Het Kempenland, 1868.
4106. Verhaegen P. La Belgique sous la domination française. Bruxelles, 1926 ; d. III. (Boerenkrijg). bl. 471-475.
4107. Voornamen inboorlingen, cfr. Schutjes o. c. d. V: bl. 144. — J. E. Jansen. Bio-Bibliographisch Naamboek der voormannen en voornamen familiën der Kempen, o. c.
4108. Wauters A. Histoire des environs de Bruxelles, d. II, bl. 619-620. (Carmelitessen).
4109. Welvaarts Th. I. Geschiedkundige Bijdragen over de Voogdij van Moll. Turnhout, Splichal, 1891 ; in-8. Geïl.

Iconographie = De schilderijen van Jacob Smits, Midy, Van Rompay, Baksteen, van Leemputten, De Clerck enz. Zie verder d. I. o. c. Jourdain et van Stalle — De Seyn — van Rooy — Vander Maelen — Kreglinger en de n° 138, 197, 280, 305, 307, 327, 407, 452, 556, 666, 710, 726, 772, 779, 780, 799.

OLMEN.

Parochie hing af van Postel. Zie Postel.

4110. Analectes H. E. B., 3e r. d. II, 1906.
4111. Bijdragen, 1906, bl. 521 ; 1908, bl. 17. (Naamafleiding).
4112. Butkens. Troph. Brab. IV, bl. 101.
4113. De Clercq d'Olmén. (Bon de Stein d'Altenstein. Annuaire de la noblesse de Belgique, 1871).
4114. De Ram. Synopsis, bl. 281.
4115. De Ridder K. B. (J. van Gerheze). Historische inlichtingen over Olmen. Meerhout, V. J. Du Moulin. en, in : De Meerhoutenaer 1863, n° 25, 30, 44.
4116. Donnet F. Invent. Kunstvoorw. P, A., V, 1911, bl. 798-807.
4117. Galesloot L. Le livre des feudataires de Jean III. Bruxelles, 1865 ; bl. 152.
4118. Id. Inventaire Archives Cour féod. Brab. I, 1870, bl. 21, 139, 146, 340, 352 ; d. II, bl. 147, 163, 171, 281, 386.
4119. Gebruers. Eenige aantekeningen Besloten Tijd, bl. 25.
4120. Le Roy. Not. March. S. R. I., bl. 281. Geïl.

4121. **Piot Ch.** Fondations Bourses. Prov. Anvers, bl. 601-609.
4122. **Welvaarts.** Olmen naar de Archieven van Postel. Turnhout, Beersmans, 1888 ; in-8.
4123. **Id.** De vroegere tienden van Olmen ; in : Kempisch Museum, 1891, bl. 14.
4124. **Willibrordus H^e** = **Verbist H.** Saint Willibrord, 1939.
— **Erens Dr A. S^t.** Willibrordus, 1939.

Zie verder d. I, o. c. Jourdain et van Stalle — De Seyn — Van Rooy — Kreglinger — en n° 270, 305, 439.

OOSTERLOO.

Gehucht van Geel. Zie Geel.

4125. **Ceyssens L.** Bij het aanstaande eeuwfeest van het Mariadal te Oosterloo ; in : Bode H. Franciscus, April, 1933.
4126. **Coppens.** Nieuwe beschrijving Bisd. 's Hertogenbosch, d. IV, bl. 197.
4127. **Donnet F.** Kunstv. Pr. Antw. Invent. 1^e afl. bl. 60-61.
4128. **Gebruers F.** Eenige Aanteekeningen Besl. Tijd., bl. 148.
4129. **Kuyl D.** Gheel vermaerd, bl. 363-367.
4130. **Le Roy.** Not. March. S. R. 1., bl. 319.
4131. **Lucia H^e** = **Leven.....** gevierd in de parochiekerk van Oosterloo. Gheel, E. Biddeloo, 1877 ; in-16.
4132. **Schutjes.** Kerk. Gesch. 's Hertogenbosch, d. v, bl. 406-408.
4133. **Sneyers E.** Uit de geschiedenis van Oosterloo ; in : De Zuiderkempen, 1934, n° 2.

POSTEL.

Gehucht van Moll. Premonstratenser abdij, in den beginne, afhangend van de abdij van Floreffe (Namen).

4134. **Abeille de la Campine** = **Projet de chemin de fer de Postel à Turnhout**, 1841, n° 12, 16, 17. — **Sur les œuvres de la propriété de Postel et les établissements utiles qui seront créés sur cette grande propriété**, 1840, n° 2, 8, 25, 36.
4135. **AHEB.** = XII, 1855, bl. 215-217.
4136. **Barbier V.** Histoire de l'Abbaye de Floreffe. Namur, Douxfils, 1892 ; 2 d. in-8.

4137. Bijdragen, 1908, bl. 20, 446. (Naamafleiding, zegel).
— 1909, bl. 121 (Goederen).
4238. Butkens. Trophées de Brabant. Supplém. d. II, bl. 435.
4139. C. B. D. R. Le Prieuré de Postel ; in : AHEB., d. v, 1868, bl. 241-255.
4140. Claessens P. Abbayes et Prieurés de l'Ordre de Prém. : in : Précis historiques, 1885, Octobre.
4141. Coenen. De abdijkerk van Postel ; in : Verzamelde opstellen uitgegeven door den geschied- en oudheidkundigen studiekring te Hasselt ter eere van den E. H. Pol Daniels, voorzitter. Hasselt, Crollen, 1923 ; bl. 77-84.
4142. Coppens J. A. Nieuwe beschr. v. h. Bisdom. v. 's Herlogenbosch, d. IV, bl. 203-224.
4143. Coveliers L. Postel als plaatsnaam. Arendonk, J. Lavrijssen, 1925 ; in-8.
4144. Daris J. Histoire du diocèse et de la principauté de Liège depuis leur origine jusqu'au XIIIe s. Liège, 1890 ; bl. 612. — (1724-1852) d. IV, bl. 465.
4145. de Broqueville Graaf K. = Ons Volk ontwaakt, 28 Sept. 1911. — Miles. Le Baron de Broqueville et la Défense nationale. Bruxelles, van Oest, 1918. — J. Splichal. Huldebetooging aan den Weled. B^{de} K. de Broqueville. Turnhout, J. Splichal, 1911 ; gr. in-4. Geïl.

4146.

Deductio brevis, summarie continens Argumenta, quorum omnium et singulorum verificationes et probæ per instrumenta authentica altipotentibus D. D. ordinibus uniti Belgii exhibitæ sunt quibus Dominus Abbas et Religiosi Abbatîæ Postellensis, junctis sibi officio fiscali Brabanticæ, nômîne suæ catholicæ Majestatis, Dominis Deputatis ordinum Brabanticæ ; Dominis consulibus, scabinis cæteroque Magistratu civitatis Antverpiensis invicte ad evidentiam (uti firmè credunt) demonstrarunt, Hospitale (nunc abbatiam) de Postel, nunquam fuisse partem territorii sive Majoratus Sylvæducensis.

Contra -- celso ac potentes D. D. Ordines Fœderati Belgii, qui aliquando contrarium suslinuerunt, jam vero sæpius diserte agnoverunt et expresserunt dictam, Abbatiam esse Territorii Antverpiensis.

27 bl. kl. in-fol. z. d. n. pl. c. 1702 ?

4147. De Raadt J. Th. In Memoriam Th. I. Welvaarts ; in : Kempisch Museum, d. III, 1892, bl. 60-62.

4148. **De Ridder.** Historische Mengelingen over de Kempen. Postel, bl. 8-37.
4149. Description hist., chron. et géogr. du duché de Brabant, 1791 ; bl. 445-449.
4150. **De Stoppelaar D. A.** Gids Postel, Retie, Arendonk, Mol, Dessel. Antwerpen, E. Ilegems, [1933].
4151. Document de Postel, 1207 ; in : AARAB., XII, 1855, bl. 215-217.
4152. **Donnet Fr.** Une œuvre intime du sculpteur J. C. De Cock. Anvers, J. van Hille-De Backer, 1913. Geïl. (ARAB.)
4152. **Floreffe (Abdij) = Barbier J.** Nécrologe de l'abbaye de Floreffe ; in : AHEB., XIII, 1876, bl. 5-70, 190-286. — Barbier V. Histoire de l'abbaye de Floreffe. Namur, Douxfils, 1892 ; 2e uitg. 2 d. — Berlière. Monasticon belge, d. I, bl. 111.
4154. **Foppens J. Fr.** Historia episcopatus Sylvœducensis. Bruxellis, Foppens, 1921.
4155. **Gachard.** Inventaires Archives belg. Cartes et plans. Bruxelles, Hayez, 1848 ; 3e supplém. bl. 134.
4156. **Gallia christiana**, d. v, bl. 426-428.
4157. **Gaspar M. M.** L'Abbaye de Postel et la Mission de l'Uclé. (Les Missions de Prémontrés (1905), bl. 169-173. Geïl.)
4158. **Gebruers P. F.** Eenige aantekeningen over den Besloten Tijd en den Boerenkrijg in de Kempen. Geel, H. Rombouts, 1899 ; 2 d.
4159. **Gens E.** La Campine Anversoise. Postel ; in : La Belgique illustrée, d. I, bl. 265-266.
4160. **Gife E. L.** Postel, son abbaye et son église. Notice. ; in : AHAB., d. XXVIII, 1872, 2e r. VIII, bl. 133-143.
4161. **Goffaerts C.** Notice sur l'abbaye de Postel. Louvain, A. Fonteyn, 1890 ; in-8.
4162. **Goovaerts L.** Ecrivains, artistes et savants de l'Orde de Prémontré. Dictionnaire bio-bibliographique (1907).
4163. **Gramaye, Ant. Ill. Duc. Brab.** (1708) Postella, appendix ad Campiniam, bl. 39.
4164. **Heylen A.** Historische Verhandelingen over de Kempen, Turnhout, 1837.
4165. **Hermans Dr C. R.** Geschiedkundig mengelwerk over

- de Prov. Noord-Brabant. 's Bosch, 1839 ; 2 d.
4166. Id. Bijdragen tot de geschiedenis, oudheden enz. der Prov. Noord-Brabant. 's Bosch, 1843.
4167. Id. Analytische opgave der gedrukte charters, diplomatas betreffende de Prov. N. Brabant. 's Hertogenbosch, Palier en zoon, 1844.
4168. Heuvelmans P. J. Kronijk der stad en Vrijheid Turnhout. Turnhout, 1844. (Beschrijving Postel, bl. 174-219).
4169. Hezemans J. C. A. Drie abdijen uit de XIIe eeuw. Amsterdam, C. L. van Langenhuysen, 1874.
4170. Hugo C. L. Annales Ord. Præmonstratensis (1736), d. II, bl. 219.
4171. Inventaris K. Pr. Antwerpen. VIII, 1922, bl. 1266-1273. Geïl.
4172. Jansen J. E. De Abdij van Postel ; in : 't Parks's Maandschrift, d. IV, 1904, bl. 219-225.
4173. Id. De oude Kunst in de Kempen ; in : Taxandria, 1909. Geïl.
4174. Id. La Belgique Norbertine. Averbode, Abbaye, 1920 ; in-8. Geïl.
4195. Lefèvre J. Une question internationale relative à l'abbaye de Postel (aux XVIIe-XVIIIe s.) ; in : Annales Præmontr. I, 1925, bl. 49-68.
4176. Leurs C. Dr. Steden en Landschappen. De Kempen. Antwerpen, De Sikkel.
4177. Id. Geschiedenis van de Vlaamsche Kunst. Antwerpen, De Sikkel, z. j. ; d. I, bl. 33, 37, 38, 43, 57-62, 67 ; II, 633, 866.
4178. Le Roy J. Not. March. S. R., bl. 432.
4179. Id. Le grand théâtre sacré du duché de Brabant. La Haye, 1729 ; d. II, 2e p., bl. 108-110.
4180. Miræus A. Ordinis Præm. Chronicon ; ed. 1613 ; bl. 141-142.
4181. Id. Op. dipl. d. I, 709 ; IV, 534.
4182. Nieuwenhuyzen J. De Bibliotheek van de Abdij van Postel ; in : De Gulden Passer, IX, 1931, bl. 69-74.
- 4182b. Noyons A. Waarom Postel tot België behoort ? ; in : Bijdragen, XXV, 1934, bl. 127-135.
4183. Parochiën = Arendonk, Asten, Beest (Gelder), Bok-

- hoven, Helmond, Lagemierde, Lierop, Lieshout; Luik's gestel, Mill (Cuyck), Oerle, Olmen, Renoy (Gelder, Reusel, Rixtel, Someren, Venloo, Zonderwijk (Veldhoven). Zie geschiedenis dezer parochiën.
4184. Perk M. A. Wandelingen door de provincie Antwerpen. Utrecht, J. G. Broese, 1885 ; bl. 88-107.
4185. Pierre sépulcrale à Postel ; in : *Messenger Sc. hist. b.* Gand, 1839, bl. 300. Geïl.
4186. Placcaet over de aelmoessen te Postel 1650 ; in : *Placcaeten van Brabant*, d. III, bl. 22.
4187. *Prims Fl. Campinia sacra*. IV. De O. L. Vr. Abdij der Norbertijnen te Postel. Antwerpen, Veritas, 1935 ; in-8. Geïl.
4198. Prosman C. S. L'abbaye de Postel ; in : *Bibliothèque Norbertine*, d. V, 1903, bl. 162-169.
4189. Raymaekers. Het kerkelijk en liefdadig Diest, bl. 514. (Refuge).
4190. Rijken C. De gemeente Eersel leent gelden van de abdij van Postel (1613) ; in : *Taxandria N. Br. d. XXXVII*, bl. 248-251.
4191. Id. Goederen en tienden der abdij van Postel te Veldhoven ; in : *Taxandria N. Br. d. XXVII*, 1920, bl. 280-288, 289-292.
4192. Schutjes L. H. C. Kerkelijk Geschiedenis, (1870) ; d. I, bl. 313-338.
4193. Ten kruistocht voor de stervenden. Vrome vereeniging van het afsterven v. d. H. Jozef opgericht in de kerk van Postel ; in-16, 1920.
4194. Toevluchthuizen = Diest : Raymackers. Het kerkelijk Diest, bl. 514. — Bree, 's Hertogenbosch, Leuven, Lier, Luikgestel. Zie geschiedenis dier gemeenten.
4195. Valvekens E. Rumoldus Colibrant, eerste abt van Postel (+1626) ; in : *Analecta Præm.* V. 1929, bl. 27-45.
4196. Van Bommel E. La Belgique illustrée, d. I, bl. 265, 266.
4197. Van der Auwera J. P. Benoeming door Maria-Theresia van Joannes Peeters tot abt van Postel. Een diploma van 1760 ; in : *Brabantsch Museum*, bl. 67-70.
4198. Van Herdegom. Diva virgo candida, bl. 319.
4199. Van Heurn J. H. Historie der stad en meyerie van 's

- Hertogenbosch. Utrecht, 1776-1778 ; 4 d. in-8. — Kerkelijke en wacrelldijke oudheden en gestighien der stad en Meyerye van 's Hertogenbosch, bl. 476-506.
4200. Van Spilbeeck I. Armoiries des abbayes norbertines de la Belgique ; in : Annales ARAB., d. LI, 1898, bl. 493.
4201. Van Waefelghem R. Répertoire des sources imprimées et manuscrites relatives à l'histoire des monastères de l'Ordre de Premontre. Postel, n° 411, bl. 198-199.
4202. Verhaegen P. La Belgique sous la Domination française. 1792-1814. Bruxelles, Goemaere, 1926 ; d. III. Boerenkrijg, bl. 471-475.
4203. V. M. D. R. Brandschatting van 100.000 fr. op de abdij van Postel ; in : De Meerhoutenaer, 1864, n° 21.
4204. Welvaarts Th. I. Geschiedenis der abdij van Postel. Turnhout, Splichal-Roosen, 1878 ; 2 d. in-8. Geil, (2^e uitg. 1887).
4205. Id. Postel's biographisch woordenboek van de XIIe tot de XIXe eeuw. Brecht, L. Braeckmans, 1892 ; in-8. Geil.
4206. Id. Postel en zijn vroegere invloed in de Nederlanden. Amsterdam, van Langenhuysen, 1882.
4207. Id. Het Refugiehuis der abdij van Postel te 's Hertogenbosch. 's Hertogenbosch, Muller, 18888 ; in-8.
4208. Id. Feestmededeeling van twee jubilarissen van Postel in dicht en proza. Turnhout, Beersmans, 1891 ; in-8. Geil.
4209. Id. Geschiedenis van Bladel. Turnhout, Beersmans, 1891 .
4210. Id. Reusel naar de archieven van Postel's abdij. Turnhout, Splichal-Roosen, 1877 ; in-8. Geil.
4211. Id. Zomeren naar de archieven van Postel's abdij. Helmond, 1892 ; in-8. Geil.
4212. Id. Feestmededeeling der zilveren Jubelplechtigheid in de Norbertiener abdij van Postel. Turnhout, Beersmans-Pleck, 1881 ; in-8.
4213. Id. Levensschets van den Prior Egidius Huygen. Geel, Biddeloo, 1886 ; in-8.
4214. Id. Levensschets van Jacobus De Kort, 1^e prelaat der herstellde abdij van Postel-Moll. Antwerpen, Van Os-De Wolf, 1891 ; in-8. Geil.

4215. Id. Levensschets van Herman Jozef Beugels. Gent, Siffer, 1892 ; in-8. Geïl.
4216. Id. Levensschets van Cornelius van Boesdoneq. (De Katholiek, Nov. 1884).
4217. Id. Levensschets van den prelaat N. G. Sichmans. (De Katholiek, d. XCIV, bl. 22-23).
4218. Id. Postel's aloude kerk en kandelaar van de XIIe eeuw. Gent, Leliaert, Siffer, 1888 ; in-8. Geïl.
4219. Id. Rumoldus Colibrant, eerste abt van Postel ; in : Dietsche Warande, IV, NR. 1891, 5^e afl. Geïl.
4220. Id. De huizing der Frankische vorsten te Netersel onder Bladel aan de Norbertijnen van Postel verkocht, 923-1340 ; in : Dietsche Warande, NR. 3^e jaarg. 1890, n° 5.
4221. Id. Chronologische en Analytische Oorkondenlijst van Mierde ; in : Kempisch Museum II, 1891, bl. 357 en vlg.
4222. Id. Levensschets van L. van Cannart d'Hamale. Utrecht, van de Weyer, 1884.
4223. Id. Levensschets van den prelaat J. van den Broeck, Helmond, De Reydt, 1889.
4223. Id. Gemijterde abten van Postel. 's Gravenhage, Geneal. en Herald. Archief, 1890.
4225. Id. Geschiedenis der Vrijheid Arendonck. Turnhout, 1887.
4226. Id. Olmen naar de archieven van Postels abdij. Turnhout, 1888.
4227. Id. Geschiedenis van Bladel. Turnhout, 1891.
4228. Wichmans A. Dissertatio historica de origine ac progressu Cœnobii Postulani. Antverpiœ, Verdussen, 1628 ; in-4.
4229. Id. Brabantia Mariana, bl. 727.
4230. Willems P. G. H. Sur des ouvrages relatifs à l'abbaye de Postel etc. par. M. Welvaerts ; in : Bull. Acad. roy. des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, d. IX, 1885.

Zie verder : d. I, o. c. Jourdain et van Stalle-De Seyn-van Rooy-van der Maelen-Kreglinger en de n°s 88, 140, 163, 226, 249, 269, 300, 439, 531, 702, 772, 1200/bis, 1504, 1514, 1690, 1694, 1702, 1719, 1726, 1737, 2424, 2457, 2721.

RAUW.

4231. Gehucht van Moll. Zie deze gemeente.

ROSLAAR.

Gehucht van Balen. Zie deze gemeente.

4232. **Donnet F.** Inventaris K. P. A. 4^e afl. 1910, bl. 520-523.
Geel.

SCHOOR.

Gehucht van Balen. Zie deze gemeente.

4233. **Donnet F.** Inventaris K. P. A. 4^e afl. 1910, bl. 516-519.
Geel.

SLUYS.

4234. Gehucht van Moll. Zie deze gemeente.

TEN AART.

Gehucht van Geel. Zie deze gemeente.

4235. **Cornelissen J.** Spotzegels, in : *Ons Volksleven*, bl. 115-116. — *Volkshumor*, I, bl. 230-231.

4236. **De Ceuster J.** Ten Aart (Geel) ; in : *Taxandria*, 1932, bl. 122-143.

4237. **Janssens G.** Gheel in beeld en schrift. — **Kuyt.** Gheel vermaerd door den dienst van de H. Dimphna.

4238. Kapel op Ten Aart te Geel, 1752 ; in : *De Zuiderkemp*, 1937, 61-62.

4239. **Schutjes.** Kerkelijke geschiedenis, d. III, bl. 756.

4240. **Van Nooten J.** Proeve ter inleiding voor verdere studie van de geschiedenis der S. Hubertusparochie : Geel-Aart ; in : *De Zuiderkemp*, 1936.

WEZEL.

4241. Gehucht van Moll-Balen. Zie deze gemeenten.

WINKELOMHEIDE.

4242. Gehucht van Geel. Zie deze gemeente.

ZAMMEL.

Gehucht van Geel. Zie deze gemeente.

4243. *Bijdragen*, 1908, bl. 178.

4244. Chronijken van Geel ; in : Het Nieuwsblad van Gheel, 1855, n° 3.
4245. Coppens. Nieuwe beschrijving, d. IV, bl. 296.
4246. Donnet F. Inventaris K. Pr. Antw. 1° afl. bl. 62-64.
4247. Kerk = AAAB. Antwerpen. XIV, 1857, bl. 494 ; XV, 1858, bl. 18, 23 ; LXIV, 1912, bl. 381. Geil.
4228. Le Roy. Notitia March. S. R. I., bl. 317.
4249. Schutjes. Kerkelijke geschiedenissen, d. V, bl. 989-992.

ZITTAART.

- Gehucht van Meerhout. Zie deze gemeente.
4250. Inventaris K. Pr. Antw. 9° afl. 1926, bl. 1470-1473. Geil.
4251. Jongenelen. Bouwstoffen Meerhout, bl. 142-143.

Kanton Turnhout.

BEERSE.

- Hing af van de Norbertijner Abdij van S. Michiel te Antwerpen. Zie Bibliografie van S. Michielsabdij = Meer. Was ook geruimen tijd vereenigd met Vosselaar. Zie = Vosselaar.
4252. AHEB., XXVIII, 1900, bl. 325 (Pouillé). — Ibidem, XXXI, 1905, bl. 262, 263 (Kerk).
4253. Analecta Præmonstr. I, 1925, bl. 164 (Pastorij).
4254. Archief = Rijksarchief Brussel. Leenen, Cynsen, Rekeningen. — Staatsarchief Antwerpen. Rekeningen — Processen — Stukken en registers 16e-18e e. — Bestuurlijke afdeling — Rechtspleging — Kerk en H. Geestrekeningen. — Kerkarchief Beerse. Manuale — Rekeningen. — Abdijarchief 't Park. Bundel Beerse. — Stadsarchief Turnhout. Manuale midden 16e eeuw — Goedenissen — Processen — Beheer — Varia. — Privaat Archief, de Renesse, Oostmalle.
4255. Carnoy A. Diction. étym. Com. Belg. Louvain, 1939 ; d. I, bl. 51.
4256. Cornelissen J. Volkshumor, d. I, bl. 234.
4256b. Cuvelier J. Les dénombrements de foyers en Brabant.

- XIVe-XVIe s. ; bl. 12, 470, 471, 530.
4257. De Molder Th., Jansen J. E. en van Nyen K. Bijdragen tot de geschiedenis van Beerse ; in : Taxandria, 1931, n° 3.
4258. De Ram. Sinopsis, bl. 284.
4259. De Renesse Cte Th. Silhouettes d'ancêtres, 2e s. Brux., 1928.
4260. De Raedt. Itcghem et ses seigneurs, bl. 50 (Heerlijkheid).
4261. Id. Norderwijck en zijne Heeren, bl. 16. (Heerlijkheid).
4262. De Róover (Familie — Stamboom) in : Stadsarchief Antwerpen.
4263. Donnet F. Inventaris Kunstv. Pr. Antwerpen, III, 1909, bl. 292-301,
4264. Ernalsteen J. Beerse in de XVIe eeuw ; in : Oudh. en K. 1932, bl. 77-86, 145-152 ; 1933, bl. 20-28.
4265. Galeslôot L. Inventaire Arch. Cour féod. Brabant. Bruxelles, 1884 : d. II, bl. 150, 162, 181, 220, 299.
4266. Id. Les feudataires de Jean III, duc de Brabant. Brux., Arnold, 1865.
4267. Gemeente Beersse. Feestgids van den Nederlandsche Muziekstrijd voor Harmonie- en Fanfaregezelschappen. [Beersse, J. Daneels, 1927].
4268. Gielens A. en Ernalsteen J. Inventaris-Documenten Archieven, Bronnen voor de geschiedenis van Beerse ; in : Oudh. en K., 1932, bl. 1-11.
4269. Góetschalekx P. J. Beersse en Vosselaar. Akten ; in : Bijdragen, VII, 1908, bl. 551-573.
4270. Id. Beerse. Beschrijving ; in : Bijdragen, VIII, 1909, bl. 28-69.
4271. Id. Beerse en Vosselaar ; in : Kempisch Museum, II, 1891, bl. 381-388.
4272. Id. De Heeren van Oostmalle, ; in : Taxandria, 1921.
4273. Henriquet M. La Campine industrielle. Bruxelles, z. d. bl. 212, 227.
4274. Instellinge, aflaten en regels van het lofwaardig broederschap ingesteld in de succursale kerk of capelle van den H. Cornelius te Beerse. Antwerpen, Philippe Ville, z. d. ; in-16.

4275. **Jansen J. E.** Turnhout in het Verleden en het Heden. Turnhout, J. Splichal, 1905 ; d. I (Heeren).
4276. **Id.** L'Abbaye Norbertine du Parc-le-Duc. Malines, H. Dessain, 1929. (Laathof).
4277. **Id.** Bewijsstukken van het Laathof der Norbertijner Abdij van 't Park te Beerse ; in : Taxandria, 1931.
4278. **J. E.** De Schepenbank van Beerse ; in : Oudh. en K., 1932, bl. 11.
4279. **Kempische Oudheden, 1185-1295 (Beerse-Vosselaar) ;** in : Bijdragen, XIX, 1928, bl. 370-377.
4280. **Knijff G.** Abt van S. Michiel, pastoor te Beerse ; in : De Vlaamsche School, 1879, bl. 56-58.
4281. **Laenen J.** Introduction à l'hist. paroiss. du dioc. de Malines. Brux., 1924 ; bl. 69, 359.
4282. **Le Roy J.** Notitia Marchionatus S. R. I. bl. 419.
4283. **Pinchart A.** Inventaire Archives Ch. des Comptes Brux., 1879 ; d. V, bl. 228 (Cynsen).
- 4283b. **Piot Ch.** Invent. Arch. Belg. Inventaires divers. 3e suppl. Cartes et plans. Brux., Hayez, 1879 ; bl. 32.
4284. **Proost (Heerlijke Familie) = Généalogie : Nobil. de Herckenrode.**
4285. **Stroobant L.** Le puit anti-romain de Beerse ; in : Taxandria, II, 1905, bl. 120-124. Geil.
4286. **Id.** Beerse. Etymologie-Lieux-dits-Legende-S. Corneille-Puit ancien ; in : ARAB., LXXII, 1924, bl. 149-152.
4287. **Id.** Les Sires d'Oostmael ; in : Taxandria, 1920.
4288. **Suffixe Ber, Beers ;** in : Messager Sc. hist. Gent ; II, 1834, bl. 36-40.
4289. **Thys Carolus Herman Jozef ;** in: W. van Spilbeeck. Necrologium Abdij. Tongerlo. Portret in de abdij.
4290. **Van Couwerven Norbertus,** abt van S. Michiel, pastoor te Beerse ; in : Biographie nationale, IV, 453.
4281. **Van den Eynde.** Historische aantekeningen rakende de heerlijkheid Beerse, de kerk en de kapel van S^t. Cornelius ; in : Kempisch Museum, 1892, bl. 126, 133.
4292. **Van Heurck E.** Les drapelets de pèlerinage en Belgique et dans les pays voisins. Anvers, 1922 ; (S. Cornelis, bl. 42, 86, 96, 103, 105, 124 enz. Zie Table des matières).
4293. **Van Nyen K.** Het huishouden van een pastoor van Beer-

- se in 1784 ; in : Taxandria, bl. 22-36.
4294. Id. Het kosterschap en het onderwijs te Beerse in vroeger tijd ; in : Taxandria, 1933, bl. 6-23 ; 1934, bl. 2-19 ; 1940, bl. 101-110.
4295. Id. Over den plaatsnaam Beersse of Beerse ; in : Taxandria, 1934, bl. 86-95.
4296. Id. Zonderlinge weddingen te Beerse ; in Taxandria, 1935, bl. 125-128.
4297. Id. Inhaling van graaf de Pestre, heer van Beerse in 1768 ; in : Taxandria, 1933, bl. 142-145.
4298. Id. Heerlijkheid, Bestuur en Rechtsmacht te Beerse in vroeger tijd ; in : Taxandria, 1936. Geïl.
4299. Id. De Brabantsche Omwenteling te Beerse ; in : Taxandria, 1941.
4300. Id. De Veldkapellekens te Beerse ; in : Oudh. en K., 1932, bl. 12-16. Geïl.
4301. Id. Het Drieluik van den H. Cornelius ; in: Oudh. en K., 1933, bl. 73-80. Geïl .
4302. Id. De Gans in de volksgebruiken ; in: Volkskunde, 1934.
4303. Id. De Molens van Beerse ; in : Tijdschrift voor geschiedenis en folklore Prov. Antwerpen, 1938, bl. 167-183.
4304. Id. Over het vernieuwen van den uurwijzer te Beersse ; in : Taxandria, 1933, bl. 141-142.
4305. Verboven Maurits, prelaat der abdij van Averbode ; in : De Norbertijner Abdij van Averbode, bl. 245 en vlg.
4306. Wauters A. Histoire des environs de Bruxelles ; d. I, bl. 372 (Grand-Bigard-Beerse).
4307. Welvaarts Th. I. Geschiedenis van Corssendonck. (Goederen).

Iconographie. — Oude print van den H. Cornelius. — Bedevaartvaantje. — Drieluik van den H. Cornelius in de kerk. — Foto's. — Zichtkaarten.

Zie verder : d. I, o. c. Jourdain et van Stalle-De Seyn-Van der Maelen-Van Rooy- Kreglinger, en n° 269, 280, 306, 503, 518, 569, 720, 765.

GIERLE.

4308. Carnoy A. Diction. étym. communes belges. Louvain, 1939 ; d. I, bl. 211.
4309. Ceyssens L. Twee stukken aangaande de school en de kosterij te Gierle ; in : Taxandria, 1932, bl. 159-169.
4310. Id. Enkele stukken over Gierle onder den Franschen Tijd ; in : Oudh. en K., 1933, bl. 1-19.
4311. Cuvelier J. Les dénombremens de foyers en Brabant. XIVe-XVIe s. Brux., Kiessling, 1912-1913 ; bl. 11, 12, 462, 463, 470, 471, 530.
4312. De Nef Pieter = J. E. Jansen. Turnhout in het Verleden en het Heden, d. II, bl. 114-116. — P. Visschers. Notice ; in : ARAB. XII, 1855, bl. 240. — Schoeters ; in : Bode H. Hart, 1941.
4313. Donnet F. Invent. Kunstv. Pr. Antw. d. III, bl. 288.
4314. Emeldonck, (geh. Gierle) ; in : ARAB., 1896, bl. 41.
4315. Gachard. Invent. Arch. Chambre des Comptes, d. IV, bl. 265.
4316. Id. Invent. Arch. Chambre des Comptes, d. V, bl. 228 (Cynsen).
4317. Gilden S. Sebastiaan en S. Ambrosius ; in : Taxandria, 1913, bl. 146-152.
4318. Goetschalckx P. J. Archives notariales ; in : Bijdragen, 1911, bl. 401.
4319. Jansen J. E. Turnhout in het Verleden en het Heden, d. I, bl. 15, 121. (Grootenhout. Banmolen. Land van Turnhout).
4320. Id. De Brabantische Omwenteling (Patriottentijd) Turnhout-Kempen. Turnhout, G. Crols, 1940 ; bl. 87-88.
4321. Id. De Cynsboeken in het Land van Turnhout ; in Taxandria.
4322. Kerk, Kasuifels ; in : ARAB., LXIV, bl. 395.
4323. Kieckens. Recherches sur Maîtres Vanderheyden dit Pierre de Thimo de Gierle. Anvers, V^e De Backer, 1896. (ARAB.).
4324. Laenen J. Introd. à l'hist. paroiss. Dioc. Malines, Brux., 1924 ; bl. 36, 69, 364.
4325. Lauwerys J. Volksdevoties rond Herenthals, bl. 91-74:

4326. **Le Roy J.** Notitia March. S. R. I., bl. 283, 420.
4327. **Smolderen Jan** Geeraard = Biogr. nat. XXII, 1920, bl. 879. — ARAB., XII, 1855, bl. 236, 244. — Visschers P. Notice ; in : Graf- Gedenkschriften Prov. Antw. — Catalogue coll. livres J. G. Smolderen. Vente. Anvers, F. J. Van Aarsen, [1855].
4328. **Stockmans J. B.** Eenige ongekeerde bijzonderheden over Me Peeter de Thimo (Vanderheyden) ; in : Bijdragen, I, 1902, bl. 513-523.
4329. **Van Hooghten Jan** Geeraard = Biogr. nat. IX, 1886. — Visschers P. Notice ; in : ARAB., XII, 1855, bl. 236-244. — De Kempische Bic, 1842, n° 29.
4330. **Van Gorp J.** Hertogelijke Cijnsen te Gierle in de XVe eeuw ; in : Bijdragen, XXI, 1930, bl. 73-85.
4331. **Van Rooy K.** Geschiedkundige aantekeningen over Gierle, vooral in kerkelijk opzicht ; in : Taxandria, 1913, bl. 117-152.
4332. **Id.** Gierle tijdens de Fransche Omwenteling . in : Bijdragen, III, 1904, bl. 330-341.
4333. **Verheyen J.** Gierle. Een bijdrage tot de heemkennis. Turnhout, J. Van Mierlo-Proost, 1941.
- Zie verder : d. I. o. c. Jourdain et van Stalle-De Seyn-Van Rooy-Kreglinger-Vandenmaelen en de n° 268. 279, 354, 539, 735, 761.

KINSCHOT.

Gehucht van Oud-Turnhout. Zie deze gemeente.

4334. **Butkens Chr.** Trophées de Brab., bl. 383 en 465.
4335. **Carnoy A.** Dict. étym. Com. belges. I, bl. 309.
4336. **De Herckenrode.** Nobiliaire des Pays-Bas. 2e afl, 2e d. bl. 1146.
4337. **Galesloot L.** Inventaire Arch. Cour féod. Brab., d. I, bl. 84 ; d. II, bl. 35.
4338. **Gilde van S. Sebastiaan.** Caerte.
4339. **Jansen J. E.** Turnhout in het Verleden en het Heden, d. II, bl. 131-132.
4340. **Le Roy J.** Notitia March. S. R. I., bl. 404.

4341. Stadarchief Turnhout. Verscheiden losse stukken en Manuale.
4342. Van Kinschot Jh^r C. Ph. L. Généalogie van Kinschot.
4343. Vosterman-Van Oyen A. A. Kinschot.
4344. Wauters A. Histoire Envir. Brux., d. II, bl. 19.
4345. Welvaarts Th. I. Geschiedenis van Corsendonck.

KORSENDONK.

- Vroeger gehucht van Turnhout ; nu van Oud-Turnhout sinds 1858. Zie deze gemeente. Priorij der reguliere kanuniken van den H. Augustinus gesticht in 1393.
4346. Acquoy J. G. R. D^r. Het Klooster te Windesheim en zijn invloed. Utrecht, 1876-1880 ; 3 d. in-8.
4347. Acta SS. V Maii, bl. 259 ; 1 Sept. bl. 460.
4348. Balau S. Etude critique des sources de l'histoire du pays de Liège au Moyen-âge. Bruxelles, 1902-1903 ; bl. 336, 529. (Mém. Cour. ARB.).
4349. Beeldstormerij te Korsendonk, XVIe eeuw. (Eigentijdig Verslag in 't stadsarchief Turnhout).
4350. Beer Jan (de Palude) ; in : Biogr. nat. d. XVI, 1901.
4351. Brief over de herstelling van Corsendonck, klooster der kanoniken regulieren bij Turnhout. (Schimpstrooti-briefje van 7 bl. druks in-12. z. d. n. pl. na 1794.)
4352. Buck Leonardus ; in : Foppens. Biblioth. belg. d. II, bl. 814.
4353. Busch J. Chronicon Windeshemense und Liber de reformatione monasteriorum ; ed. K. Grube. Halle, 1887.
4354. Butkens. Tropheés de Brabant, d. I, bl. 447.
4355. Catalogue des livres des Couvents supprimés, des Chartreux d'Anvers, du Prieuré de Corsendonck enz. 1785. Anvers. H. Bincken ; in-8.
4356. Coppens. Nieuwe beschrijving Bisd. 's Hertogenbosch, d. IV, bl. 162-167.
4357. De Dynter Edmond ; in : Biogr. nat. d. VI, 1878.
4358. De Schaepdrijver E. De Congregatie van Windesheim ; in : Dietsche Warande en Belfort, XXII, 1922, bl. 135-150.
4359. Id. De priorij van Korsendonck en de Windesheim-sche hervorming in de XVIIe eeuw ; in : Taxandria, 1923, bl. 14, 71, 117.

4360. Id. Het Bullarium Windesemense van Prior Bosmans en de geschiedenis van het Windesheimsche Kapittel ; in : Taxandria, 1922.
4361. Id. Nederlandsche Mystici en Engelsche Martelaren ; in : Dietsche Warande, d. XXVI, 1926.
4362. Id. De Congregatie van Windesheim gedurende de XVIe eeuw ; in : Bijdragen, XV, 1924, bl. 874-887 ; XVI, 1925, bl. 234, 282.
4363. Description hist., chron., géogr., du duché de Brabant, bl. 449-452.
4364. Domein « Corsendonck ». Verkoop 1941. Turnhout, Ch. Wagemans, Geil.
4365. Epitaphes ; in : AAB. Antwerpen, 1843, bl. 325.
4366. Foppens. Hist. episc. Silvæducens. Brux., 1721 Bl. 258.
4367. Galesloot. Inventaire Cour. féod. Brabant. D. I, 12, 35 ; d. II, 151, 162, 181, 198, 281.
4368. Gerardus de Huy ; in : Biogr. nat. d. VII, 1880-1883.
4369. Gielemans. Anecdota ex codicibus hagiographicis Joannis Gielemans. Ed. Hagiographicis Bollandiani. Bruxelles, 1895.
4370. Goethals F. V. Dict. gén. et hér. d. IV (Straten, XIII).
4391. Gramaye. Antiquitates belg. Antverpia, C. XII, bl. 41.
4372. Heylen A. Voornaamste religieusen van Corsendonck ; in : Hist. Verh. over de Kempen, bl. 212.
4373. Hoybergius. Corsendonca sive cœnobii canonicorum regularium ordinis S. Augustini de Corsendoncq origo et progressus ; auctore Joanne Latomo Throni Mariani juxta Herentaliam cœnobiarcha Joannes Hoybergius S. T. B. F. Prior Corsendoncanus nunc primum edidit, continuavit et notationibus illustravit. Antverpiæ, H. Verdussen, 1644 ; in-12.
4374. Hugo. Annales Ord. Prœm. d. I, bl. 218.
4375. Impens P. Compendium Chronici libri trini Theniensis Chronici Bethleemitici. (HS. Kon. Bibl. Brussel n° 1278).
4376. Jansen J. E. Turnhout in het Verleden en het heden. Turnhout, J. Splichal, 1905 ; d. I, passim.
4377. Kloosters met Korsendonk in betrekking : Den Troon te Grobbendonk, Bethleem bij Leuven, Marienhage bij

- Eindhoven, S. Martinus-Troon te Leuven, Christusklooster te Tongeren, Oostmalle-Presentatie, Valkenbroek te Antwerpen, S. Catharinaklooster te Sichen, S. Barbara te Thienen, H. Lucia te S. Truiden.
4378. Laenen J. Etude sur la suppression des couvents par l'empereur Joseph II. Anvers, J. Van Hille, 1905:
- 4378b. Le Roy. Not. March. SRI. bl. 336, 406. Geïl.
4379. Meerhout Jan ; in : Biogr. nat. d. XIV, 1897.
4380. Miræus A. *Canonicorum regularium Ord. S. Augustini origines ac progressus. Colonice-Agrippinæ, B. Gualtheri, 1614 ; in-8.*
4381. Id. Op. dipl. d. II, bl. 893.
4382. Ontstaan van 't klooster ; in : AARAB., 1896, bl. 436.
4383. Prims Fl. Korssendoncksche geestelijke Literatuur ; in : Bijdragen, XX, 1929, bl. 142-144.
4384. *Privilegia spiritualia pro canonica de Corssendoneq. XVe c. (Stadsarchief Turnhout).*
4385. Privilegie van Hertog Jan, 1 Dec, 1421 ; in : Placcaerten van Brabant, d. III, bl. 164.
4386. Provinciaal Archief Antwerpen : *Etat des revenus et Charges du couvent de Corsendonck dans la Campagne existans au 14 Octobre 1793. (Lias 87 n° 5).*
4387. Refugiehuis te Diest ; in : Raymackers F. J. E. *Het kerkelijk en liefdadig Diest. Leuven, Ch. Peeters 1870 ; bl. 515.*
4388. Rotarius Jacobus ; in : Goethals. *Lectures relatives à l'histoire der sciences, des arts, des lettres, des mœurs et de la politique en Belgique. Bruxelles, 1837 ; d. II, bl. 55-59.*
4389. Sanderus A. *Chorographia sacra Brabantice, d. II, bl. 101-118.*
4390. Schutjes. *Kerkelijke geschiedenis 's Hertogenbosch, d. III, bl. 390-395.*
4391. Sriverius P. *Hollandsche, Zeelandsche en Vriesche Chronyck. 's Gravenhage, 1677 ; bl. 701. (Veldslag).*
4392. Staatsarchief Antwerpen. *Prieuré de religieux de l'ordre de S. Augustin. Corsendonk. 85 documenten van XVIe tot de XVIIe eeuw.*
4393. Stadsarchief Turnhout. *Varia losse stukken.*
4394. Van den Gheyn J. *L'Obituaire du Prieuré de Corsen-*

- donck ; in : AARAB., d. d. LIII, 1900, bl. 295-342.
4395. **Id.** La Bibliothèque du Prieuré de Corsendonck ; in : Taxandria, 1909, bl. 201-213.
4396. **Id.** Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique. Bruxelles, 1901. (Vele handschriften voortkomend van Korsendonck).
4397. Van der Heyden N. J. Généalogie de la famille vander Beken-Pasteel. (Grondheer van Korsendonck in de XIXe eeuw). ; in : AARAB., X, 1853, bl. 299-307. Noblesse belge. Annuaire 1910, bl. 74.
4398. Van Even E. Bloemardine. Vlaamsche hervormster uit de XIVe eeuw. — Hist. Verh. Kempen, bl. 180-183.
4399. Van Gorkom L. Beschrijving der stad en Vrijheid van Turnhout. Mechelen, van der Elst, 1790.
4400. Van Heussen H. F. Historia episcopatum Fœderati Belgii. Antverpiæ, 1755 ; d. II, bl. 128, 130, 137, 140.
4401. Van Slee. De kloostervereeniging van Windesheim. Leiden, 1874.
4402. Wap Dr J. J. F. Geschiedenis van het land en der heeren van Cuyck. Utrecht, Kemink en zoon, 1858. (Jan van Cuyck).
4403. Welvaarts Th. I. Geschiedenis van Corsendonck. Turnhout, Glenisson en zonen, 1881 ; 2 d. in-8. Geïl.
4404. Wichmans A. Brabantia Mariana, bl. 811-819.
4405. Zunggo J. A. Historiæ generalis et specialis de Ordine Canonicorum regularium S. Augustini Prodrumi. Ratisbonæ J. B. Lang, 1745 ; d. II, bl. 67.
- Iconographie = De Priorij in vogelvlucht. (Le Roy-Sanderus). — Grondplan der goederen in de XIXe eeuw (Museum Taxandria). — Geënlumineerd rijm der XVIIe e. op perkament (Museum Taxandria). — Schilderijen der XIXe eeuw van E. Suerinx, J. Claesen, L. van Ravestijn. — Fotos-Zichtkaarten.
- Zie verder : d. I, oc. c. n° 41, 84, 163, 226, 239, 244: 691.

OOSTHOVEN.

- Gehuucht van Oud-Turnhout. Zie deze gemeente.
4406. Jansen J. E. Turnhout in het Verleden en het Heden. (Passim).

- 4407. Id. De Kluis van Oosthoven ; in : Taxandria, 1906-1907.
- 4408. Id. De kantvervaardiging in Turnhout ; in : Taxandria, 1911 ; bl. 117-182.
- 4409. Korte Schets van 't wonderbare leven van den H. Ere-mijt Antonius, patroon der kerk en parochie van Oosthoven (1927).
- 4410. Stadsarchief Turnhout. Verscheiden losse stukken.

OUD-TURNHOUT.

Hing af van Turnhout tot in 1858.

- 4411. Carnoy A. Diction. étym. Com. belges, d. II.
- 4412. Copie et traduction de la requête adressée le 12 Nov. 1855 à MM. les Présidents et Membres de la Chambre des Représentants et du Sénat, par les habitants des hameaux de Oud-Turnhout etc., ainsi que des pièces et documents relatifs à leur demande. Anvers, J. Jouan, 1855 ; in-8.
- 4413. C. L. V. Legende der klok van Oud-Turnhout ; in : Taxandria, 1911.
- 4414. Devillers L. Inventaire anal. des archives des commanderies belges de l'Ordre de S. Jean de Jerusalem. Mons 1876. (Goederen Champtraine — Ter Braken).
- 4415. Galesloot L. Invent. Arch. Cour féod. Brab. d. II, bl. 151 (Rode).
- 4416. Jansen J. E. Turnhout in het Verleden en het Heden. (Passim).
- 4417. Id. Gids voor Turnhout en omstreken, Turnhout J. van Mierlo-Proost, 1935 ; Geïl.
- 4418. Mémoire présenté au nom des habitants des hameaux de Vieux-Turnhout, Schoonbroeck, Oosthoven, Corsendonck etc., demandeurs en séparation de la ville de Turnhout. Turnhout (1858). En réponse à la lettre du 10 Juin 1858 adressée par l'administration de ladite ville à Messieurs les Membres de la Chambre des Représentants. Bruxelles, H. Samuel, 1858 ; 39 blz. in-8. Kaart.
- 4419. Oud-Turnhout. Geschiedkundige Schets. Antwerpen, De Vlijt, 1933. Geïl.
- 4420. Saint-Marc. Oud-Turnhout met zijne Heide en Kunst-schilders ; in : Touring-Club van België 1 Sept. 1933. Geïl.
- 4421. Schellens H. M. in : Biogr. nat. XXI, 1911-1913, bl. 662.

4422. Schobbens J. Dans la Province d'Anvers. 71 Promenades pédestres. Touring-Club de Belgique, z. d. (De Lierman, II, bl. 241).
4423. Stadsarchief Turnhout. Verscheidene stukken, kerkelijk en wereldlijk.
4424. Ströobant L. Urne littera du Haut Empire trouvée en Campine. Anvers, J. van Hille-De Backer, 1906. (Separaat van AARAB. en Taxandria).
4425. Van der Essen L. Etude critique et littéraire sur les Vitæ des saints Mérovingiens de l'ancienne Belgique. Louvain, 1907, (S. Bavo, bl. 349-368).
4426. Van Gorköm L. Beschrijving der stad en Vrijheid Turnhout.
4427. Wauters A. Des localités distinguées par le qualificatif Vieux (Oud) et de leur ancienneté. Bruxelles, F. Hayez, 1881.
4428. Wekelijks Nieuws uit Loven, 1776, d. VII, bl. 107, (Kerkloren).
4429. Welvaarts Th. I. Geschiedenis van Corsendonck. Iconographie : Verscheiden schilderijen ter plaatse gemaakt door Van Leemputten, Van Wyck, Sohie, Suerinx, Claessen enz.
Zie verder d. I. o. c. Jourdain et van Stalle — De Seyn — Van Rooy — Kreglinger en de n° 572 en ook van Turnhout.

SCHOONBROEK.

Gehuucht van Oud-Turnhout. Zie deze gemeente.

4430. AHEB., XXIV, 1893, bl. 109-112. (Fondaties Missen).
— AHEB., II, 1865, bl. 30-32. (Vrijheden).
4431. Donnet F. Inventaris Kunstv. Pr. Antw. 2^e afl. bl. 10-13. Geïl.
4432. Heuvelmans P. J. Lotgevallen van eenen Turnhout'schen jager (1843), bl. 88-92.
4433. Jansen J. E. Turnhout in het Verleden en het Heden. (Passim).
4434. Id. Gids voor Turnhout. Turnhout, J. van Mierlo-Próost, 1935. Geïl.
4435. Laenen J. Introd. Hist. Par. Dioc. Malines, bl. 69, 27, 36.

4436. Lamy H. L'Abbaye de Tongerlooo depuis sa fondation jusqu'en 1263. Louvain [1914]. bl. 185, 217, 237, 373, 390.
 4437 Leenboek mijns Heere van Tongerlooo onder Schoonderbrock. (Archief Abdij Tongerlooo. B-1-24.)
 4438. Retabel der kerk ; in : AARAB., 1870, bl. 267. — Onze Kunst, 3e j., bl. 172-173. — Bull. Com. roy. d'art et d'archéol. 1891, bl. 148.
 4439. Van Spilbeeck W. De Abdij van Tongerlooo, bl. 55, 118, 146, 153, 187.

TURNHOUT.

OUD STADSARCHIEF. BEKNOPT OVERZICHT.

I. OORKONDENVERZAMELING : Karters, XIIIe (1261) — XVIIIe eeuw. — Privilegieboeken, XVe-XVIIIe eeuw. — Keurboeken, XVIe-XVIIIe eeuw. — Ordonnantieboeken, XVe-XVIe eeuw. — Octrooien, XVIIe-XVIIIe eeuw. — Schepenakten, XIVe-XVIIIe eeuw. — Sauvègards, XVIe-XVIIIe eeuw.

II. STADSBESTUUR : Magistraat : Schout en Schepenen. — Ambtenaren : Clerckscap, Borgemeester, Rentmeesters, Keurmeesters, Vorsters, Wacht, andere beëdigden, — Resolutieboeken, Rekwestboeken, Gebodboeken. — Schepenregisters XVe (1444)-XVIIe eeuw. — Notitieboeken, Procuratie- en consignatieboeken, Informatie- en Productieboeken.

III. REKENWEZEN : Belastingen, Beden, Cijnsen, Tollen, Octrooi. — Collecteurs — Accijns — Issue — Impostrekeningen. — Hoofd — weg — ploeg — schouwgeld. — Renten. — Waag, Gruyle: — Borge-meesters- rentmeestersrekeningen (1509-1793). — Andere uitgaven. — Specificaties van allen aard, salarissen, verschotten, devoirs en vacatiën.

IV. RECHTSWEZEN : Manualen, Proceduurboeken Arrestboeken, Rollen en Criminele vonnisboeken, Civiele vonnisboeken. — Consistorie van den Horen, Valkenhof. — Laat- en Leenhoven. Losse processtukken.

V. KRIJGSWEZEN : Oorlogsschattingen, Militaire prestaties, Inkwartiering — Logementen, Militie — Conscriptie. — Burgerwacht.

VI. BURGERLIJKE INRICHTINGEN — NIJVERHEID — HANDEL — LANDBOUW : Ambachten = Lakengulde, Laekenmakers, Tijknatie, Lijnwaadwerkers, Cremerije of S. Nicolaasgulde, Kleermakers, Beenhouwers, Bakkers, Smeden, Houtbewerkers, Steenpottenbakkers. — Brouwerijen. — Bleckerijen. — Garen- en kant-

handel. — Schuttersgilden : Kruisboog (S. Joris), Voetbooggilde, Kolveniers — Biegilde, Handhoog (S. Sebastiaan), Schuttershof. — Markten, Granen, Beesten, Torf, Moeren, Heiden, Bosschen, Groottenhout (Gierlsbosch). — Molens. — Statistieken. — Wegenis, Palen, Aart, Vroente. — Waterloopen.

VII. BEVOLKING : Parochiale doop- trouw- doodenregisters, XVIe XVIIIe eeuw. — Poortersboeken. — Testamenten. — Pasports, Ontlastingsbrieven, Borgbrieven, Certificaten. — Wijk- en buurtboeken. — Goedenisboeken. — Scheydingen en deylingen. — Protocollen van notarissen 1629-1786. — Momboirsrekeningen. — Straten. — Huizen. — Verzameling losse stukken aangaande verscheiden Turnhoutsche familiën.

VIII. KUNSTEN — WETENSCHAPPEN : Rederijkkamer S^e Apollonia. — Vermaakmaatschappijen (Jonggezellen). — Latijnsche School — Lager Onderwijs. — Vakonderwijs (Ateliers). — Teekenschool. — Wapen- en zegelkunst. — Papieren, kunstvoorwerpen betreffend. — Archief.

IX. LAND- EN QUARTIER VAN TURNHOUT : Resolutieboeken, Quartiersrekeningen, Rentmeestersrekeningen, Losse stukken van de dorpen afhangend van het Land van Turnhout : Arendonk, Baarle-Hertog, Beerse, Gierle, Merksplas; Poppel; Ravels; (Lang Proces Tongerlo-Ravels, Turnhout, Arendonk), Vlimmeren, Wechelderzande, Weelde. — Stukken van omliggende dorpen en van Noord-Brabant. — Hierbuiten nog losse stukken van andere gemeenten.

Gegevens over de gehuchten der stad : Oud-Turnhout, Oosthoven, Schuurhoven, Schoonbroek, Rode, Kinschot, Corten, Korsendonk, Darisdonk, Zevendonk, Winkel, Schorvoirt, Papenbruggen, Lokeren, Heizijde, Stokt.

Het Kasteel toebehorend aan het domein.

Heeren van Turnhout = Amalia van Solms, Maria van Zimmern, Willem III, Koning van Pruisen, Sylva-Tarouca, de Pestre.

X. TIJDVAKKEN : Oostenrijksche Tijd = Maria-Theresia, Joseph II, Brabantsche Omwenteling, Leopold II, Frans II. -- Fransche Overheersching, 1792-1814. — Verzameling Affiches. — Hollandsch Bewind, 1815-1830. — Belgische Onafhankelijkheid, 1830-1836, als de moderne archieven beginnen.

XI. KERKWEZEN : Parochie van St Pieter. — Kapittel van St Pieter. — Archivalia en Registers. — Kanunniken. — Kerkmeestersrekeningen XVIe-XVIIIe eeuw. — Manualen. — Herstellingen S. Pieterskerk. — Toren, Beiaard, Klokken. — Fondaties, benefices. — Jaargetijden. — Tienden. — Borsen. — Kapellen (S. Ewouds en a.). — Broederschappen (Venerabel, Rozenkrans, H. Naam Jezus, S^e Barbara, Geloovige zielen). — Processen. — Kerkhof.

Geestelijke stichtingen : Begijnhof en Begijnen. — Gasthuis en Zusters. — Minderbroeders. — Sepulcrienen. — Norbertinessen. — Augustijnen van Korsendonk. — Commanderij van Champtraine.

XII. LIEFDADIGHEIDSWEZEN : H. Geesttafel, H. Geestrekeningen. XVIe-XVIIIe eeuw. Aalmoezeniersrekeningen XVIIe-XVIIIe eeuw. — Armhuis. — Huisarmen. — Renten.

XIII. ALGEMEENE ZAKEN. VARIA : Feestelijkheden. — Ongelukstijden, Pest, Dure Tijd, Brand, Oorlog. — Folklore. — Varia XVIe-XIXe eeuw. — Heuvelmans. Inventaris Stadsarchief, 1837-1838.

XIV. KAARTEN. PLANNEN : Kaarten van wegenissen. — Plannen van huizen. — Grenskaartjes.

Andere archieven zijn nog te benuttigen, o. m. :

ARCHIEF S. PIETERSKERK : in de kerk en op de pastorijs. Zeer belangrijk.

ARCHIEF BEGIJNHOF : op de pastorijs. Nuttig voor de geschiedenis van het Begijnhof.

ARCHIEF KASTEEL : dienstig voor het Fransch en Hollandsch tijdvak.

RIJKSARCHIEF BRUSSEL : vooral drie fondsen = Leenhof, Rekenhof, Financieraad. Zie Inventarissen. Verder nog eenige cartons der Geestelijke Gestichten.

STAATSARCHIEF ANTWERPEN : Cynsboek, controlboeken, domeinboeken en stukken betreffende het geestelijke. Zie Inventaris in handschrift.

PROVINCIAAL ARCHIEF ANTWERPEN : belangrijk voor het Fransch tijdvak. Zie Inventaris door H. Jacobs.

ARCHIEF O. L. VR. KERK ANTWERPEN : belangrijk voor oude stukken in betrekking met de geestelijke inrichtingen, o. m. Capsa archipresbiteratus, Turnhout.

ARCHIEF AARTSBISDOM MECHELEN : zeer nuttig voor de parochie. Vooral na te zien : het relaas der bisschoppen en de kerkvisieten van de dekens van Hoogstraten en Herenthals.

RIJKSARCHIEF 'S GRAVENHAGE : Registers, minuten en rekeningen uit het tijdperk van Amalia van Solms en opvolgers.

Men kan ook nog bezoeken de archiefdepôts der gemeenten en kerkelijke gestichten die ooit in voeling met Turnhout geweest zijn, zooals, Antwerpen, Herenthals, Hoogstraten, Breda de abdijen van Tongerlo, Postel enz.

INHOUD

J. E. JANSEN — De Brabantsche Omwenteling en de Kempische gemeenten.	83-148
K. VAN NYEN — Bcerse in den Patriottentijd.	149-151
J. NUYTS — Eenige liederen over de Brabant- sche Omwenteling van 1789.	152-168
J. E. JANSEN — Geschiedkundige Gids voor het heerlijk dorp Oostmalle.	169-194
DOCUMENTEN.	195-208
IN MEMORIAM.	209-210
KRONIJK.	211-212
AANWINSTEN VOOR HET MUZEUM.	212
KEMPISCH BOEKENNIEUWS.	213-214
BIBLIOGRAPHIE.	85-116
